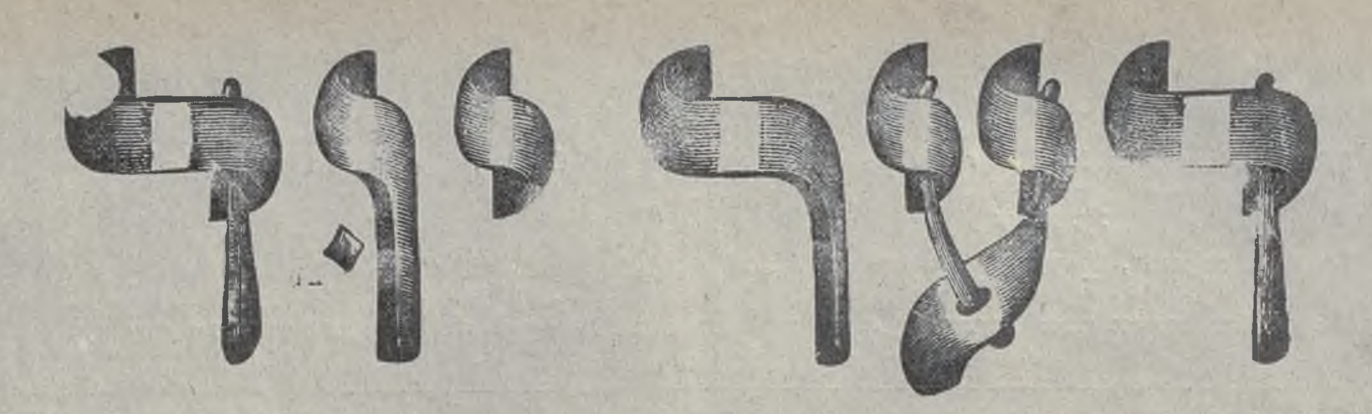

אבאנאמענטס פרייז יאֶהרליך:
אסטרייך-אונגארן —.12 קראנען
האלביאהריג —.6 „
פירטעליאֶהריג —.3 „
דייטשלאנד —.10 מארק.
ארץ ישראל —.12 פראנק.
אנדערע לענדער —.15 „
אמעריקא, ענגלאנד —.10 שילינג

פרייז פון מודעות (אנצייגען):
פיר יעדער קליינע שורה פעטיט
20 העללער, 25 פפעניג, 10 קאפ.

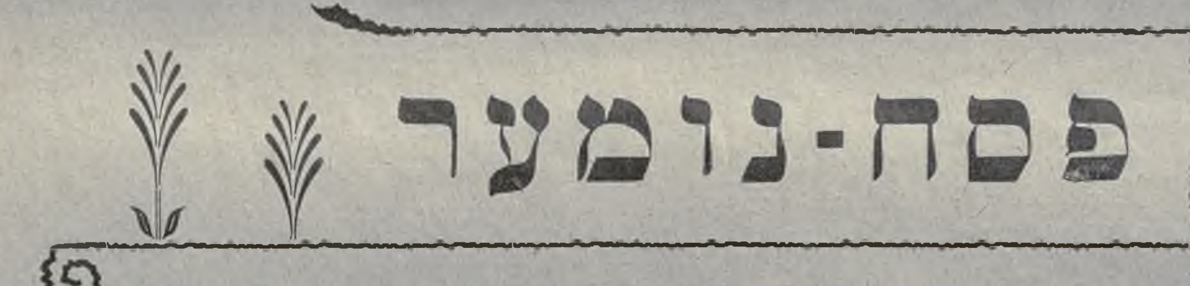
DER JUDE

צייטשריפט
פיר אלע יודישע אונטערעסען.
ערשיינט יעדע וואך.
פערלאג: חברה „אחיאסף.“

דער פרייז פיר רוססלאנד:
גאנץ יאהרליך —.5 רובל.
האלב יאהרליך —.3 „
פיערטעל יאהרליך 1.50 „
מען קען אויך אויסצאהלען אין 3 ראטען:
ביים אבאנירען — 2 רובל
דען 1טען אפריל — 2 „
דע 1טען אוינוסט — 1 „

איינצעלנע נומערן 15 קאפ. — 30 העללער.

קראקויא, ניסן תרס״א. נומר 14—15. Krakau, 3 April 1901.

אינהאלט:

צו דיזער נומער ווירד בייגעלעגט דאס דריטע בילד:

פרעה און זיין חיל זינקען אין ים.

צו אבאָנירען:

אין ווארשא:

E. Torczyner, Wien II. Krumbaumg. I.

אין לאדז: ביי אונזערעס פערטרעטער:

S. Hochberg, Lodż, Cegielnianastr. 36.

אין קראקא:

Administration „DER JUDE“, Krakau, Gertrudy 16.

אין וויען:

Verlag „Achiasaf“, Warschau, Postkiste Nr 25, mündlich: Twarda 6, Thür 4.

דער "יוד" איז אויך איינגעטראגען אין דער צייטונגספרייזליסטע דער ק. ק. עסטרייכישען פאסט אונטער דער נומער: 1920 a Machtrag VII.

„בלעטער“

פון איש יהודי

(ל. ראבינאוויץ, רעדאקטאר פון „המליץ“)

Nr. 25

„יְצִיאַת מִצְרַיִם“

פרייז:

50 נומערן — 4 רובל; 25 נומערן — 2 רובל; 12 נומערן — 1 רובל; 1 נומער — 12 ק'.

די לעזער פון די בלעטער בעקומען די אלעאגראפיע „החשמונאים“ פאר 1 רובל, און די פון 41 בילדער בעשטעהענדע גרופע „קבוצת סופרים“ פאר 1 רובל.

ביז ערשטען אפריל בעקומען די לעזער פון „המליץ“ די בלעטער 50 נומערן פאר 3 רובל.

דער אדרעס פון ארויסגעבער:

Ред. газ. „Гамелицъ“ Л. А. Рабиновичъ

С.-Петербургъ.

Red. d. „Hameliz“, L. Rabinowitz, St. Petersburg.

השלח

מכתב-עתי חדשי למדע, לספרות ולעניני החיים.

המו"ל: חברת „אחיאסף“. העורך: אשר גינצברג.

שנה רביעית

יצאה לאור החוברת השילשית

וזה תכן עניניה:

א) שאלות ארץ ישראל (א. בתי הספר ביפו. [illegible]) אחד העם.

ב) התלמוד (סקירה כללית). תלמודי.

ג) שמואל דוד לוצאטו (למלאת מאה שנה מיום הולדו, המשך). יוסף קלויזנר.

ד) שלמה מימון (זכרון לחכם). ד"ר ש. ברנפלד.

ה) נודע הדבר (ציור). י. ברשדסקי.

ו) במשמרת השלישית (שיר). בן-ציון.

ז) קהלות יעקב (יא). ד"ר. ד—ב.

ח) מכתב מרוסיא (א). אבא.

ט) השקפה כללית. (XI). עברי.

י) רועים ועדריהם (ג). מ. חשמונאי.

יא) ילקוט קטן (לח). אחד העם.

יב) מחשבות ומעשים (XXII). רבי קרוב.

יג) ענינים שונים (על אודות הנקוד. מ. ב. — מכתב אל העורך, דוד כהנא.

יד) ידיעות ספרותיות.

מחיר החתימה לשנה: ברוסיה 6 רו"כ, באוסטריה-הונגריה 16 קראנען באשכנז 13 מארק, בשאר ארצות 17 פראנק, בארץ-ישראל 15 פראנק.

לחצי שנה: חצי המחיר הנ"ל.

להחותמים על „השלח“ ו„הדור“ ביחד יוזל המחיר בשני רו"כ, וישלמו, לשנה 10 רו"כ, לחצי שנה 5 רו"כ, לרבע 2,50 רו"כ.

כתבת השלח:

Издательство „АХІАСАФЪ“ Варшава.

Verlag „ACHIASAF“ Warschau.

פראכטאיינבענדע צו דעם „יוד“ 1900

רעהל און פראכטפאל געמאכט

פרייז 75 קאפ'; מיט פארטא 90 קאפ'.

צו בעקומען ביי:

Издательство „Ахіасафъ“ Варшава.

I. КЛАУСНЕРЪ.

ДУХОВНЫЙ СІОНИЗМЪ

и его главный представитель.

Опытъ обстоятельнаго изложенія и характеристики сіонистсткой доктрины „Ахадъ-Гаама“.

Цѣна 40 коп., съ перес. 46 коп. Сіонистскимъ кружкамъ значительная уступка.

Продается въ книжномъ магазинѣ Издательства „Ахіасафъ“, Варшава.

III. Jahrgang. **DER JUDE.** Nr. 15-14

אבאנאמענטס פרייז יאהרליך:
אסטרייך-אונגארן —.12 קראנען.
האלביאהריג —.6 „
פירטעליאהריג —.3 „
דייטשלאנד —.10 מארק.
ארץ ישראל —.12 פראנק.
אנדערע לענדער —.15 „
אמעריקא, ענגלאנד —.10 שילינג.

פרייז פון מודעות (אנצייגען):
פיר יעדע קליינע שורה פעטיט
20 העלער, 25 פפעניג, 10 קאפ.

Erscheint Donnerstag

צייטשריפט
פיר אלע יודישע אינטערעסען.
ערשיינט יעדע וואך.
—— פערלאג: חברת „אחיאסף". ——

דער פרייז פיר רוסלאנד:
גאנץ-יאהרליך . רוביל.
האלב יאהרליך —.3 רוביל.
פירטעל-יאהרליך 1.50 רוביל.
מען קען אויך אויסצאהלען אין 3 ראטען:
ביים אבאנירען — 2 רוביל
דען 1טען אפריל — 2 „
דען 1טען אויגוסט — 1 „

ענדערען די אדרעסע קאסט 20 קאפ.

קראקויא, ניסן תרס"א. נומ׳ 15-14. Krakau, 3 April 1901.

פֶּסַח.

דער געבורטס־טאג פון אונזער פאלק.

„הַיּוֹם הַזֶּה נִהְיֵיתָ לְעָם!"
(דברים כ"ז, ט׳)

מיר דארפען דאס זאגען, מיר קענען דאס גאנץ פריי און פראנק ארויסזאגען, מיר מענען הויך אויסרופען, שרייען אויפ׳ן קול אלע זאלען הערען: מיר פייערען היינט דעם געבורטס־טאג פון אונזער פאלק, דעם טאג וואס מע האט אונז אין איהם געמעלדעט: „היינט ביזט דו א פאלק געווארען", דעם טאג אין וועלכען ששים־רבוא מענשען זענען געבארען געווארען מיט איין מאל!... דאס איז א שטאלץ ווארט, א געהויבענע ווייל! די איבעריגע פעלקער קענען דאס אונז גאר ניט נאכמאכען, — וואו איז דען דא נאך א פאלק אויף דער גאנצער וועלט, וואס זאל קענען דערצעהלען זיין געשיכטע פון דעם ערשטען עלטער־עלטער זיידען אן, אזוי ווי מיר פון אַבְרָהָם אָבִינוּ? וואס פאר א פאלק ווייס אויסצורעכענען די ווייל, ווען ס׳איז מיט איין מאל געווארען א פאלק, א זעלבסטשטענדיג פאלק, אזוי ווי מיר יודען פון יְצִיאַת מִצְרַיִם, פסח און משה־רַבֵּנוּ? און אַברהם אבינו און משה רבנו זענען ביי אונז ניט ארומגעוויקעלט עפּיס מיט באבא־מעשה׳ס, זיי זענען ניט געבארען געווארען פון שטיינער, ניט אויפגעצויגען געווארען פון וועלף, מיר קענען אויך זייער טאַטע־מאַמע, מיר ווייסען אויך ווי זיי האבען זיך אויפגעהאָדעוועט, און מיר ווייסען אויך וואס ס׳איז פארגעגאַנגען אין דער צייט פון אברהם׳ן ביז משה׳ן, פון אונזער איינציגען עלטער־זיידעז ביז צום סאמע געבורטס־טאג פון אונזער פאלק...

איין געבורטס־טאג! — דאס געפיהל קען יעדער מענש ביי זיך אליין פיהלען, ער ווייס דאך וואס זיין איינענער געבורטס־טאג איז פאר איהם: דאס איז עפּיס אמין סטאַציע אין שנעל־צוג פונ׳ם לעבען, אַנ׳ארט „ווארט א ווייל" אין דעם אייביגען יאגען און פלאגען; אין אזא טאג קוקט דער מענש צוריק אויף די יאהרען וואס ער האט שוין אַבגעלעבט, און וויל זיך פערטיפען ווייעדער אין דער צוקונפט, אין די יאהרען וואס ער וועט נאך לעבען; ער פערבינדט אַלע מעשים פון דער אוועקגעגאנגענער צייט מיט זיינע אלע האפענונגען אויף ווייטער; אין דעם טאג קומען זיך צונויף דער עָבָר מיט׳ן עָתִיד, די פעדעם וואס פון זיי שפינט זיך דאס גאנצע לעבען...

אויך דאס יודישע פאלק פייערט יאהר־יעהרליך זיין געבורטס־טאג — דעם פסח, — עס הויבט אן מיט גָלוּת־מִצְרַיִם און ענדיגט מיט „לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם"; אויך דא זוכען מיר צו פערבינדען דעם עָבָר מיט דעם עָתִיד, די אלטע צרות פון אמאל מיט אלע אונזערע האפענונגען אויף ווייטער.

און אין א האפענונגס־פאלע צייט פאלט אונזער פאלקס געבורטס־טאג: אין חוֹדֶשׁ הָאָבִיב, אין פריהלינג, ווען די גאנצע נאטור שטעהט אין גוטע האפנונגען, ווען אלסדינג הויבט אן פריש אויפצולעבען, הימעל און ערד ווערען אזוי ווי נייַ־געבאַרען. „געדיינקט דעם מאנאט פון פריהלינג!" שטעהט ביי אונז אין דער תורה, און מיר גדיינקען איהם ביז אויפ׳ן היינטיגען טאג, מיר האבען איהם ניט פערגעסען דורך אונזער לאנגעם, שווערעם לעבען, אין אַלע קאלטע און פינסטערע ווינטערען, וואס האבען אזוי לאנג גדויערט פאר אונזער פאלק; מיר גדיינקען אונזער ערשטען פאלקס פריהלינג; און ווי שען און ווי הערליך דער פריהלינג אין דער נאטור מעג זיין, — אונזער פאלקס־פריהלינג איז אסך שענער, אסך הערליכער! און ווי ליעב, ווי זיס מעג איצט שיינען די זון, די שטראהלענדע צורה פון משה רבנו פערדונקעלט זי...

דער סֵדֶר־טיש איז געדעקט, די גאַנצע פאמיליע איז פערזאמעלט, אַלע פנים׳ער זענען פרעהליך, אַלע אויגען פונקלען, דאס הארץ איז לוסטיג און די געדאַנקען זענען יום־טוב׳דיג, „און עס פרעגט זיך עפּעס אליין: מַה־נִּשְׁתַּנָּה? וואס איז געענדערט געווארען אין אונזער פאלקס־לעבען פון דעם ערשטען פרעה אן ביז אצונד? וועלכע סאציאלע און גייסטיגע ענדערונגען האבען מיר מיטגעמאכט פון משה־רבנו ביז היינט? וואס איז געענדערט געווארען, און וואס איז געבליבען? וואס זאל נאך געענדערט ווערען און וואס זאל בלייבען?

אט אויף די פיער קשיות געפינען מיר אויך דעם תירוץ אין פסוק: „היינט ביזט דו א פאלק געווארען!" עס מעג זיך ארום דיר אַלסדינג ענדערען, — א פאלק מוזט דו בלייבען, ווייל צו א פאלק ביזט דו געווארען ווען דו ביזט ארויס פון מצרים, און קענסט קיין מאל ניט אויפהערען א פאלק צו זיין!... דיין איינענעם פריהלינג מוזט דו גדיינקען, ווען עס וועלען אפילו ארום דיר פערשיעדענע מענשען־פריהלינגס אויפשטעהן לאז דיך ניט אבנארען, זעטץ דיך ניט צום פרעמדען סֵדֶר־טיש, ווייל אומעטום וועט מען אויף דיר קוקען נור ווי אויף א

פרעמדען, וועלכען מען גיט א'נ'ארט נור אויף א ווײלע, אין ערגײן ווערסט דו זיך ניט פיהלען אזוי גוט ווי ביי דעם אייגענעם סדר־טיש, קיין פריהלינג וועט פאר דיר ניט זיין אזוי שען ווי דיין אייגענער פריהלינג אין דיין אײנענעם לאנד..

און קוקט אן א חידוש נפלא! גראד פון טייך נילוס וואו פרעה האט געהייסען אריינווארפען אלע יודישע קינדער, כדי צו פערניכטען דאס יודישע פאלק, — גראד פון דעם זעלביגען נילוס איז ארויס משה רבנו, וואס האט אונז פון גלות בעפרייט און האט אונז צום פאלק געמאכט; און גראד פון דעם אנטיסעמיטיזם וואס וויל אונז איצט פערניכטען איז אויפגעשטאנען די יודיש־נאציאנאלע אידעע וואס גיט נייעס לעבען און פיהרט צו נייע קרעפטען אונזער נאנצעס פאלק! משה רבנו איז פון נילוס אין פרעה'ס פאלא'ץ נעבראכט געווארען, כדי ער זאל גוט וויסען די צרות פון פאלק און ווי איהם צו העלפען. אויך דער אנטיסעמיטיזם האט אונז געבראכט איין גייסטיגען־משה צו אונזער אינטעליגענ'ץ, כדי זיי זאלען קענען מיט אלע מיטלען פון דער איצטיגער צייט אונזערע נאציאנאלע־זאך פערטרעטען... „מאפלה לאור גדול" זאגען מיר אין דער הגדה, – פון פינסטערנים קומען מיר צו א גרויסער ליכטיגקייט, און ביי דעם סדר־טיש מוז מרור אויך זיין... אויך דער אנטיסעמיטיזם געהערט צו אונזער אויסלעזונג, צו אונזער פריהלינג וואס זאל אונז טאקי אנ'אמת'ן זומער ברענגען! די פינסטערניס פון דער־אויסען מוז אונז א גרויסע ליכטינקייט אין אונזערע הערצער ברענגען, דער וועלטליכער מרור מוז אונז א גייסטיגען חרוסת פארברייטען, דער שטרענגער ווינטער — איין שענעם פריהלינג!...

אין דעם פריהלינגס מאנאט זענען אמאל אונזערע עלטערן ארויס פון פרעמדען לאנד מצרים, — און אין דעם גייסטיגען פריהלינג פון אונזער נאציאנאלע בעוועגונג אצונד, דארפען מיר אויך זעהן אז אונזער פאלק זאל ארויס פון פרעמדע איינפליסע, אויפהערען צו ארבייטען אין פרעמדע לאגערן, אויסציהען און צוריקקעהרען צו זיך זעלבסט, צום אייגענעם לאגער, און אונזער געבורטס טאג בעניצען צו דערמאנען זיך אויף אונזער געשיכטע אמאהל, און זעהען צו פערשטארקען אונזערע האפענונגען אויף ווייטער.

ר. א. ב.

פאר פסח אמאל און היינט.

(א פירוש. אויף „עבדים היינו").

די אלע וועלכע זאגען נאך „מעריבית" יום טוב ביי נאכט, זאגען די אנדערע טעג פון פסח צוויי פיוטים, אין וועלכע עס איז געשטעלט דער חלוק צווישען דעם פסח מצרים און צווישען דעם פסח לעתיד, דאס הייסט, ווי אזוי עס איז געוועזען בשעת יודען זענען ארויס פון מצרים, און ווי אזוי עס וועט זיין אז יודען וועלען אויסגעלייזט ווערען פון דעם איצטיגען גלות. איך, אלס פראסטער יוד, ווייס ניט וואס עס וועט זיין, איך ווייס נור א ביסיל פון דעם וואס איז אמאל געוועזען, און מעהר ווי א ביסיל פון דעם, וואס געהט פאר היינט. דערפאר וויל איך ווייזען אויף דעם וואס איז געוועזען א מאל פ א ר פ ס ח, דאס הייסט איידער יודען זענען ארויס פון מצרים, און אויף דעם וואס געהט פאר א י צ ט. פאר'ן פסח לעתיד, בשעת מיר ריכטען זיך אויף דעם פסח וואס וועט אמאל זיין. צווישען די צוויי פאר־פסח'ס איז אויך דא א גרויסער חלוק.

איך וועל זיך דא ניט אריינלאזען אין די אלטע יאהרען, אין דעם אכטצעהנהונדערטיאהריגען פאר פסח, וואס מיר האבען זיך אנגעמאכט אליין מיט אונזערע אייגענע הענד אין א קורצער צייט דורך אונזערע שרעקליכע פאליטישע פערברעכען, וואס מיר האבען אהן אויפהערען בעגאנגען אין פערלויף פון 175 יאהר, פון אלכסנדר ינאי ביז אגריפא דעם צווייטען; צו בעשרייבען דעם לאנגען פאר פסח, דעם כמעט צוויטויזענדיאהריגען גלות, זענען קארג גאנצע ספרים. איך וויל נור שרייבען א ביסיל פון אונזער פאר פסח אין די לעצטע יאהרען

פעלעטאן.

א פערשטעהרטער פסח.

(א מעשה פאר יודישע קינדער)

פון

שלום־עליכם.

א.

— רב ישראל! רב ישראל? זייט זשע מוחל! איהר קאנט זיך אונטערנעמען ס'זאל זיין פארטיג דעם קינד'ס מלבושימ'ליך אויף יום־טוב?

אזוי שרייט די מאמע צו ישראל דעם שניידער מיט אלע כחות, מחמת ישראל דער שניידער איז טויב ווי די וואנט.

ישראל, א הויכער יוד מיט א לאנג פערדיש פנים און מיט וואט אין די אויערן, טהוט א האלבען שמייכעל און א מאך מיט דער האנד ווי איינער רעדט: „פאר וואס זאל ניט זיין פארטיג?..."

— נעמט זשע איהם, זייט מוחל, אראב א מאס, נאר מיט א תנאי אויב עס קאן זיין פארטיג אויף פסח.

ישראל דער טויבער טהוט א קוק אויף דער מאמע, ווי איינער רעדט: „א מאדנע יודינע! דאכט זיך געווג אז מע זאגט איין מאל?..." און ער שלעפט ארויס פון בוזעם־קעשעני א לאנגע פאפיר'נע מאס מיט א גרויסע ענגלישע שער און שטעלט מיך אוועק און הויבט מיך אן אויסצומעסטען אין דער לענג און אין דער ברייט, און די מאמע שטעהט ביי דער זייט און קאמאנדעוועט:

— לענגער, נאך לענגער!... ברייטער, נאך ברייטער!... למען־השם די הויזליך נישט פערשמאלען!... און דאס קאפאטקעלי זאל זיין מיט א „פאליבאם"!... אויף עטליכע פינגער!... נאך, נאך א ביסעלי!... אט אזוי!... אין סטאן זאל חס ושלום ניט זיין קורץ!... בעל הבתיש... נאך — נאך... זשאלעוועט ניט קיין מאטעריע, ווארום א קינד וואקסט!...

ישראל דער שניידער ווייסט אליין גאנץ גוט, אז „א קינד וואקסט", ענטפערט ער נישט דאס אנדערע ווארט און טהוט זיך זיינס. אויסגעמאסטען מיר אלע איברים טהוט ער מיך א שטופ אב פון זיך, ווי איינער רעדט: „קאנסט געהן, ביזט פרייה!"... מיר ווילט זיך זעהר אז דאס קאפאטקעלי זאל זיין פון אונטען מיט א שפאלט און מיט א קעשעני, נאך דער „היינטיגער מאדע". נאר איך ווייס ניט צו וועמען זאל איך מיך ווענדען? ישראל דער טויבער דרעהט צונויף די מאס אויף צוויי פינגער און רעדט בשעת מעשה צו דער מאמע האלבע ווערטער:

— א שווערער פאר פסח!... גרויסע בלאטעס!... פיש יקרות!... קארטאפלעס — מיט געלד!... אייער — ניט א לעק!... ארבייט געשלאגען!... נייע מלבושים — לא!... לאטעס און לאטעס!... אז רב יהושע־הערש קאן שוין הייסען איבערנוצעווען איין אלטען פאליטא!... רב יהושע הערש אליין!... יאהרען!... הא?... עק וועלט!...

די מאמע ווערט דערפון ווינציג וואס נתפעל. זי שלאגט איהם איבער אין מיטען.

— וויפיעל וועט איהר זיך הייסען א שטיינער אנמעסטען ארום און ארום פאר דער ארבייט, רב ישראל?

און אויך איצט אין פערגלייך, אדער ריכטיגער: אין ווידערשפּרוך מיט דעם פאר פסח פון מצרים. דערביי בעגניג איך זיך מיט צעהן אזעלכע קאנטראסטען, אקעגען די עשר מכות.

אמאל איז געוועזען "כָּל הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ" אלע נייגעבארענע יונגליך האט מען געווארפען אין טייך אריין. אסך שפּעטער האט מען אויך אויסגעבראכט אסך יודישע יונגליך, נאר ניט נייגעבארענע, מען האט זיי ניט געווארפען אין טייך, נאר אזוי אוועקגענומען פון די מאמעס און א תל געמאכט. אסך עלטערע מענשען גדיינקען נאך, ווי אזוי אט די קליינע יונגליך, אנגעטהון עפּים משונה׳דיג, פלעגען זיך אויסזעטצען אויף דער גאס און מיט א ביטער קול זינגען:

בטסער צו זאגען אדון עולם
איידער צו טראגען דעם קינינגס צ...
בעסער צו לערנען חומש מיט רש"י
איידער צו עסען סאלדאטסקי קאשע"
און זא ווייטער.

א מאל — ווי די אגדה דערצעהלט אונז, פלעגען יודישע פרויען אוים מורא, די מצריים זאלען זייערע קינדער ניט ווארפען אין טייך, געהן אויף די פעלדער און דארטען האבען זייערע קינדער און דארטען זיי איבערלאזען. נאר דארט האבען גוטע מלאכים זיי אבגעהיט, און אז זיי פלעגען גרוים ווערען, פלעגען זיי גרופּפּענווייז זיך אומקעהרען צו זייערע עלטערען. איצט — געבערען יודישע פרויען זייערע קינדער אין דער היים, האדעווען זיי, ערציהען זיי. לעגען אוועק פאר זיי זייער לעבען, און אז די קינדער ווערען גרוים, געהען זיי אוועק פון זיי גרופּפּענווייז זוכען ברויט, אין קאנאדא, אין די פעריייניגטע שטאטען, אין ארגענטינא, אין טראנסוואל, אין אווסטראליען, און וואו די וועלט האט ארט, זיי געהען אוועק און קומען שוין מעהר ניט צוריק.

אמאל — האבען יודען זעהר שווער געארבעט, מען האט מיט זיי געמאכט חמר־ולבנים, לעהם און ציגעל, מען האט זיי געשטעלט ביים בויען די פיראמידען, פיתום און רעמסס, זיי האבען געזיפצט פון שווערען יאך און עסען האט מען זיי געגעבען, מישטעהנס געזאגט, א שטיקיל פיש, ציבעלעס. איצט — וואלטען טויזענדער יודען זיך געפרעהט, ווען זיי וואלטען געהאט חאטש צו קנעטען לעהם און צו מאכען ציגעל און זיין זיכער מיט א שטיקיל פיש און מיט א ציבעלע.

אמאל — חאטש פרעה האט געהאט פיעל טויזענדער קנעכט, האט ער געוואלט ארבייטען נור מיט יודען, אפילו די שוטרים, וואס האבען געדארפט אכטונג געבען אויף די ארבייט, זענען אויך געוועזען יודען. נאר די נוגשים האט ער ניט גענומען פון יודען, מן הסתם ווייל ער האט גוט געוואוסט, אז א יוד וועט ניט קענען אויספרעסען די נשמה ביי דעם אנדערען. איצט ווילען יודישע עשירים ניט נעהמען קיין יודען, ניט אויף דער ארבייט, ניט אויף אכטונג צו געבען איבער די ארבייט; יודען בויען הייזער, יודען האבען פאבריקען, מיהלען, זאוואדען, און יודישע ארבייטער געהען אום ליידיג און זוכען ברויט פאר זייערע קינדער.

אמאל — איז שלאגען יודען געוועזען ניט א געוועהנליכע ערשיינונג, א סימן — אז משה האט דערזעהן, ווי מען שלאגט א יודען, איז ער אזוי אנגעצונדען געווארען, אז ער האט געטהון אזוינס, וואס ער האט געמוזט איבערדעם אנטלויפען. איצט — אז מיר הערען, דאס מען האט געשלאגען יודען אין קאניץ, אין פאלנא, אין פאקשאני, אין אלזשיר, אין טאנזשער, און אומעטום וואו עס זענען נור דא שטארקע קולאקעס, נעמען מיר עס אן אזוי קאלטבליטיג, אזוי ווי מיר וואלטען געהערט, אז עס איז ערגייץ אויסגעפאלען א גרויסער שניי.

אמאל — זענען די מצריים בעשטראפט געווארען מיט צעהן מכות, פון וועלכע דאס רוב זענען געוועזען זעהר גרינגע, אז זיי האבען קיין מענשען ניט געשאדט: דערביי האבען זיי ניט לאנג געדויערט, און די ערשטע מכה, דם, האט געהאלטען אין גאנצען זיבען טעג. אין דעם איצטיגען פאר פסח זענען, ניט די מצריים, מיר יודען בעשטראפט גער־

ישראל דער טויבער נעמט ארויס פון זשילעט — קעשעני א ביינערען ראזשיקיל, ביינגט ארם דעם נראבען פינגער פון דער לינקער האנט, אזוי אז עס ווערט א גריביל. שיט ער אן אין גריביל אריין א בערנעלע טאבאקע, טראגט דאס צו פּאוואלינקע צו דער נאז און שלעפּט אריין דאס בערנעלע טאבעקע אזוי קונציג, אז עס פאלט נישט קיין סימן אפילו אויף די וואנצים. נאכדעם טהוט ער א מאך מיט דער האנד און א זאג:

— עט, וואס איז שייך, מיר וועלען זיך ניט קרוגען... איהר פערשטעהט א מעשה? רב יהושע־הערש!... איבערנוצעווען איין אלטען פאליטא!... גוואלד געשריגען!...

— גערענקט זשע, רב ישראל, וואס איך בעט אייך: ניט שמאל, און ניט קורץ, און א "פאליבאם", און דער סטאן, גראם און "פראסטארנע"...

— און א שפאל...? — וויל איך מיך אריינמישען אין מיטען.

— שטיל, לאז אויסרעדען א ווארט! — זאגט די מאמע — און דערלאנגט מיר מיט׳ן עלענבויגען אין זייט אריין — גערענקט זשע נאך א מאל: ניט קורץ, און ניט שמאל, און דאס סטאנדיל, און א פאליבאם... למען השם א פאליבאם!...

— און א קעשעני?... פּרוב איך מיך נאך א מאל.

— וועסט ניט אנשטימט ווערען. — זאגט צו מיר די מאמע — האסט דו געזעהען א קינד זאל האבען א טבע זיך אריינמישען בשעת עלטערע רעדען!...

ישראל דער טויבער נעמט דאס פעקיל סחורה אונטער דער האנד, טהוט א שמיר די מזוזה מיט צוויי פינגער און א זאג פון דער טהיר:

— ווילט איהר הייסט דאס דווקא ס׳זאל זיין אויף פסח?... א גוטען יום טוב!

ב.

— א, אט איז רב גדליה! מע זאל דערמאנען משיח׳ן!... איך האב נור וואס אין זינען געהאט צו שיקען צו אייך נאך א מאל!

גדליה איז א יוד א שוסטער, איין אויסגעדיענטער סאלדאט, פון פארענט אהן צייהן, מיט א גרויה קיילעכדיג בערדיל, וואס מע דערקענט, אז א מאל, שוין לאנג, איז דאס געווען אין מיטען אויסגעגאלט.

— רב גדליה! — מאכט צו איהם די מאמע — זאגט נאר, איהר וועט זיך קאנטן אונטערנעמען אויפנייען דעם קינד אפאר שטיוועליך אויף פסח?

גדליה דער שוסטער איז א פריילֿיך יודיל, וואס בשעת ער רעדט חאפּט ער א טענציל.

— איהר ווילט "נעפרעמעננא" אויף פסח? — מאכט ער צו דער מאמע — ס׳איז דיר איין אנטיק! איטליכער וויל אויף פסח! חיה׳לע רב מאטילס האב איך צוגעזאגט אויף פסח צוויי פאר באטיקליך, פאר איהר און פאר דער טאכטער, מוז מען איהר מאכען... יוסילע רב שימעלעס האט בעשטעלט ביי מיר פיער פאר שטיוועליך אויף פסח — מוז מען מאכען... היינט פייגעלע רב אברהמ׳ס האב איך שוין לאנג צוגעזאגט א פאר באטיקעס; עס זאלען פאלען שטיינער פונ׳ם הימעל וועט זיך ניט העלפען! און משה דער שניידער האט מיך געבעטען א פאר קעפליך, קאן מען איהם אויך ניט אבזאגען! און זיאמע דעם סטאלאר א פאר "סאיוזקים" בעדארף מען אונטערווארפען, עס העלפט נישט! היינט אסנה דער אלמנה׳ס מיידיל האט זיך צו מיר צוגעטשעפעט איך זאל איהר למען השם...

— הכלל — שלאגט איהם איבער די מאמע לא׳מיך הערען ווערטער: קאנט איהר הייסט דאס נישט אונטערנעמען זיך ס׳זאל זיין פארטיג אויף פסח? שיק איך נאך איין אנדערען שוסטער...

וואָרען מיט טויזענדער מכות, יעדע פון זיי האט ביי אונז אָנגעמאַכט גאַנצע חורבנות, און די מכה "דם" אדער ווי זי הייסט היינט: "עלילת דם", קאָסט אונז פיעל קרבנות שוין זיבען הונדערט יאָהר, און עס איז נאָך אַלץ קיין סוף ניט פון איהר.

אַמאָל — איז גאָר קיין פראַגע ניט געוועזען, וואוהין יודען זאָלען אריינגעהען, די גאַנצע שוועריגקייט איז נור געוועזען אין דעם ארויסגעהן: פרעה האט בשום אופן ניט געוואָלט אַרויסלאָזען די יודען. היינט וואָלט מען אונז פון אומעטום אַרויסגעלאָזען מיט שמחה און אפשר נאָך מיט לעקיך און בראַנפען, נאָר וואוהין אַריינצוגעהן איז נישט דאָ. כמעט אומעטום פערשליסט מען פאַר אונז די טיהרען, און נאָך מעהר ווי אומעטום — אין דעם לאַנד פון אונזערע אָבות....

אַמאָל — האָבען מיר געהאַט איין פיהרער, ער האט געהאַט אַ געטליכען גייסט, וואָס האט איהם געגעבען גענוג כח און האט פאָלקאָם געטויגט צו דער זאַך. היינט איז ביי אונז נישט דאָ אַ מענש מיט גענוג כח, און מיר האָבען הונדערטער פיהרער, בעזונדערס יונגע לייט, מיט הייסע הערצער, פליהענדיגע געדאַנקען און מיט קורצע הענד.... ליאָרעם ביז אין הימעל און אַרבייט פאַר אַ גראָשען.... מען מאַכט קלינגענדיגע אַספות, מען באַלאַטירט די וויכטיגסטע און די שווערסטע פראַגען און מען בעאורטיילט וואָס אַ פרעמדער האָט צו טהון:

— הערר פלאָקענשיסער, גיט אייער שטימע: ווי אַזוי ווילט איהר, צי מען זאָל אונז געבען אין פאַלעסטינא אַ "רעכטליך געזיכערטע היימשטעטע", אָדער נור אַ "פעלקעררעכטליכע געזיכערטע היימשטעטע"?

— איך וויל נור אַ "פעלקעררעכטליכע געזיכערטע היימשטעטע"!

— הער קנאַקניסעל, גיט אייער שטימע ווי אַזוי זאָל יק"א פערזיכערן די פועלים אין ארץ ישראל?

— איך וויל, אַז יק"א זאָל געבען די פועלים זיבען מיליאָן פראַנק און זאָל זיי קיין שום דעה ניט זאָגען וואָס מיט זיי צו טהון!

— מיינע העררען! וואָס טהוט מען מיט די קאָלאָניסטען און די אַרבייטער, וועלכע יק"א רעכענט ארויסצושיקען פון ארץ ישראל, און וועלכע זענען געבליבען אָהן ברויט?

— "אל יֵצא איש ממקומו"! קיינער זאָל זיך ניט ריהרען אַבצופאהרען, אַי וואָס זיי מיט זייערע קינדער מוזען שטאַרבען פון הונגער— וועלען מיר אָנשרייבען אַ פראָטעסט מיט הונדערט חתימות. אַט די פיהרער זאָגען שענע דרשות, זינגען נאַציאָנאַלע לידער מיט גרויס התלהבות און דערביי בלייבט עס... מיר לייענען אַלע טאָג אין די יודישע בלעטער, אַז אין א. איז געקומען אַ מטיף לאומי און האָט בעריהרט דעם גאַנצען עולם; אין ב. אין ג. אין ד. און זאָ ווייטער זענען געוואָרען נייע ציוניסטישע פעריינען; אין ה. האָט מען מיט גרויס פּאַראַד געפייערט חנוכה און עס זענען צוגעקומען זעהר פיעל נייע ציוניסטען, אין ו. האָט מען געמאַכט אַ נאַציאָנאַלען אָבענד פאַר יודישע שולקינדער, מען איז געגאַנגען מיט פאָהנעס, אויף וועלכע עס זענען געוועזען מגן-דוד'ס, אין שטאָדט האָט עס געמאַכט אַ גרויסען רושם א. ז. וו. אין ז. איז געוואָרען אַ פעריין "בנות ציון" פון פרויען, אין ח. האָט זיך געבילדעט אַ ציוניסטישער פעריין פון בעלי-מלאכות און אַרבייטער און מען לערנט עין-יעקב, אין ט. איז געוואָרען אַ ציוניסטישער פעריין פון יונגע לייט און מען לייענט אַגיטאַנציאָנסבראָשורען א. ז. וו. אין י. האָט מען פערקויפט תרפ"ט אַקציעס פון דער נאַציאָנאַלבאַנק, און זאָ ווייטער. אין דערזעלבער פאָרם, פילדערט מען אויף אַלע גאַסען, אין אַלע בתי-מדרשים, מען דרשנט אויף חתונות, אויף ברית'ן און סתם אַזוי... און אין דריי יאָהר, נאָך אַלע קולות און געפילדערייען, דרשות, אַסיפות, פייערונגען, חתונות און ברית'ן האָבען צעהן מיליאָן יודען נאָך ניט אַריינגעטראָגען אין נאַציאָנאַלבאַנק צוויי מיט אַ האַלב מיליאָן רובל וואָס זענען נייטהיג, כדי די באַנק זאָל קענען געעפענט ווערען... נאָך אַכטצעהן יאָהר בויען קאָלאָניעס אין ארץ ישראל איז נאָך ניט איינע פעסטגעשטעלט!

— פאַר וואָס זאָל איך ניט קאָנען? — זאָגט גדליה מיט אַטענציל — צוליעב אייך לייג איך אַוועק אַלע אַנדערע אַרבייט און אייערע שטיוועליך מוזען אם ירצה השם זיין אויף פסח; ס'איז עפעס אַ תירוץ?

און גדליה דער שוסטער קראַצט איים אַ שטיקיל בלוי פאַפיר, שטעלט זיך אַוועק אויף איין קניה, און נעמט מיר אַ מאָס.

— לאָזט צו נאָך אַ קאַפעטשקע — זאָגט די מאַמע — נאָך, נאָך... וואָס זשאַלעוועט איהר אַ שטיקיל לעדער?... אַט אַזוי... ס'זאָל איהם חלילה ניט קוועטשען אין די פינגער!...

— קוועטשען אין די פינגער — זאָגט איהר נאָך גדליה. —

— לעדער זאָלט איהר געבען, רב גדליה, פונ'ם בעסטען, איהר הערט, נישט קיין פוילען!

— פוילען — זאָגט איהר נאָך גדליה.

— פאָדעשוועס זאָלט איהר לייגען גוטע, זיי זאָלען ניט אָברייבען זיך.

— אָברייבען זיך — זאָגט נאָך גדליה.

— און די אַבצאַסען זאָלען חלילה ניט אבשפרונגען.

— אָבשפרונגען — זאָגט נאָך גדליה.

— איצט קאָנסט דו געהן אין חדר אַריין — זאָגט מיר די מאַמע — דו זעהסט האָטש ווי מע ברייגנט זיך אויס פון דיינעט וועגען? זאָלסט חאָטש וועלען לערנען, וועסט דו זיין אַ מענש, אַ ניט וואָס וועט פון דיר זיין? אַ גאָרנישט מיט אַ נישט, אַ הינטשלעגער!...

איך ווייס נאָך אַליין ניט, וואָס עס וועט פון מיר זיין; אַ מענש, אַ גאָרנישט מיט אַ נישט, אָדער אַ הינטשלעגער? איך ווייס נור, אַז בזה הרגע ווילט זיך מיר זעהר — זעהר אַז די שטיוועליך זאָלען מיר סקריפען. אוי ווילט זיך מיר סקריפקעס!...

— וואָס ביזט דו געבליבען שטעהן ווי אַ ליימענער גולם? — רופט זיך אָן צו מיר די מאַמע — פאַר וואָס געהסט דו נישט אין חדר אַריין? נעה, מע וועט שוין מעהר נישט געבען גאָר נישט!

גדליה דער שוסטער לאָזט זיך געהן און קעהרט זיך אום צוריק.

— ווילט איהר הייסט דאָס "געפרעמענגאָ" אויף פסח? — זאָגט גדליה — אַ גוטען יום טוב!...

ג.

געהענדיג פונ'ם חדר אַ היים האָפ איך מיך אַריין קודם כל צום שניידער מכח דעם שפּאַלט און מכח דער קעשענע.

ביי אַ גרויסען טיש שטעהט ישראל דער טויבער אָהן אַ קאַפּאָטע, מיט אַ ברייטען טלית-קטן, פערטיפט אין דער אַרבייט; ער צייכענט מיט אַ קריידיל, שערט מיט אַ שער, קראַצט מיט'ן מיטעלסטען אויסגעבויגענעם פינגער, און רעדט צו זיך אַליין האַלבע ווערטער, ווי זיין שטייגער איז:

— "פּאַליבאָמעם" מאַך ויי... נראָם זאָל זיי זיין... "פראָסטאָרנע"... פון וואָס? פון אתה ירצת?... מ'שניידט זיך די פינגער... קוים, קוים... ווי מיט קרעפיל-פלייש...

אַרום טיש זיצען עטליכע שניידער יונגען און נייען, וואַרפען מיט די נאָדלען גיך — גיך, און זינגען אַלע אין איינעם אַ לידיל. איינער אַ געלער בחור, מיט קלייען אויפ'ן פנים, מיט אַ ביסיל איין איינגעפאַלענער נאָז, וינגט אויף אַ גלעקילשטימע און ציהט מיט'ן פאָדעם צום טאַקט:

אוי דו פאָהרסט אַוועק,
און אוי דו פאָהרסט אַוועקעט, —
און מיך לאָזט דו אי-ווי-ווי-וויבער!...

און די איבריגע חברה חאַפּען אונטער מיט אַ קוויטש:

אמאל — האט אונזער פיהרער שטרענג בעשטימט זיין ארבייט: קודם־כל איז ביי איהם געוועזען איין צוועק, „ארויסצופיהרען די בני ישראל פון מצרים"; אלעס אנדערעס, אפילו די עשרת הדברות, וואס אהן זיי קען מען גאר ניט הייסען מענש, האט ער אבגעלענט אויף שפעט־טער. איצט—האבען אונזערע הונדערטער פיהרער טויזענדער צוועקען: מען האט אנגעהויבען מיט קאלאניעס, באלד האט מען זיך דערמאנט אז מען דארף מאכען א שולע אין יפו, פלוצים איז מען אריבערגעגאנגען צו א גן שמואל, נאך איידער מען האט זיך עפים ארומגעזעהן האט מען זיך גענומען צו א נאציאנאלביבליאטהעק אין ירושלים, אין מיטען איז משגב לדך, תלמוד תורה אין יפו, מושב זקנים, אין ירושלים, מען רעדט צו צו ביסליך אויך פון איין אוניווערזיטעט אין פאלעסטינא, מען שיט נדבות ח"י קאפיקעס, אפט טאקי א האלבען קארב מיט אמאל — און מען בויעט ארץ ישראל אין דער לענג און אין דער ברייט!...

ניט בעסער איז אויך די קאנגרעסען: מען האט אנגעהויבען מיט פעלקעררעכטליכע זיכערהייט און א נאציאנאלבאנק; איבער א יאהר איז מען אריבערגעגאנגען אויף איבערבילדען דאס גאנצע פאלק: דער־נאך האט מען געפונען, אז מען דארף אין פראגראם אריינפיהרען נאך א קלייניגקייט: צו פערבעסערען די מאטריאלישע לאגע פון מיליאנען יודען אין אייראפא... עס פערשטעהט זיך, אז דאס אלעס וועלען מיר מאכען פון די 40 קאפ א יאהר וואס יעדער ציוניסט צאהלט, און פון די אקציעס וואס מען לייזט אוים; מיר וועלען דאס אלעס אויספיהרען מיט די קרעפטען, וואס בעשטעהען פון א טויזענד, העכטענס צוויי טויזענד אמת'ע איבערגעגעבענע ציוניסטען און חובבי־ציון, וועלכע פערשטעהען די אידעע ביז אין גרונד, און פון וועלכע אפשר 98 פראצענט בעשטעה־הען כמעט פון ארימע מענשען.

און אז מען זעהט, אז ביי אונז איז פארהאן ווענינ ארבייטער, זוכט מען מיטלען ווי צוציהען צום ציוניזם די היטין־קעפ, וואס פיה־לען פאר זיך זעהר ענג צו ארבייטען פאר זייער אומגליקליך פאלק, כל זמן די ארבייט וועט ניט מאכען גליקליך די גאנצע מענשהייט. אודאי פראנצויזען, דייטשען, ענגלענדער א. ז. וו. מעגען ארבייטען נור פאר זייערע ברידער, און ניט טראכטען וועגען אנדערע, אבער מיר יודען קע־נען זיך ניט פיהרען אזוי: „וּבְחוּקוֹתֵיהֶם לֹא תֵלֵכוּ!" א יוד דארף ניט פערייניגען זיינע קרעפטען אויף איין זאך: אז ביי זיין שוועסטער איז תנאים און לזכרון גיט ער א נדבה צוויי מאל ח"י קאפיקעס אויף ארץ ישראל, טהיילט ער זיי איין מיט חכמה, עס זאל זיין אי פאר די פועלים אי פאר דעם בית הספר ביפו, אי פאר דעם גן שמואל, און אז א יוד ארבייט פאר דעם ציוניזם, מוז ער האבען אין זין די גאנצע מענשהייט... היינע שרייבט, אז דער כאראקטער פון א יודען איז זיך איבערצוגעבען מיט לייב און זעעלע צו איין זאך, ניט ווי א גריכע וועלכער גיט זיך איבער אין איין צייט צו פערשיעדענע זאכען. דאס איז געוועזען פרי־הער, איצט דארף מען שוין איבערבייטען די יוצרות.

אמאל—האט אונזער פיהרער זיך געשטעלט א שטרענגען פלאן: אזוי פיעל מכות וועט ער געבען די מצריים, אזוי וועט זיין דער מארש־רוט, און גלייך אין וועג אריין. איצט — האט אונזער גוטער באראן, מיט זיין עדלען הארץ וואס איז פול ליבע צו זיין פאלק און צום לאנד פון אונזערע אבות איבערגעגעבען צעהנדליגער מיליאנען פראנקען צו זיין הויפטפערוואלטער, אין וועלכען ער האט געגלויבט ווי אין איינעם פון די חסידישע צדיקים, ער זאל לעגען דעם פונדאמענט צום נאציאנאלהיים, ווי אזוי איהם וועט אין קאפ אריינפאלען. דער הויפטפערוואלטער האט בעקומען ארדענס פון דער טערקישער רעגירונג, געהאלטען הונדערטער אדמיניסטראטארען, אבער־אדמיניסטראטארען, אונטער־אדמי־ניסטראטארען, סתם אדמיניסטראטארען און אזוי ליידיגעהער, מיליאנען זענען געפלויגען אהן רחמנות, אהן רעכנונג און אהן נוטצען, מען האט געמאכט קאלאניעס אהן ברויט, וויינגערטנער אהן קונים, פארפיומעריען פאר די אראבקעס, פאלאצען פאר די אדמיניסטראטארען, געקויפט מא־

אט שטעך איך זיך!
אט הייננ איך זיך!
אט טריינק איך זיך!
איך טהו מיר א מעשה א־וואַ־וואַ־וואנעט!...

— וואס וועסט דו זאגען, יונגעלע? — מאכט צו מיר ישראל.

— א שפאלט — זאג איך.

— הא? — מאכט ישראל און בייגט זיך צו צו מיר מיט'ן אויער.

— א שפאלט! — שריי איך צו איהם הויך, ער זאל דערהערען.

— א שפאלט?

— א שפאלט!

— וואו א שפאלט?

— פון אונטען.

— וואס פון אונטען?

— א שפאלט! מיט א קעשענע!

— וואס פאר שפאלטען? וואס פאר קעשענעס? מישט זיך אריין בתיה די שניידערין. א קליין ווייבעלי, וואס זיצט און טהוט דריי ארבייט מיט אמאל: מיט א פוס וויגט זי א קינד, מיט די הענד ארבייט זי א זאק און מיט'ן מויל רעדט זי און בייזערט זיך: — נא דיר גאר שפאלטען! נא דיר גאר קעשענעס! וואו האסט דו אויף קעשענעס? ער וויל קעשענעס? לאז איהם די מאמע געבען אויף קעשענעס, וועט ער האבען קעשענעס! נא דיר גאר קעשענעס!...

איך האב שוין חרטה אויף דער גאנצער מעשה. עס זאל חאטש ניט אנקומען צו דער מאמע.

— ווילסט דו הייסט דאס ס'זאל זיין דוקא מיט א שפאלט? — מאכט צו מיר ישראל דער שניידער און נעמט ארוים דאס ראזשיקיל מיט טאבאקע — נעה יונגעלע. — און מיט די קעשענע! זאג איך צו איהם און מאך פאר איהם א רחמנות פנים.

— נעה, יונגעלע, אהיים — מאכט צו מיר ישראל — איך וועל שוין זעהען ס'זאל זיין אלסדינג...

איך נעם די פיס אויף די פלייצעס און לויף אוועק פון דארטען מיט א שמחה צו גדליה דעם שוסטער מכח סקריפקעס אין די שטיוועליך.

גדליה דעם שוסטער טרעף איך ניט אין דערהיים, ביים ווארשטאק זיצט זיין ארבייטער „קארפע" איבער איין אויסגעגלעטער פאדעשווע.

קארפע איז א נעזונדער, א ברייטביינעריגער שייגעץ, מיט א געשטיפעלט פנים, מיט א לעדערן רייפיל אויף די שווארצע הארטע האר.

— וואס דו יונגעלע, ווילסט? — מאכט ער צו מיר אויף יודיש — מודה אני, פריידי מאני, טאטעלע מאמעלע, א געב איהם א נענזעלע... זאג וואס דו ווילסט?

— חאזשאיען! — ענטפער איך איהם אויף רוסיש — יא אטשעם חאטיל אימעט דא וואש חאזשאיען גדליה! *)

— בעל הבית געגאנגען א ברית, מאך א קדוש, טרונק א בראנפען — מאכט צו מיר קארפע ווידער אייף יודיש, און בכדי איך זאל פערשטעהן אקוראט וואס ער מיינט טהוט ער זיך א שנאל מיט'ן פינגער איבער'ן האלז.

איך זעץ מיך אוועק אקעגען אויף א לעדערן בענקיל און לאז מיך אריין מיט קארפען אין א ברייטען שמועס מכח לעדער, „טאוואר", מכח

*) איך האב זעהר בעדארפט האבען צו אייער בעל־הבית גדליה.

סען ערד און זיך אונטערגעשריבען אז מען זאל דארט קיין יודען ניט בעזעצען... אזוי האט מען געמאכט היסטאריע...

און דארט הערט מען א קול, א ביטערען יאמער-געוויין: „ר ח ל וויינט איבער איהרע קינדער, זי קען זיך ניט טרייס־טען ווארום זיי זענען נישט דא"... און וואס טהוען די קינ־דער אליין? די יונגערע, מעהר טרייע זייער מוטער, נאכדעם ווי זיי האַ־בען געזעהען אז דאס זינגען זייט הונדערטער יאהר: „שְׁבִיָה צִיּוֹן עֲנִיָה... שְׁדוּדִים נְדוּדִים לְצִיּוֹן תְּקַבֵּץ..." א.ז.וו. האט ניט געהאלפען, און עס איז שוין נמאס געווארען צו זינגעי זיי אפילו אין שול פון פסח ביז שבועות,— האבען אנגעהויבען זינגען מיט גרוים התלהבות א נייעם ליעד: „עוד לא אבדה תקותנו"; יק"א צאהלט גוטעם געלד פאר'ן ארויספאהרען פון ארץ ישראל און שיקט יודען מאסענווייז קיין ארגענטינא; אסך גבירים און רבנים זאגען אלע טאג א שטיקעלע פון דער הגדה; די ערשטע זאגען: „אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם דַּיֵּנוּ" און די אנדערע זאגען: „אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דַּיֵּנוּ"; טויזענדער יודען טראכטען פשוט: וואו נעמט מען צו פאהרען אין די בעדער, אדער חאטש דינגען א דאטשא? א טהייל פון אונזערע אריסטאקראטען גיבען געלד אויף צו קויפען מאיאנטקעס פאר פרעמדע שרייבער און ארויסגע־בען זייערע ווערק, אויפצובויען א קירכע אין בערלין, שטופען זיך צו זיין געלאדען אויף א באל ביי א גראף, אויף א יובילעאום ביי א שונא ישראל, גיבען געלד צו שטעלען א מאנומענט פאר איינעם פון די גרעס־טע צוררי היהודים, שמייכלען אלע אנטיסעמיטען, פיהרען אריבער זייערע קינדער אין אנדערע גלויבענס, זוכען זיך מארקיזען־קבצנים פאר איידימס, גיבען געלד דעם הערצאג פון ארלעאן ער זאל קענען ווערען קעניג אין פראנקרייך און נעהמען צוריק די יודישע רעכטע און לאזען אב לויט צואה מאסען געלד אויף אלגעמיינע שטיפטונגען, פון וועלכע עס געניסען אלע, נאר ניט יודען, און אזוי ווייטער און ווייטער.

יא, עס איז א גרויסער חילוק פון אמאל ביז היינט!

מיר ווילען און גלויבען, אז דער פסח לעתיד, וואס מיר ווארטען אויף איהם שוין מעהר פון אכצעהן הונדערט יאהר, זאל שוין ענדליך קומען; אט וועלען מיר באלד זאגען: „הַשַּׁתָּא הָכָא לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל, הַשַּׁתָּא עַבְדֵי לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרִין: אבער מיט אזעלכע געוג און מיט אזא ארבייט וועלען מיר אין הונדערט יאהר אויך ווייניג קומען פאררויס, און אונזער ערווארטעטער פסח וועט נור זיין א פסח לעתיד!

משה ליב ליליענבלום.

פֶּסַח־דיגע געדאַנקען.

וואונדערליך ביזט דו, יודישע נאציאן, און וואונדערליך זענען דיינע ימים־טובים. זיי זענען פערבונדען מיט די ענדערונגען אין דער נאטור און זיי זענען אויך צו גלייכער צייט רעליגיעז און נאציאנאל,— אלעס אין איינעם. פון וועלכער זייט מען בעטראכט זיי, קריגט מען איין אנדער בילד. די אנדערע פעלקער אונטערשיידען אין די ימים־טובים פאטריאטישע, רעליגיעזע און אזעלכע, וואס מען האלט זיי לכבוד דער שענקייט פון דער נאטור. ביי אונז יודען אבער איז דאס לעבען פון דעם פאלק און פון דער רעליגיאן, פון דער נאטור און פון דער געזעלשאפט צוזאמענגעוואקסען און מען קען זיי גאר ניט פונאנדער־שיידען. זיי זענען בעזונדערע גליעדער פון דעם זעלביגען גוף, זיי קומען אלע פון דער געמיינדע. עדת ישראל איז דער מיטעלפונקט, פון וואנעט עס קומט אלץ וואס איז איידעל און גוט, אלץ וואס איז הייליג און הויך.

פסח, דער יום־טוב פון דער ענטשטעהונג פון דער יודישער נאציאן, איז דער וואונדער פון אלע וואונדער. אין דעם דאזיגען פעסט שפיגעלט זיך אב די היסטאריע פון דעם קליינעם אבער דאך גרויסען, פון דעם שוואכען אבער דאך שטארקען יודישען פאלק. פסח פיהרט אונז פאר אלע בילדער פון דער יודישער היסטאריע, פון אנהויב ביז היינט. אין דעם יום־טוב קען מען אויך שטודירען די היסטאריע פון

שטיוועל, פאדעשוועס, פלעקליך, אזוי לאנג אזוי ברייט ביז איך קום ארויף אויף סקריפקעס. ער רעדט אויף יודיש און איך אויף רוסיש. פערשטעהט ער ניט וואס איך רעד, מאך איך צו איהם מיט די הענד:

— יאושע טאבי, גוי'עשע קאפ, דבר'ען פאוואשעמו: קאושי מיני שכל שא טשאבעטקעלי מאכען טררר!... **)

— דו בעסער רעד יודיש! — מאכט צו מיר קארפע, טהוט א לעק די פאדעשווע מיט'ן צונג און מאכט א צייכען מיט זיין גראבען שווארצען נאגעל ביי דער זייט פאדעשווע.

— וואס איז דער שכל — זאג איך צו איהם שוין אויף יודיש — וואס איז דער טעם פון סקריפקעס? וואס לייגט איהר אזעלכס אין שטי־וועליך זיי זאלען סקריפען?

— א? סקריפקי? — מאכט קארפע — א שטיוועלע סקריפען דארף מען א צוקער.

— פשוט — זאג איך — צוקער? וואס איז דער שכל?

— א צוקער? — זאגט קארפע און גיט מיר צו פערשטעהן דעם שכל — א צוקער קלאפ קלאפ, סקריפ סקריפ...

— אהא? — מאך איך צו איהם — דעם צוקער מסתמא צוקלאפט מען, טרישטשעט ער. נו, און ווייטער לייגט מען ניט אריין גאר ניט?

— א בראנכען — מאכט קארפע — א ביסנעם בראנכען.

— בראנפען? — זאג איך — וואדקי הייסט דאס? זאטשעם וואדקי? מילא סאחער סקריפ — סקריפ; אבער וואדקי? נאשטשא טאבי וואדקי?

**) איך רעד דאך מיט דיר גויעשע קאפ, אויף דיין שפראך! זאג־זשע מיר דעם שכל, ווי קומט דאס וואס א שטיוועלי סקריפעט?

קארפע מוטשעט זיך און גיט מיר צו פערשטעהן און דוקא אויף יודיש דעם שכל אויף וואס מע בעדארף האבען בראנפען. איידער מע לייגט אריין, זאגט ער, אין די שטיוועליך דעם צוקער מוז מען פריהער די פא־דעשווע גוט בעשפריצען מיט בראנפען, אניט נעמט זיך ניט צו גוט דער צוקער.

— אהא — זאג איך — יא אוושע דאברע צעקייט. יאק נע באודע וואדקי טאק נע באודע סאחער. יאק נע באודע סאחער טאק נע באודע סקריפען. ***) אם אין קמח אין תורה — בין איך איהם מסביר די זאך מיט א פסוק און איך עפען אויף דאס בייטעלע און געב אב קארפען מיין גאנץ פערמעגען: דאס גאנצע חנוכה־געלד, מיט'ן שלח מנות געלד, און געזעגען זיך אב מיט איהם גאר פריינדליך, און קארפע רוקט מיר אריין א גרויסע, שווארצע האנד אויסגעשמירט מיט סמאלע און זאגט מיר אב אויף גיך: מודה אני, פריידי מאני, טאטעלע מאמעלע, א געב איהם א געגזעלע... איך לויף אהיים איבערבייסען, און פון דארט צוריק אין חדר אריין זיך בעריה־מען פאר אלע יונגליך, וואס פאר א מין מלבושים'ליך מע נייט מיר אויף פסח, א קאפאטקעלע פון אונטען מיט א שפאלט און מיט א קעשענע! און שטיוועליך מיט סקריפקעס! מיט סקריפקעס!...

ד.

— מאמע, איך בין פריי! — קום איך צולויפען אהיים א פאר טאג פאר פסח און זאג איהר אן א בשורה, אז מע האט אונז צולאזט פונ'ם חדר.

***) אהא איך האב שוין רעכט צוקייט, אז ס'וועט ניט זיין קיין בראנפען איז אומזיסט דער צוקער, און אז ס'וועט ניט זיין קיין צוקער וועט ניט סקריפען.

דעם יודישען גייסטיגען לעבען, די געשעהענישען אין דעם לעבען פון זיין נשמה. איין גרויכע פאעזיע בעגלייט אַט דעם יום־טוב. וואו מען גיט אַ קוק, זעהט מען אַרום זיך ערינערונגען, טייערע זכרונות. אַרום אונז שטעהט דער גייסט פון דער יודישער היסטאָריע, הינטער אונז געהען אונזערע אבות און פאַר אונז קומען נאָך אונזערע האָפענונגען. פסח איז איין פעסט פאַר אונזער פאַמיליע, פאַר דאָס יודישע האַרץ און פאַר דעם נאַציאָנאַלען געדאַנקען.

גיט אַ קוק אַרום זיך, איהר זעהט היינט אַ נייע וועלט! אַליך אַרום אייך און אין אייך איז אַנדערש געוואָרען, שענער, נייער, שטאַרקער. ניט פיער קשיות קענט איהר פרעגען „מה נשתנה?", הונדערט פראַגען קענט איהר שטעלען, און דעם ענטפער אויף אייערע פראַגען גיט אייך די יודישע היסטאָריע, ניט אייך אייער טראַכטען איבער די יודישע אידעאַלען.

די ווענד זענען ווייס, די צימער זענען ריין, דורך די פענסטער קוקט די ליכטיגע זון און דורך דאָס האַרץ קוקט דער טרייסט און די האָפענונג. עס איז פריינדליך און היימליך אין אייע־ע הייזער, עס איז פרידליך און שען אין אייער פאַמיליע, דער מלאך השלום איז ביי אייך צו גאַסט. אויף דעם טיש ברענען ליכט, עס ליגען מצות, עס שטעהט וויין, פלייש, פיש — כל־טוב... מען איז טאַקע אַ קליינער שררה... עס איז דאָך אַ תענוג צו זיין איין יוד. אָבער מען האָט זיך ניט אַוועקגעזעצט אום צו עסען און צו טרינקען, ניין, ביי יעדען ביסען, רעדט מען צו זיין פאלק און פון זיין פאלק. הויכע געדאַנקען געהען אַרום אין קאָפּ און טייערע אידעאַלען זענען פול אין דער ברוסט. אַ נייע נשמה איז אין אונז אריין... אַוועק מיט די דאגות און די פינסטערע מהשבות! מיר שפרינגען אריבער איבער די איצטיגע צייט, מיר לעבען נור אין דער פערגאַנגענהייט און אין דער צוקונפט. מיר לעבען קיין פערזענליכעס לעבען, מיר לעבען איין היסטאָרישעס לעבען...

פערגאַנגענהייט און צוקונפט! דער הוֹה די ב־יק צווישען דיביידע גרויסע וועלטען. די עלטערן און די קינדער! דאס זענען די ברעגען פון דעם שטראָם פון אונזער לעבען. מיר אַליין זענען נור די פערמיטלער צווישעןביידע, אונזער גרויסקייט ליעגט אין דער פערגאַנגענהייט, אונזער גליק אין דער צוקונפט.

פסח, פריהלינגס־פעסט! אַזוי האט געהייסען דער שענער יום־טוב אַמאָל אין ארץ־ישראל. פריהלינגס־פעסט! וואס פאַר אַ געוואַלטיגער צויבער ליגט אין דעם וואָרט! פערשוואונדען איז דער שטרענגער קאַלטער ווינטער, וואס האָט פערגליווערט די גאַנצע נאַטור; די ליכטיגע, פרעהליכע זון מיט איהרען שטראַהלען איז ווידער דא, דאס האַרץ ווערט ווידער פריי. די פעלדער הויבען אָן גרין צו ווערען, די זאַט בליהט, בלומען און שטראַהלען, דופט און וואַרמקייט, ליכט און לעבען — זיי זענען אלע ווידער דא. די נאַטור איז אויפגעשטאַנען פון איהר קבר און איז ווידער יונג און שען געוואָרען. אָ, ווי דער מענש ווערט ווידער פריש און קרעפטיג. לאָמיר ווידער אַרויס אויף די פעלדער, אַרבייטען מיט די געזונדע הענד, אַרבייטען פאַר זיך, פאַר די פאַמיליע און פאַר דאס פאָלק.

ווי גליקליך האט זיך דעמאלט געמוזט פיהלען דער יוד, ווען ער האָט אַזוי געטראַכט! וואָס פאַר אַ וועלט פון נחת און פרייד איז געווען אין זיין האַרצען!... און היינט?... די פעלדער געהערען ניט אונז, די זון שיינט ניט פאַר אונז. מיר האָבען געלעבט לאַנג אין קעלער, אין פערשטיקטער לופט, מיר קענען די זון ניט מעהר זעהן. מיר האָבען געלעבט לאַנג אין פינסטערניש, מיר קענען דאס העלע ליכט ניט פערטראָגען. מיר האבען פערלאָרען די פעהיגקייט, זיך צו פרעהען מיט דער נאַטור און מיט איהר שענקייט. נאַטור? ליכט? זון? לעבען? וואָס אַרט דאס אייך יודען? מיר וואָלטען צו גרונד געגאַנגען דורך די פינסטערקייט פון דעם ביטערען היינט, אז עס וואָלט ניט געוועזען קיין

— אַ גדולה אויף דער באָבע! זאָלסט דערלעבען אָנזאָגען בעסערע בשורות! — ענטפערט די מאַמע, וואָס איז פאַרטאַרעאַמט מיט'ן פסח. זי האָט אונטערגעבונדען ביידע דיענסטען מיט ווייסע פעטשיילעס און געגעבען ווי בערשטליך, בעזעמס מיט פלעדער־ווישען אין די הענד אַריין, און אַליין האָט זי זיך אויך אונטערגעבונדען מיט אַ ווייסע פעטשיילע, און אלע דריי רייניגען און שמירען, וואַשען און רייבען, שייערען און כשר'ן אויף פסח. איך קאָן מיר קיין אָרט נישט געפונען. וואו איך זיץ און וואו איך שטעה און וואו איך געה — איז שלעכט.

— אַוועק מיט די חמצ'דיגע מלבושים פון דער פסח'דיגע שאַפע! — טהוט די מאַמע אויף מיר אַ געשריי מיט אַזאַ אומפעט, גלייך ווי איך וואָלט געגאַנגען מיט פייער אַרום פולווער.

— פאַוואָלי, אָט טריטסט דו אָן אויף אַ פסח'דיגען זאַק!—

— אהינצוצו זאָלסט דו גאָר אפילו ניט קוקען, דאָרטען שטעהט דער פסח'דיגער באָרשט!...

איך דרעה מיך אַרום פון איין אָרט אינם אַנדערען, פּלאָנטע מיך אונטער די פיס, און חאַפּ אַ שטורך, אַ זעץ, אַ שליידער.

— איינגעזונקען זאָל ווערען דער רבי דיינער! קראַנק געווען אייך האַלטען אין הדר נאָך אַ טאָג! ניט זאָלסט זיך דאַרפען אַרומדרעהען ווי אַ סאַוואָלע, טאָמער איז ווינציג אַרבייט טאָמער! ביי לייטען קינדער זיצען אויף איין אָרט זיצען זיי... קראַנק אַזאַ בחור'ל פון כמעט דאָס ניינטע יאָהר נעמען עפּעס טהון, איבערחזר'ן נאָך אַמאָל די 4 קשיות.

— מאַמע — זאָג איך — איך קען זיי שוין אויף אויסווייניג!

— אַ גדולה! — זאָגט די מאַמע — קאָסט קאַרג געלד קאָסט דו?...

קוים מיט צרות דערלעבט דעם אויפדערנאַכט, וואָס דער טאַטע געהט אַרום מיט אַ לעכטיל, מיט אַ הילצערנעם לעפיל און מיט אַ פלעדער־וויש און איז בודק חמץ. און איך העלף איהם זוכען די שטיקליך ברויט וואָס ער אַליין טאַקי האָט זיי צוגעגרייט אויף אַלע פענסטער... „סך הכל איין מעת־לעת — טראַכט איך מיר — נאָך איין נאַכט און איין טאָג און איך וועל מיך אָנטהון יום־טוב'דיג, ווי אַ פרינץ, אַ ניי קאַפּאָטקעלע מיט אַ שפּאַלט און מיט אַ קעשענע פון אונטען, און די שטיוועליך וועלען סקריפּען!... וועט מיך די מאַמע מסתמא פרעגען: „וואָס איז דאָס פאַר אַ סקריפּעריי?" וועל איך זיך מאַכען כלומר'שט ווי איך ווייס ניט פון וואָס צו זאָגען... היינט דער סדר, די פיער קשיות, אַרבע כוסות און די פסח'דיגע מאַכלים: לאַטקעס, און קניידליך, און קוגעליך, און חרעמזליך... איך דערמאַן מיך אָן די מאַכלים און עס הויבט מיר אָן צו ציהען דאָס האַרץ, איך האָב אַ גאַנצען טאָג כמעט גאָר נישט געגעסען.

— לייען אָב קריאַת־שמע — זאָגט צו מיר די מאַמע און געה לייג זיך שלאָפען. היינט עסט מען נישט קיין וועטשערע; ס'איז ערב פסח...

איך לייג זיך שלאָפען און עס חלומ'ט זיך מיר אַז ס'איז שוין פסח... איך געה מיט'ן טאַטען אין שול אריין דאַווענען... מיינע נייע מלבושים'ליך קנאַקען... מיינע שטיוועליך סקריפען: סקריפּ! סקריפּ! סקריפּ!... „ווער געהט דאָס?" — פרעגען פרעמדע מענשען..." דאָס איז מאָטיל משה חיים אברהם'ס הערש ראובנ'ס יונגיל..." פלוצים איך ווייס ניט פון וואַנען עס נעמט זיך אַ שווארצער, אַ קאָדלאַטער הונט און פאַלט אָן אויף מיר און חאַפּט מיך פאַר'ן קאַפּאָטקעלע... שטעהט דער טאַטע און האָט מורא צוגעהן און מאַכט מיט די הענד און שרייט: „פאַושאָל! פאַושאָל!"... הערט איהם ניט דער הונט און רייסט מיך פון אונטען, סאַמע ביים שפּאַלט, סאַמע ביי דער קעט־

„מארגען”. מיר אבער האָפען אויף מאָרגען, מיר לעבען פאַר די צוקונפט. מיר מאַכען צו די אויגען און חלומ'ן פון בעסערע צייטען.

זמן חרותנו, די צייט פון אונזערע פרייהייט!

דאָס איז איין הערליכער נאָמען פאַר אונזער יום־טוב. פרייהייט, דאָס איז דאָס טייערסטע ווארט, דאָס גרעסטע אידעאַל. ארויס פון דער שקלאַווערייפון מצרים! אַרויס פון פרעמדער קנעכטשאַפט! מיר ווילען זיין פרייע מענשען אין אונזער פרייען לאַנד. מיר ווילען האָבען אייגענע געזעטצען, ווי זיי פאַסען פאַר אונז. מיר ווילען האבען אַ אייגענע קולטור, וואס זי פערטראָגט זיך מיט אונזער נאַטור. מיר ווילען האבען אייגענע פרייהייט אַלס יודען און אַלס מענשען. מיר ווילען, אַז אַלסדינג, וואָס עס לעבט אין אונז, זאָל געזונד וואַקסען און בליהען פאַר אונזער פאָלק און פאַר די גאַנצע מענשהייט.

אָ, ווי האָט געמוזט זיך פרעהען אַמאָל אום פסח דאָס יודישע האַרץ! איך זעה אין גייסט, ווי עס ציעהען פון די דערפער הוייפען גאַנצע קאָמפאַניעס יודען קיין ירושלים עולה־רגל זיין. די פולע פיהרען מיט די מתנות פאַר דעם בית־המקדש און פאַר די כהנים פאָהרען פאָרויס און די יודישע פאַמיליעס, יונגע און אַלטע, געהען צו פוס. ערשט קומען די עלטערע מענשען פאַמעליך, זיי רעדען צוזאַמען און אויף זייערע פנימ'ער ליגט פריעדען און רוה. און דאַן קומט דאָס יונגע פאָלק, די בחורים און די מיידליך. זיי טראָגען פרישע בלומען און זענען געפוצט מיט שלייפען און מיט שענע בענדער. זיי טאַנצען און זינגען, שפרינגען און לאַכען. זיי שטרעקען זייערע יונגע גליעדער, זיי פיהלען אין זיך יוגענד און קראַפט, ווי שען עס איז יונג און פריי און גליקליך צו זיין!... זייערע אויגען שטראַהלען פון פרייד און פייער. זיי וועלען באַלד זיין אין דער הויפטשטאָדט, און דאָרטען?... יעדער טראַכט נור ביי זיך וועגען די פריידען פון דאָרטען... און נון ווינקען שוין די דעכער און די טורעמס פון דער רעזידענץ! אָ, ירושלים, די איינציגע, היילגע, הערליכע שטאָדט, ווי שען דו ביזט! ווער קען זיך מיט דיר פערגלייכען?... איצט איז מען אַריין געפאָהרען דורך דעם טויער אין שטאָדט. אומעטום בעקאַנטע און פריינד, אַלער האַנד קליידער, פערשיעדענע שטימען. די גאַנצע שטאָדט שטראַהלט און יובעלט, אַלע לאַכען און פרעהען זיך, אַלע זינגען ליעדער און טאַנצען, אַלע זענען שטאָלץ און גליקליך, צו דעם יודישען פאָלק צו געהערען... אָ דו מיין פאָלק, מיין טייערעס גליקליכעס נאַטור־ און קולטור פאָלק!

עס איז איין הימלישעס בילד, וואָס מיין פאַנטאַזיע מאָלט מיר אויס. טרעהרען קומען מיר אין די אויגען, ווען איך שטעל מיר עס פאָר. אַך, עס איז בעסער איין טאָג אַזוי פריי און גליקליך צו לעבען, ווי דאָס גאַנצע לעבען אין קנעכטשאַפט צו פערפינסטערען.

אָ, דאַמאָלס! און היינט? וואו איז היינט אונזער פרייהייט? פון דעם לוסטיגען יודישען פאָלק איז געוואָרען אַ בית־עולם. אַלטע פערקאָרצעטע, פערדאַרטע פנימ'ער, זיי קוקען פינסטער און טרויעריג, געבויגענע, פערשרומפטע געשטאַלטען, זיי געהען געקניקט און געבראָכען, זיי שלעפען זיך ווי שאָטען אָהן כח און אָהן פרייד. מיר האָבען אויפגעהערט פריי צו דענקען, מיר האָבען זיך אַבגעוועהנט גראָד צו געהן און פריי אין די וועלט צו קוקען. מיר פערשטעהען די נאַטור און איהרע וואונדער נישט מעהר, מיר ווייסען ניט, וואָס לעבען הייסט. לאַכען איז איין עברה, פרעהליך זיין איז אַ נאַרישקייט, מיר קענען נור וויינען און זיפצען. ווילען מיר לעבען, פרעהליך זיין און געניעסען די נאַטור, דאַן מוזען מיר פערגעסען, אַז מיר זענען יודען. מיר האָבען אין דער וועלט נור יודישע מתים און טויטע יודען, אַזעלכע וואָס ביי זיי איז דער יוד געשטאָרבען.

אָבער ניין, גאַנץ איז אין אייך דאָך נאָך נישט געשטאָרבען דאָס געפיהל פון פרייהייט. איהר חלומ'ט נאָך דערפון, איהר בענקט נאָך צו איהר, איהר האַלט דעם אַנדענקען פון פרייהייט טייער אפילו אין דער צייט פון קנעכטשאַפט, דען ניט אומזיסט הייסט אונזער יום־טוב

זכר ליציאת מצרים!

שעני, און רייסט מיר אַב אַ האַלב קאַפּאָטקעלע און וויל אַנטלויפען... לויף איך איהם נאָך מיט כחות און פערליער אַ שטיוועלע, און בלייב שטעהן אין דער בלאָטע מיט איין שטיוועלע און מיט איין באָרוועס... הויב איך אָן וויינען און שרייען: גוואַלד! גוואַלד! גוואַלד!... און איך חאַפ מיך אויף און דערזעה אונזער דיענסטמיידיל ביילה שטעהט נעבען מיר, רייסט פון מיר די קאָלדערע און שלעפט מיך פאַר אַ פוס:

— זעה נור ווי מע קאָן איהם ניט דערוועקען! שטעה שוין אויף, די מאַמע האָט געהייסען מע זאָל דיך אויפוועקען, מע בעדאַרף אַרויסטראָגען דעם לעצטען חמץ!...

ה.

דער טאַטע וואַרפט אַריין דעם הילצערנעם לעפיל מיט'ן פלעדערוויש אין אויווען אַריין און פערברענט דעם חמץ... אין שטוב ווערט פסח'דיג... אומעטום איז ריין, אומעטום איז כשר... דער טיש איז גרייט... די אַרבע כוסות שמייכלען צו מיר פון דער ווייטען... אָט אָט, נאָך אַ שעה, נאָך אַ שעה וועט ווערען פסח... אָט אָט, נאָך א שעה, נאָך אַ שעה וועל איך מיך אָנטהון יום טוב'דיג... נאָר ביז דער שניידער מיט'ן שוסטער וועלען מיר ברייגען מיין יום־טוב'דיגען אָנטהון מאַכט מיך דערווייל'ע די מאַמע פסח'דיג: זי צוואָגט מיר אויס דאָס קעפיל מיט הייס זידיג וואסער און מיט אַ נעלעכיל פון איין איי. זי קעמט מיך און רייסט מיר די האָר; קנייטש איך זיך, שענקט זי מיר אַלע מאָל אַ שטורך מיט'ן עלענבויגען, אָדער אַ פאַטש.

— דו וועסט ניט אויפהערען דרעהען זיך ווי אַ וואָרם... אַ קינד זאָל ניט קאָנען איינשטעהן! מע טהוט איהם גוטס, איז ער נאָך ניט צופריעדען!...

איבערגעקומען ברוך השם דאָס צוואָגען אויך, זיץ איך מיר אין איין העמדיל ביים טיש און וואַרט אויף מיינע נייע מלבושימ'ליך און בעטראַכט דעם טאַטען, וואָס איז נור וואָס געקומען פונ'ם מרחץ מיט נאַסע פאות נאָך. ער זיצט איבער אַ גראָבען ספר און לערנט שטילערהייט מיט אַ ניגון פון דער גמרא און שאָקעלט זיך:

„לצורך מרור נוהגין — צו ליעב מרור איז מען זיך נוהג, לקחת תמכא — נעמען חריין, וכיון שהוא חריף, און מחמת ער איז האַרבליך, יכולין לפררו — בריבאייזען, קאָן מען איהם אָנרייבען אויף אַ ריבאייזען...”

איך קוק אויפ'ן טאַטען און עס מאָלט זיך מיר אויס, אַז נאָך אַזאַ איין ערהליכער יוד ווי דער טאַטע איז ניטאָ אויף דער וועלט, אַז נאָך אַזאַ כשר'ער פסח ווי ביי אונז איז ניטאָ אין ערגיץ, אַז נאָך אַזעלכע מלבושימ'ליך ווי ביי מיר וועט ניט זיין ביי קיינעם! נאָר למאַי ברייגגט מען זיי נאָך ניט? וואָס איז די מעשה? טאָמער זענען זיי חלילה ניט פאַרטיג אויף פסח — דאָס וויל איך גאָר נישט נעמען אויפ'ן קאָפּ! ווי אַזוי וועל איך געהן אין שול אַריין? וואָס וועלען זאָגען מיינע חברים? ווי אַזוי וועל איך מיך זעצען צום סדר? די שעה זאָל גאָר ניט זיין, איך וועל דאָס גאָר ניט איבערטראָגען!...

אַזוי ווי איך זיץ פערטיפט אין די טרויעריגע מחשבות עפענט זיך די טיהר און עס קומט אַריין ישראל דער שניידער מיט דער אַרבייט. פאַר גרויס שמחה חאַפּ איך מיך אויף, טהו אַ שפרונג און אַ פאַל מיט'ן בענקיל אינאיינעם, שיער ניט געבראָכען האַלז־און־נאַקען. לויפט אַריין די מאַמע פון קיך מיט אַ פסח'דיגען שמאַלץ־לעפיל אין האַנד.

— וואָס האָט דאָס אַזאַ קלאַפּ געגעבען וואָס? ווער איז דאָס געפאַלען ווער? ס'איז דו, ברענען זאָלסט דו ניט אויפ'ן פייער? אַ רוח, אַ שד,

א געטליכער פֿונק איז אריין אין די הארצען פֿון די יודען. זיי האָבען זיך ארויסגעריסען פֿון קנעכטשאַפֿט און האָבען געזוכט די פֿרייהייט. זיי האָבען זיך אַרויסגעהאַפט פֿון די מויערן פֿון מצרים און האָבען געזוכט זייער היים. מען האָט ניט געוואָלט מעהר געהאָרכען פֿרעמדע הערען און פֿערפֿינסטערן אין צרות. מען האָט געשטאַרקט די גלידער און צוריסען די קייטען. אין פֿינסטערע נאַכט איז מען ארויס אָהן געלד און אָהן כלי זיין, מען האָט געטראָגען די קינדער אין אָרעם און דאָס ביסיל ברויט אויף דעם רוקען און מען איז געגאַנגען דעם ווייטען וועג קיין מזרח, וואו די זון שיינט פֿאַר די יודען. עס זענען ניט געוועזען קיין נגידים און קיין קבצנים, קיין רבנים און קיין עמי־הארצים, קיין יחסנים און קיין פראָסטאַקעס, אַלע זענען געוועזען גלייך. אַ פֿאָלק פֿון אביונים, אָבער א פֿאָלק פֿון פֿרייע מענשען. זיי האָבען ניט געוואוסט דעם וועג, זיי האָבען ניט געוואוסט, אויב זיי וועלען מאָרגען האָבען וואָס צו עסען און וואו צו שלאָפֿען — אָבער זיי האָבען געוואוסט זייער הייליגעס גרויסעס ציעל: ווערען א פֿרייע נאַציאָן און האָבען איין אייגען לאַנד. אָט אַזוי גרינדעט מען א נאַציאָן, אָט אַזוי ווערט מען פֿריי.

פֿערשטעהסט דו, מיין פֿאָלק, דעם דאָזיגען גרויסען געוואַלטיגען געדאַנקען? פֿיהלסט דו, ווי גרויס עס איז געוועזען די טהאַט פֿון אונזערע אורעלטערן. היינט איז דאָך פסח, היינט האָסט דו איין אנדער פנים, היינט האָסט דו איין אַנדער נשמה, דו קלערסט וועגען יציאת מצרים. אויף דיין געזיכט ליעגט אַ ביסיל פּאָעזיע, דער שמערץ און דאָס גליק פֿון דיין פֿאָלק. טרעהרען זעה איך אין דיינע אויגען, עס ביינקט זיך אַהיים, דו זיפֿצסט פֿון טיעפֿען הארצען „והביאנו לציון עירך ברנה“, ברענג אונז, טאַטעניו, קיין ציון, דיין הערליכער שטאָדט, אין פֿריידען“. אַך, פֿון דיין זיפֿצען איז פֿול די ערד און מיט דיינע טרעהרען האָט מען געקאָנט פֿערפֿלייצען די וועלט... אָבער מיט טרעהרען און מיט זיפֿצען מאַכט מען קיין נאַציאָן ניט און מיט שענע ווערטער ערלייזט מען קיין פֿאָלק ניט. איך וואָלט וועלען אז דיין ביינקען זאָל ווערען צו איין דענקען און פֿון דיינע זיפֿצען זאָלען ווערען מעשים, וואָס נוצען אונזער פֿאָלק. שטעהט אויף ברידער פֿון שלאָף, הויבט אָן צו ריהרען אייערע הענד, הויבט אָן צו דענקען און צו אַרבייטען פֿאַר אייער פֿאָלק.

איהר האָט געלעבט ביז אַצונד אין איין וועלט פֿון חלומות און ניט פֿון געזונדע געדאַנקען, אַ מאָל האָט איהר געוויינט און אַ מאָל האָט איהר געהאָפֿט, אָבער וואָס האָט איהר געטהון, אַז אייערע האָפֿנונגען זאָלען קענען ערפֿילט ווערען? איהר לעבט פֿאַר די צוקונפֿט און — זאָרגט ניט פֿאַר די איצטיגע צייט. אָבער די היסטאָריע מאַכט קיין שפרונג ניט, זי געהט געראַדע. נאָר דאָס איצט פֿיהרט צו דער צוקונפֿט און ווער עס וויל האָבען איין צוקונפֿט, מוז אַרבייטען פֿאַר די איצטיגע צייט. ווערט קלוג, גרויס, שטאַרק, אַז איהר זאָלט זיין ווערט צו קריגען די גליקליכע צוקונפֿט. וואַרט ניט אויף קיין נסים און אויף פֿרעמדע הילף, איהר אַליין זענט דער גרעסטער נס אין דער היסטאָריע, איין פֿאָלק מוז זיך אַליין קענען העלפֿען: אַז ניט איז עס ווערט, אַז אַנדערע זאָלען איהם העלפֿען. ווער עס ליעבט ניט די פֿרייהייט, איז ניט ווערט פֿריי צו זיין. איהר ווייסט דאָך, וואָס מען האָט געטהון מיט איין עבד־עברי, וואָס ער האָט ניט געוואָלט ווערען פֿריי? מען האָט איהם געבויערט דעם אויער, אַז די גאַנצע וועלט זאָל זעהן זיין שאַנד, אַז ער ליעבט ניט די פֿרייהייט.

איהר זענט צו שוואַך, איהר קענט ניט אַליין דאָס גרויסע נאַציאָנאַלע געביידע אויפֿבויען, — דאָס איז אמת. אָבער קיין מויער ווערט ניט מיט אַמאָל אויפֿגעריכט, אַ שטיין נאָך אַ שטיין קומט צו, און די מויער ווערט שטענדיג גרעסער און שטאַרקער. לייגט יעדער צו אַ שטיין צו אונזער מויער, איהר וועט זעהען, די מויער וועט ווערען העכער און העכער. אָבער בויט נור, אַרבייטעט! וועט דער בנין ניט אַזוי גיך פֿאַרטיג ווערען, — נו וועט חאָטש זיין וואָס פֿאַר אייערע קינ־

ניט קיין קינד! האָסט דו זיך חלילה ניט א זעך געטהון ערגיץ, חלילה? א מצוה אויף דיר! לויף ניט, שפרונג ניט, געה ווי אַ מענש...

און צו ישראל'ן זאָגט זי:

— איהר האַלט וואָרט, רב ישראל! און איך האָב שוין געוואָלט שיקען צו אייך! ישראל טהוט א האַלבען שמייכעל און א מאַך מיט דער האַנד, ווי איינער רעדט: „א שענע מעשה, כ'לעבען! איך זאָל נאָך ניט האַלטען קיין וואָרט?...“

די מאַמע לייגט אוועק דעם שמאַלץ־לעפֿיל און העלפֿט מיר אריינקריכען אין די נייע הויזעליך אַריין, טהוט מיר אָן דאָס ציצענע אַרבע כנפֿות'ל, וואָס זי אַליין האָט מיר אויפֿגענייט אויף פסח, און פֿון אויבען טהוט זי מיר אָן דאָס קאַפּאָטקעלע, און איז צופֿריעדען, וואָס ס'איז גענוג גראָם און „פּראָסטאָרנע...“

איך טהו מיך אַ טאַפּ פֿון אונטען — אַ צרה, אַ שלאַק! — נישטאָ קיין סימן פֿון קיין שפּאַלט און פֿון קיין קעשעני! פֿערנייט, גלאַט, און גאַנץ, אַרום און אַרום!...

— וואָס איז דאָס פֿאַר א קישקע? — רופֿט זיך אָן פּלוצים די מאַמע צו ישראל דעם טויבען און דרעהט מיך אויף אַלע זייטען.

ישראל דער טויבער נעמט אַרויס דאָס ראָזשיקעל, בייגט אויס דעם פֿינגער, שיט אָן אַ בערנעלע טאַבאַקע און ציהט אריין אין נאָז אריין.

— וואָס איז דאָס פֿאַר א קישקע? — זאָגט די מאַמע נאָך אמאָל און טהוט מיך אדרעה.

— וואו האָט איהר אַ קישקע? — זאגט ישראל און טהוט מיך אַ דרעה צוריק — דאס איז דאָך דער „פּאַליבאָם“. איהר האט דאך געבעטען אַ „פּאַליבאָם“ זאל זיין. איהר האט שוין פֿערגעסען?

— א שענע פּאַליבאָם! — זאגט די מאמע און טהוט מיך א דרעה — א בייזע ווילדע חלשות! פֿע! אַ בזיון, כ'לעבען, א בזיון!

ישראל פאלט חס ושלום ביי זיך ניט אראָב, ער בעטראכט מיך פון אויבען ביז אראב, ווי א פראפֿעסאר, און זאגט, אז עס ליגט אויסגעצייכענט גוט. מע בעדארף גאר ניט בעסער! אזא איין ארבייט מאכט מען ניט אפילו אין פאריזש! דאס קאפאטקעלע זינגט. ווי איך בין א יוד, סע זינגט!...

— געפֿעלט דיר דאָס זינגען, וואָס סע זינגט? — זאגט די מאמע און פֿיהרט מיך צו צום טאטען. — וואָס זאגסט דו אויף דעם געזאנג?...

דער טאטע דרעהט מיך אויף אלע זייטען, בעטראַכט דאס קאפאט־קעלע און געפֿונט, אז די הייזליך זענען יאָ אביסיל צו לאנגליך...

ישראל נעמט אַרויס דאס ראושיקעל און איז מכבד דעם טאטען מיט א שמעק טאבעקע.

— צו לאַנגליך די הייזען, רבי ישראל!

— האַ?... וואס?... לאַנגליך זאָגט איהר? ווייסט איהר ניט וואָס מע טהוט? פֿערקאטשעט מען זיי.

— זענט איהר אפשר אויך גערעכט, — זאָגט דער טאַטע — וואָס טהוט מען אבער אַז זיי זענען אביסיל צו ברייט, ווייזען אוים ווי צוויי זעק?

— א חסרון די כלה איז צו שען! — מאַכט ישראל און ציהט אַריין אַ בערנעלע טאַבעקע אין נאז אַריין — ברייט זאָגט איהר? שמאָל איז ערגער, טויזענד מאָל ערגער!...

איך הער נישט אויף צו טאפען זיך פֿון אונטען, זוך דעם שפאלט מיט דער קעשעני.

דער. איין פֿאָלק קריעגט קיין מתנות ניט פֿון הימעל, עס מוז זיין נליק זיך אליין זוכען, עס מוז אַרבייטען פֿאַר זיין צוקונפֿט. רעדט זיך ניט איין, אז מיט אייער שקל האָט איהר די יודען גערַאַטעוועט, וואָרט ניט אויף דיפּלאָמאַטישע נסים, אַרבייטען מוז מען! קליינע טהאַטען זענען מעהר ווערט ווי גרויסע ווערטער. מיין פֿאָלק, לערן פֿון דיינע אור־עלטערן, ווי מען קעמפֿט פֿאַר איין אידעאַל, ווי מען קומט צום ציעל. לערן, ווי מען מוז זיך אליין העלפֿען, דאַן וועסט דו וויעדער גרוים און פֿריי זיין!

לייענט די אַלטע געשיכטע פֿון אונזער פֿאָלק און קלערט נאָך, וואָס פסח בעטייט! ווערט ווידער ווי אַמאָל גאַנצע יודען און שטאַרקע מענשען, וועלכע האָבען האַלט זייער נאַציאָן און זייער לעבען, דאַן וועט קומען אַ נייער פסח פֿאַר אונזער פֿאָלק, איין אינווענדיגע און אויסערע בעפֿרייאונג פֿאַר אונזערע ברידער.

קאַרלסרוהע. פֿאַביוס שאַך.

שַׁכְנָא.

(אַ קאַטאָעס לכבוד פסח).

איך וויל אייך דערצעהלען, ווי אזוי שכנא איז געוואָרען אַ שטיק אפיקורס.

פֿריהער איז שכנא געווען אַגרויסער מאמין; ער האָט געגלויבט אין אַלעם, וואָס מען האָט דערצעהלט, בפרט, אין אַלעם, וואָס איז געשריבען און געדרוקט געוואָרען. און ווייל די השכלה־ספרים זענען אויך געדרוקטע, האָט ער אין זיי אויך געגלויבט; דאָס הייסט: אַביסיל געגלויבט, וואָרען דער עקר־אמונה איז געווען אין עלטערע ספרים, אָהן פינטעליך, שטעקעליך און פֿראַגע־צייכען.

און דאָס קליין ביסיל אמונה, וואָס ער האָט געהאַט אין די השכלה־ספרים, האָט איהם געבראַכט דערצו, אַז, בשעת דער פֿאָטער איז אַהיים געקומען פֿון ערגיץ אַ ווייטען וועג און האָט איהם דערצעהלט, אז ער האָט איהם אונטער־וועגענ׳ס אין אַ קרעטשמע פֿערקנאַסט, — האָט ער זיך נישט זעהר דערפֿרעהט, ווייל ער האָט מורא געהאַט זיך צו פֿערלאָזען אויפֿ׳ן פֿאָטער׳ס מבינות.

ווער וויים, — האָט ער געטראַכט, וואָס פֿאַר אַ מיאוס׳קייט ער האָט מיר אויסגעקליבען!

דאָך שפּעטער, אַז ער איז געוואָהר געוואָרען פֿון פֿאָטערס מויל, אַז דער מחותן איז אַ יוד אַ גביר, און גיט פֿיער הונדערט רענדליך נדן, האָט ער זיך בערוהיגט און איז אפילו דערפֿרעהט געוואָרען, ווייל ער האָט געגלויבט אין דעם, וואָס אין דער גמרא שטעהט: בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל נָאוֹת הֵן, אֶלָּא שֶׁעֲנִיּוּת מְנַוֹּלְתָן", דאָס הייסט אויף יודיש־טייטש, אַז יודישע טעכטער זענען שען, נאָר די אָרימקייט מאַכט זיי מיאוס; היינט, אַז דער מחותן איז איין עושר, און די כלה איז אַ יודישע טאָכטער, — האָט ער טאַקי באמת הנאה געהאַט, און נישט געזאָרגט, געגאַנגען צו דער חופה.

נאָר ביי דער גילדענער יויך איז ער צום ערשטען מאָל געוואָהר געוואָרען, אַז, על כל פנים אין אַזוינע זאַכען, קען מען זיך אויף דער גמרא נישט פֿערלאָזען.

דאָס איז געווען דער ערשטער קלאַפּ, נאָר פֿון ערשטען ביז׳ן צווייטען איז אַריבער אַ צייט.

איבער דער צייט איז שכנא אַ יתום געוואָרען, אַ קינד געהאַט, אָבגעגעסען קעסט ביים שווער און איז צוריק אַהיים געקומען און איבערגענומען די שטוב מיט׳ן געוועלביל וואָס דער פֿאָטער האָט איהם געלאָזט בירושה. קיין צייט געהאַט צו קלעהרען וועגען אמונה זאַכען האָט ער נישט; האַנדלען, דאַווענען, עסען און שלאָפֿען האָט איהם פֿערנומען דעם גאַנצען מעת־לעת.

קריגט ער אַ צווייטען קלאַפּ:

די טריסקער חסידים האָבען אַראָבגעבראַכט אַ מנקר, די קאָצקער האָבען קיין טריסקער מנקר נישט געוואָלט; איז געוואָרען אַ שטיקיל

— וואָס זוכסט דו דאָרטען? — זאָגט צו מיר די מאַמע — דעם נעכטיגען טאָג?

אַ אַלטער ליגנער! — טראַכט איך מיר און קוק אויף ישראל׳ן ווי אַ גזלן — טויבער לאָך, אַ רוח אין דיין ט... אַריין!"

— פֿערנוץ געזונד! זאָגט צו מיר ישראל דער טויבער און צורעכענט זיך פֿאַר דער אַרבייט, און דער טאַטע נעמט זיך צוריק צום שלחן ערוך און לערענט מיט׳ן זעלבען נגון:

"מִי שֶׁשָּׁכַח — ווער עס האָט פֿערגעסען, לֶאֱכוֹל אֲפִיקוֹמָן — צו עסען דעם אפיקומן...

— טראָג געזונד! — זאָגט צו מיר די מאַמע, אַז ישראל דער שניידער געהט אַוועק; און זי הערט זיך ניט אויף צו שפּיגלען אין מיין קאַפּאָטקילע — דו זאָלסט זיך נור ניט אָנהויבען מיט קיין קונדייסים, ניט שלאָגען זיך מיט קיין שקצים, וועסט דו דאָס אם ירצה השם טראָגען און טראָגען, אבי געזונד!...

ו.

— אט איז רב גדליה אויך! — זאגט די מאַמע — מע זאָל דערמאָנען משיח׳ן!... פֿאַרטיג דעם קינדס שטיוועליך?

— נאָך אַ מין פֿאַרטיג! — זאָגט גדליה דער שוסטער מיט אַ טענציל און טראָגט די אויסגעפוצטע שטיוועליך אויף אַ פינגער, ווי מע טראָגט אויף אַ שטייניל פֿרישע צאַפּעלדיגע פיש, נאָר וואָס געכאַפּט פֿונ׳ם טייך.— ס׳איז דיר נור איין אַקציע מיט זיי!... די גאַנצע וועלט וויל אויף פסח זאָל זיין פֿאַרטיג! — איך האָב געאַרבייט מיט דער גאַל, באדאי נישט געשלאָפֿען אַ נאַכט!... איך, אַז איך געב אַ וואָרט, מעג דונערען און בליצען!...

די מאַמע מעסט מיר אָן די שטיוועליך, טאַפּט מיך און קוועטשט מיך און פֿרעגט מיך צי פֿיהל איך ניט חס וחלילה אַז עס זאָל מיך ערגיץ קוועטשען?

— קוועטשען? — זאָגט גדליה — מיר דאַכט אַז אין די שטיוועליך קענען אַריין נאָך אַ פּאָר פיסליך, ווי ביי אייער זוהן.

— אַנו, שטעל זיך אַקאָרשט אַנידער אויף דער ערד — זאָגט די מאַמע.

איך שטעל זיך אַנידער און קוועטש די פּאָדעשוועס, איך וויל הערען ווי זיי סקריפּען — ווער? וואָס? וועמען? קיין פּיפּס הערט מען פֿון זיי ניט!...

— וואָס קוועטשט דו אַזוי? — זאָגט צו מיר די מאַמע — האָב צייט, דאָס יאָהר איז נאָך געגוג ירוים! איך בין דיך ערב, אַז וועסט זיי אם ירצה השם צוררייסען ביז איבער אַ יאָהר פסח!... אַצונד געה זיך דורך מיט׳ן טאַטען צו יחיאל דעם קערזשנער, וועט מען דיר אויסקלויבען אַ קאַשקעטיל אויף יום־טוב; נאָר פּאַוואָלי די שטיוועליך! קלאָפּ ניט אַזוי מיט די פּאָדעשוועס, זיי זענען ניט פֿון אייזען!...

יחיאל דער קערזשנער זיצט די אנדערע שטוב פֿון אונז. מיר חאַפּען זיך אַריין דורכ׳ן הויף צו איהם אין קלייט אַריין.

יחיאל איז אַ יוד פֿון געבאָהרען דווקא אַ ווייסער, מיט ווייסע האָר; נאָר אַזוי ווי ער האָט שטענדיג צו טהון מיט שוואַרצע געפֿאַרבטע היטלען איז ער שטענדיג ווי אויסגעשמירט אין סאַזשע; די נאַז איז ביי איהם תָּמִיד פֿון ביידע זייטען פֿערבלאָוט, און די פינגער זענען ווי איינגעטונקען אין טינט.

— בָּרוּךְ הַבָּא, אַ שֵׁכֵן, סקאַצעל קומט! — מאַכט צו אונז יחיאל דער קערזשנער גאָר פֿריינדליך — פֿאַר וועמען ווילט איהר דאָס אַ קאַשקעט אויף יום־טוב? פֿאַר זיך אַליין טאַקי, צי פֿאַר אייער יונגיל?

— פֿאַר מיין ז ו ה ן; — זאָגט דער טאַטע מיט גדלות — נאָר איהר

מחלוקת. האָבען די בעלזער זיך אָנגענומען פאַר די טריסקער, די איזש־ביצער — פאַר די קאצקער, — און עס איז געוואָרען אַ מהומה אין דער שטאָדט. פּעטש זענען געפלויגען אין די נאַסען, אין מרחץ, אין שטיבליך און אין בית־המדרש, און מען האָט שוין אָנגעהויבען רעדען וועגען מסירות.

אונזער שכנא האָט געהאַט אַ קליינעם פּאַטענט, און אפשר, האָט ער גאָר קיין פּאַטענט נישט געהאַט; וועגען מיליטער האָט ער אויך אַ מיחוש — האָט ער זיך מישב געווען אָבצופאָהרען אויף אַ צייט פון שטעדטיל און פערברענגען מיט ווייב און קינד ביים שווער, ביז דאָס מחלוקת וועט אַריבער. פאַר די כלים אין שטוב און פאַר די סחורה אין געוועלב האָט ער קיין מורא נישט געהאַט; עס איז אַ בפירוש'ער פסוק, אין דער מגילה שטעהט עס: „ובבִּזָה לא שָׁלְחו אֶת יָדָם". עס איז געווען אַ מלחמה, אַ שטאַרקע מלחמה, נאָר נישט וועגען אַ מנקר, נאר טאַקי וועגען כלל ישראל, און נישט מיט אַנדערע חסידים נאר מיט עכו"ם, פערשטאָפּטע עכו"ם, בלוט האָט גערונען — און קיין רויב האָט מען נישט גענומען; פרעמדע כלים, פרעמדע סחורה נישט געריהרט, וועט מען דאָך ביי איהם אַוודאי נישט ריהרען.

און אַז ער איז צוריקגעקומען און געטראָפען תהו־ובהו אין דער אָבגעריסענער שטוב און אַ חברה אויסגעהונגערטע מייז אין דעם געוועזענעם שפּייז־געוועלב, איז איהם פינסטער געוואָרען פאַר די אויגען און ער האָט אָנגעהויבען צו קלעהרען, אַז אויף די מגלה קען מען זיך אויך נישט פערלאָזען.

געווען איז עס גראָד פאַר פסח. אויף יום־טוב האָט שכנא נישט געהאַט. ער האָט געשריבען צום שווער, און קיין תשובה נישט בעקומען. נישט קיין מצה, נישט קיין וויין, נישט קיין קוואַס, — גאָר נישט; פון אייער און שמאַלץ, איז שוין נישט וואָס צו רעדען. נאר שכנא זאָרגט נישט. די מגלה איז אַ שפּעטערע זאַך, דאָרט האָט זיך געקאָנט אַריינכאַפּען אַ טעות, אָבער יציאת־מצרים — די אַלטע הגדה — דאָס מוז שוין זיין אמת וואָרט ביי וואָרט.

און אין דער הגדה שטעהט: „כָּל דִכְפִין יֵיתֵי וְיֵיכוֹל" דאָס הייסט, דער וואָס איז הונגעריג, זאָל קומען עסען! אַלע יודישע הייזער שטעהען פאַר איהם אָפען, וואו ער וועט אַריינקומען, וועט זיין יום־טוב.

און די ערשט נאַכט יום־טוב, באַלד נאָכ'ן דאַווענען האָט ער גענומען דאָס ווייב מיט'ן קינד און איז אַרויסגעגאַנגען אין מאַרק אַריין זיך אומקוקען, וואו ס'איז דער פרעהליכסטער יום־טוב דורך וועלכע פענסטער ער שיינט אַרויס מיט דער העלסטער פרייד.

און דער גרעסטער גלאַנץ דאָט געשלאָגען פון יוחנן מלוה'ס פענסטער, און שכנא'ס ווייב האָט עדות געזאָגט, אַז מען האָט דאָרט פיער אינדיטשקעס געקוילעט און אַסך וויין געקויפט. איבער'ן גאַנצען ווינטער האָט מען אויסגעלאָזט שמאַלץ, און פון די גריווען אַליין האָט מען געקענט אָנשיטען אַ באַרג.

— אהין וועלען מיר געהן! זאָגט שכנא.

און אַז יוחנן־מלוה האָט אַרויסגעוואָרפען די אומגעבעטענע געסט, האָט שכנא אָבגעזיפצט:

— עס איז דער הגדה אויך נישט צו גלויבען!

און דאָך איז שכנא קיין גאַנצער אַפיקורס נישט געוואָרען. איין פסוק, זאָגט ער, איז דא איין אמת'ער, זיכער איין אמת'ער, אין משלי שטעהט ער, דער פסוק: „פֶּתִי יַאֲמִין לְכָל דָבָר", — אַ נאַר גלויבט אין אַלעם.

און דער פסוק דערהאַלט שכנא'ן ביי דער אמונה.

ל. פּרץ.

זאָלט מיר ווייזען עפּיס רעכטס... עפּיס אזעלכס... איהר פערשטעהט? . . .

— דהיינו? — פרעגט יחיאל און קוקט אויף די פאָליצעס.

— דהיינו — זאָגט דער טאַטע און ווייזט איהם אויף די הענד — ס'זאָל זיין אי פיין, אי שען, אי גוט, אי וואָלוועל, אי אַזוי . . . איהר פערשטעהט?

— האָב איך פון אייערט וועגען פונקט דאָס וואָס איהר בעדאַרפט! — מאַכט יחיאל און טהוט אַ חאַפּ פון דער פאָליצע עטליכע היטעליך מיט אַמאָל; און איטליכעס היטעלי, בשעת ער טהוט דאָס אַ נעם אויף דער האַנד, טהוט זיך דאָס ביי איהם אַ דרעה אַליין פון זיך, עפּיס טאַקי נור ווי דורך אַ כשוף!... אַלע מינוט מעסט ער מיר אָן איין אַנדער היטעלי, טריט אָב אויף אַ האַלב אַרשין, טהוט מיר אַ קוק אין פּנים אַריין מיט אַ שמייכעלע און אַ זאָג צום טאַטען:

— לאָמיך האָבען אַזאַ יאָהר ווי סע פּאַסט איהם! הא? ווי נעפעלט אייך אַ היטעלי? שוין איין מאָל אַ היטעלי!

— ניין, רב יחיאל, נישט דאָס מיין איך — זאָגט דער טאַטע און ווייזט איהם אויף די פינגער — איך וואָלט וועלען אַ מין קאַשקעטיל אזעלכס, ס'זאָל זיין, איהר פערשטעהט אַ מין יודיש טאַקי, נאָר מיט דער מאָדע, אהן צאַצקעס, בעל־הבתיש, און און און... איהר פערשטעהט?

— זאָגט זשע אַזוי! — מאַכט יחיאל און חאַפּט אַראָב מיט אַ לאַנגען שטעקען פון דער אויבערשטער פאָליצע אַ קאַשקעטיל, אַ האַלב־קיילעכיגס, אַ קאָלירענדיגס מיט קעסטעליך, מיט אַ ווייך דאַשעקיל, און טראָגט דאָס צו אויף איין פינגער און עס דרעהט זיך ביי איהם גיך—גיך ווי אַ מיהלכיל... פּאַוואָלינקע טהוט ער דאָס מיר אָן אויפ'ן שפּיץ קאָפּ, קוים וואָס ער ריהרט זיך צו, גלייך ווי מיין קאָפּ וואָלט געווען פון דין גלאָז און ער האָט מורא ער זאָל זיך ניט צוברעכען, און ער ווינשט זיך אַזאַ יאָהר, אַזאַ מזל, ווי דאָס קאַשקעטיל פּאַסט מיר! ס'איז מעהר נישטאָ ביי איהם זאָגט ער, ווי דאָס איינס, ער זאָל אַזוי ריין זיין פון שלעכטס!...

דער טאַטע דינגט זיך מיט איהם לאַנג לאַנג; יחיאל שווערט זיך, אַז נור צוליעב אונז גיט ער דאָס אַוועק אַזוי וואָלוועל, כמעט אונטער'ן קרן, ער זאָל אַזוי האָבען אַ כשר'ן פּסח און אַלדעם גוטס!...

איך זעה אַז דעם טאַטען איז דאָס קאַשקעטיל שטאַרק געפעלען, מחמת ער געהט צו אַלע מאָל, שפּיגעלט זיך אין דעם, טהוט מיר אַ גלעט די פּאה'ליך...

— ער זאָל חאָטש איבערטראָגען דעם זומער — זאָגט דער טאַטע.

— צוויי זומערען! — זאָגט יחיאל און שפּרינגט אונטער צום טאַטען — דריי זומערען! אַזאַ יאָהר אויף מיר וואָס פאַר אַ קאַשקעטיל דאָס איז! פערנוץ געזונד!...

ביז איך קום אַריין אין שטוב אַריין איז שוין דאָס קאַשקעטיל ביי מיר אויף די אויערען. איך פיהל, אַז ס'איז אויף מיר אַביסיל צו גרויס.

— אהן איין אומגליק, אַבי ס'איז נישט איינג! — זאָגט די מאַמע און רוקט דאָס מיר אָן כמעט ביז דער נאָז — זאָלסט דאָס נור נישט אויסטהון אַלע מינוט און אָנטהון צוריק! זאָלסט ניט טאַפּען מיט די הענד!... טראָג געזונד!...

ז.

נעקומען מיט'ן טאַטען פאַר נאַכט אין שול אַריין דאַווענען, טרעף איך שוין דאָרטען אַלע מיינע חברים: איציק און בעריל, און לייביל, און אייזיק, און צדוק, און וועלוועל, און שמעיה, און קאָפּיל, און מאיר'ל, און חיים־שלום, און שכנא, און שעפּסיל, און נאָך און נאָך. אַלע געהען אָנגעטהון

דער סֵדֶר

ערצעהלונג.

פון מ. ספעקטאר.

I.

דעם גאנצען ווינטער האָט חנה געוויינט.

זינט דאָס אומגליק האָט איהר געטראָפען האָט זי ניט אויפגעהערט קלאָגען, דאָס גאנצע לעבען איז איהר איבריג געוואָרען. צו וואָס טויג איהר לעבען אַז איהר מאַן איז געשטאָרבען, פאַר וואָס איז זי פריהער ניט געשטאָרבען. די גאַנצע וועלט איז פאַר איהר פינסטער, צו וואָס ווערט אַלע אין דער פריה—טאָג, צו וואָס שיינט די זון. צו וואָס טויג אַלעס אויף דער וועלט, אַז עס איז ביי איהר צוגענומען געוואָרען די קרוין פון קאָפּ. אליין מיט אַ קליין יתומ׳ל האָט ער זי עלענד איבערגעלאָזט אויף דער וועלט ווי אין דער מדבר.

און חנה פלעגט דעם גאַנצען ווינטער ניט אויפהערען צו קלאָגען און וויינען, גאָר ניט געטהון אפילו „אַ האַנד אין קאַלט וואסער ניט אַריינגעלעגט". — צו וואָס טהון? פאַר וועמען? — אַלץ איינס...

— מען דאַרף זיך אומקוקען אויף זיך, אָרדענונג מאכען אין שטוב, ווי אַזוי לאָזט מען זיך אַזוי אָב, ביזט נאָך אַ יונג מענש — גאָט גיט און גאָט נעמט... גענוג..., פלעגען זי בעקאַנטע שכנים טרייסטען.

חנה׳ן פלעגט פערדריטען אַזוינע ווערטער פון נאַרישע מענשען, וואָס מיינען אַז פון זייער טרייסטען ווערט איהר גרינגער און זי וועט נעהאָלפען ווערען. זייערע ווערטער „אַז זי איז נאָך יונג" האָבען איהר געשטאָכען ביז אין דער זיבעטער ריפּ און זי פלעגט פון כעס זיי גאָר ניט ענטפערען. איהר מאַן איז געשטאָרבען — איהר וועלט איז פערפאַלען און צו וואָס לעבט זי — ווייסט זי ניט, —

און חנה האָט ניט אויפגעהערט צו קלאָגען און איהרע אויגען האָבען ניט אויפגעהערט צו טרוקענען פון פיעל טרעהרען.

די בעקאַנטע שכנים האָבען זי אויפגעהערט צו טרייסטען.

II.

דער קאַלטער ווינטער מיט זיינע לאַנגע נעכט, קורצע טעג, מיט דעם פערחמארעטען הימעל און מיט דער מינוטענדיגער זון איז אוועק און עס זענען אָנגעקומען די ערב פסח׳דיגע טעג; די זון האָט אָנגעהויבען לענגער, ליעבער און געטרייער צו וואַרמען. די פענסטער האָט מען געעפענט און דאָס לעבען פון גאַס הערט זיך מעהר אין שטוב, עס ציהט, עס רייסט יעדען אויף דער גאַס אונטער׳ן הימעל און דאָ איז ערב פסח, מען דאַרף אַזוי פיעל איינקויפען, און אָנגרייטען אויף דעם גרויסען יום טוב, מען רעש׳ט מיט די מצות, פיש, פלייש, אינדיקעס, ניי געפעס, מיט כשר׳ן אַלטע כלים, מיט כשר פסח׳דיג מאַכען די גאַנצע שטוב. געלד לויפט ווי וואַסער. טיהר און טויער זענען אָפען, יעדער איז פערנומען, פערהאָרעוועט, ניט דאָ קיין צייט די נאָז אָבצווישען, מען פילדערט, מען לויפט. אין דער לופט הערט זיך דאָס זיפצען, דאָס קרעכצען פון דעם שווערען יום טוב... די פיס האַקען זיך אונטער פון די פיעל ארבייטען, און דער קאָפּ דרעהט זיך פון דאַרפען האָבען אַזוי פיעל געלד אויף יום טוב. —

ניט בעמערקענדיג, ניט ווילענדיג האָט דער ערב פסח׳דיגער רעש ווי אַ שטאַרקער ווינד אויך חנה׳ן אַריינגעחאַפּט, זי לויפט אויך צום בעקער וועגען מצות, זי קויפט אינדיקעס, זי כשר׳ט, זי וואַשט און ראָמט אין שטוב און האָט קיין צייט ניט גלייך מיט אַלע שכנים, זי איז אַזוי פערנומען, אַז ווי יעדע מאַמע פאַר פסח שרייט זי אָן איהר חיים׳לען, דאָס יתומ׳ל, ער זאָל איהר ניט שטערען אין דער אַרבייט: „עס איז היינט ערב פסח און עס איז נאָך דאָ אַזוי פיעל אַרבייט".

III.

אין אַלע הייזער האָט מען שוין פערברענט דעם חמץ, אומעטום איז אויפגעראָמט און פסח׳דיג, אפילו וויין אויף ארבע כוסות איז שוין אויך אָנגעגרייט, אין די אויוועגס איז שוין איינגעהייצט, עס פלאַקערט

יום־טוב׳דיג. אַלע מיט נייע קאַפּאָטקעליך, אַלע מיט נייע שטיוועליך, נייע קאַשקעטליך. נאָר קיינער טראָגט ניט אַזא לאַנגע קאַפּאָטע מיט אַ פאַליבאָם" ווי איך; קיינער געהט ניט אין אַזעלכע „שטיוואַלעס" ווי איך, און ביי קיינעם זעה איך ניט אַזא מין משונה מאָדנעם קאַשקעט ווי ביי מיר... פון שפאַלטען, פון קעשענים און פון סקריפּקעס רעד איך שוין ניט; מע האָט מיך רעכט אָבגענאַרט, אָנגעטהון אַ ספּאָדיק!...

„חבריה" האָבען מיך בעגעגענט מיט אַ געלעכטער:

— אָט דאָס זענען דיינע נייע בגדים׳ליך, וואָס דו האָסט זיך אַזוי בערידהמט? וואו איז דיין שפאַלט פון הונטען? וואו איז דיין קעשעני וואָס דו האָסט געזאָגט? פאַר וואָס הערט מען עפּיס ניט דיינע שטיוועליך זאָלען סקריפּען?...

גענוג ס׳איז מיר אַזוי אַ ויך שוועהר אויפ׳ן האַרצען, זאַלצען זיי מיר נאָך אויף די וואונדען! איטליכער זאָגט אויף מיר איין אַנדער שטעכווערטיל:

איציק זאָגט: וואָס איז דאָס ביי דיר פאַר אַ קאַפּאָטוכע?

בעריל: אַ חאַלאַט!

לייביל: אַ חלאַמידע!

אייזיק: אַ חלאַמינדריק!

צדוק: אַ ושיפּעצי!

וועלוויל: אַ קליידיל;

שמעיה: אַ קראַנאָלינע!

קאָפּיל: זעה נור אַ פאַר תחתונים מיט צוויי „טשאָבעטעס"!

מאיר׳ל: און אַ קאַשקעאוט!

חיים־שלום: אַ קאַטערובע!

שבנא: אַ לאָקשענטאָפּ!

שעפסיל: אַ פאָמעניצע!...

איך בין אַזוי צוקאָכט, אַז איך הער אפילו נישט הערש־בער דעם חזן ווי שען ער דאַווענט... איך קום צו זיך נור דעמאָלט ווען דער עולם זאָגט שוין איינער דעם אַנדערען" אַ גוט יום־טוב! אַ גוט יום־טוב! אַ גוט יום־טוב!"... מיט אַ שוועהר געמיטה און מיט אַ פערקלעמט האַרץ געה איך מיט׳ן טאַטען אַהיים, קוים וואָס איך שלעפּ די פיס. עס ברענט אַ פייער אין מיין האַרצען! עס געהט מיר נישט איין די אַרבע כוסות, וואָס מיר וועלען באַלד טרינקען; די 4 קשיות, וואָס איך וועל פרעגען דעם טאַטען; די הגדה, וואָס מיר וועלען זאָגען; די גוטע געפעפערטע פיש, וואָס מיר וועלען עסען מיט אונטערגעווייקטע מצה; די הייסע קניידליך, די חרעמזליך מיט די פאַלירטשיקעס מיט די אַלע איבעריגע גוטע זאַכען — אַלץ, אַלץ איז מיר נישט ליעב, נמאס, פערשטעהרט, פערשטעהרט!...

— וואָס שלעפּסט דו זיך אַזוי? — זאָגט צו מיר דער טאַטע און זוכט אַ סטעושקע אין דער עטוואָס צוגעטרוקענטער בלאָטע.

ביים סֵדֶר זיצט דער טאַטע דער „מלך" אין אַ ווייסען קיטעל מיט דעם סאַמעטענעם קאַשקעט אויפ׳ן קאָפּ, אויבען אָן, אויף דער הסב־בעט. נעבען איהם זיצט די דאַמע די „מלכה" מיט דעם אַנטיקמאָרענעם קלייד, מיט דער זיידענע פעטשיילע און מיט די שענע פערעליך, וואָס גיט איהר צו זעהר פיעל חן. אַקעגען זיי זיץ איך, דער בן־מלך, דער „פרינץ", אָנגעטהון אין נאָלע נייעס פון קאָפּ ביז פיס. פון איין זייט זיצט ביילה דאָס דינסט־מיידיל, אָנגעטהון מיט אַ נייער סיצענער "פלאַטי" און מיט אַ ווייסען אָנגעקראָכמאַלטען פאַרטוך, וואָס קנאַקט און טרישטשעט ווי אַ מצה. פון דער אנדערער זייט זיצט די יודינע די קעכין, ברײינע מיט די וואָנצים, מיט

א ליכטיג יום טוב׳דיג פייעריל און די נייע פסח׳דיגע טעפליך ווידען און רעדען אזוי פרעהליך.

ביי חנה׳ן איז שוין אויך אומעטום אויפגעראמט, פסח׳דיג; עס שיינט, עס פינקעלט פון יעדען ווינקעלע, פון יעדע זאך וואס געפינט זיך אין שטוב.

חנה האט מעהר קיין ארב־יט, זי זעצט זיך צו, זי בעטראכט אלעס און לאזט אראב די הענד.

— צו וואס? פאר ועמען דאס אלעס? פרעגט זי זיך טרויריג און די טרעהרען שטיקען איהר נאך שטארקער ווי דעם גאנצען ווינטער.

— פערדעש׳ט זיך, אנגעארבייט זיך, צו וואס? פאר ועמען? ווער דארף דאס אלעס? הערט זי ניט אויף רעדען צו זיך אליין און שטיל אהן ווערטער בלייבט זי לאנג זיצען אויף איין ארט מיט אראבגעלאזטע הענד און קאלטבליטיג צו אלעס.

א שעה איז אזוי אוועקגעגאנגען און שטיל און טרויעריג איז ביי חנה׳ן אין שטוב ווי אויף דעם בית הקברות. —

פלוצים עפענט זיך רעש׳נדיג די טיהר און חיים׳ל לויפט אריין פרעהליך און לעבעדיג מיט דעם דאשיק פון היטיל אין דער זייט און שיסט אויס אלעס מיט איין מאל, האפענדיג אלע ווילע דעם אטהעם:

— מאמע, מאמעניו זיי זענען שוין אנגעטהון... זיי שפיעלען זיך שוין... יעקעלע אין נייע שטיוועליך, פערעלע אין א ניי קליידעלע אלע... אלע... בערעלען האט מען געגעבען א גאנצע מצה, יוסעלע האט א פולע קעשענע נים... מאמאלע טייערע, טהו מיך אויך אן... איך וועל זיך ניט אויסשמירען... גיב מיר מצה... נים... א סך נים... ווען זעצען מיר זיך צום סדר?.. איך קען פרעגען די פיער קשיות... דער רבי האט מיך אויסגעלערנט מיט אלע קינדער אויסוועניג... מאמע פאר וואס געהסט דו אנגעטהון אין אלטען?.. יוסעלעס מאמע האט זיך שוין אנגעטהון... פסח׳דיג... יום טוב׳דיג... עס איז אזוי שען. . . עס איז אזוי טרוקען אין דרויסען. . . טהו מיך אן גיכער, מאמע!...

— באלד, באלד, מיין קינד! — האט חנה זיך גערירהרט פון איהר ארט און האט אנגעהויבען איילען זיך. זי האט נאך אזוי פיעל צו טהון... אזוי פיעל ארבייט... אומעטום האט מען שוין אין אויווען איינגעהייצט... זי דארף נאך דאס קינד ארומוואשען און אנטהון...

אין א שעה ארום האט זיך ביי חנה׳ן אין אויווען שוין אויך געהייצט און נייע פסח׳דיגע טעפליך האבען פרעהליך גזואטען... פון דרויסען הערט חנה דאס פרעהליכע קול׳כיל פון חיים׳ל, ער שפיעלט זיך מיט די קינדער... אין אויווען קנאקט א שען יום טוב׳דיג פייעריל׳ די נייע טעפליך זידען נאך פרעהליכער, חנה איילט זיך, עס איז נאך דא אזוי פיעל ארבייט, ביז אבענד דארף אלעס פארטיג זיין...

IV.

אויף דער נאכט, דער רעש אין גאס האט אויפגעהערט, אלע קלייטען, אלע געשעפטען זענען פערמאכט, אלע הייזער זענען בעלויכטען, נאר נאך ליכטיגער איז אין שול און אין די בתי מדרשים.

מען געהט שוין פון דאווענען.

– א גוט יום טוב, מאמע! האט געזאגט חיים׳ל קומענדיג פון שול.

— א גוט יאהר, מיין קינד!

חיים׳ל זעהט ווי זיין שענע מאמע איז אנגעטהון יום טוב׳דיג. שוין לאנג אז ער האט זי ניט געזעהן אנגעטהון. דער טיש איז נעדעקט, אויף דעם טיש שטעהן די זילבערנע לייכטער מיט די בענשליכט, פלעשער וויין, כוסות... אליהו הנביא׳ס כוס... זיין קליין כוס׳עלע... אויבען אן איין עסע־בעט מיט ווייסע אנגעצויגענע קישינס... אלעס אלעס ווי פאר א יאהרען, נאר דער טאטע איז ניט דא... חיים׳ל ווערט טרויעריג, נאר ער האט מורא צו זאגען, די מאמע זאל ניט

א נייער געלער פעטשיילע אויפ׳ן קאפ; זי האלט זיך צו דאס פנים מיט איין האנד און שאקעלט זיך. זי איז אנגעברייט צו "הארכען" די הגדה...

— "כהא לחמא עניא" — זיננט דער מלך מיט זעהר א שענער שטימע, און די מלכה העלפט איהם הויבען די שיסעל, און דאס פנים שיינט איהר און לייכט ווי א שטערען. ביילה לאזט אראב די רויטע הענד אויפ׳ן ווייסען פארטוך, און דער פארטוך שעלעשטשעט ווי א בלאט. בריינע דערהערט א יודיש ווארט, מאכט זי א פרום פנים און פערקרומט זיך אויף צו ווינען. אלע זענען אויפגעלייגט, אלע זענען יום־טוב׳דיג נאר דער פרינץ איז עפים נישט מיט אלעמען. דאס הארץ איז איהם פערשטיינערט, די אויגען פערצוינגען מיט א רויכיל. ס׳זאל ניט זיין פסח צום סדר וואלט ער זיך צוויינט. און אז ער וואלט זיך אויסגעוויינט וואלט איהם אפשר געווארען אביסיל גרינגער...

— השתא עבדי — לאזט אויס דער מלך מיט א נגון און מיט גרוים גדלות — היינט זענען מיר קנעכט, לשנה הבאה בני חורין, איבער א יאהר זענען מיר פרייע מענשען!...

דער מלך זעצט זיך אנידער און שפארט זיך אן אויף דער הסבבעט! נאך איהם זעצען זיך אנידער אלע אויף זייערע ערטער און מע ווארט ביז דער פרינץ וועט אויפשטעהן און וועט פרעגען די 4 קשיות: "מה נשתנה"? וועט דער מלך נאכדעם ענטפערען א תירוץ: "עבדים היינו"... דער פרינץ זיצט אבער ווי צוגעקאוועט צום ביינקיל; ער קען זיך ניט ריהרען פונ׳ם ארט.

— נו?... טהוט א מאך דער מלך מיט דער האנד.

— שטעה אויף! זאגט די מלכה — פרעג דעם טאטען די 4 קשיות!

דער פרינץ ריהרט זיך ניט. ער פיהלט אז עמיצער האט איהם אנגענומען ווי מיט איין אפצווינגע ביים גארגעל און ווארגט איהם. דער קאפ בייגט זיך איהם אויף א זייט. די אויגען הויבען איהם אן שפרונגען — שפרונגען; עס טהיילען זיך אב צוויי קיילעכיגע טרעהרען ווי פעריליך, קויקלען זיך איבער די בעקליך און קאפען, פאלען גלייך אויף דער הגדה.

— וואס איז דיר? — פרעגט איהם די מלכה.

דער פרינץ פאלט מיט׳ן קאפ אויפ׳ן ווייסען טישטוך און צוויינט זיך ווי א פיצעלע קינד.

— וואס איז דאס פאר א געוויין פלוצים אין מיטען דערינען ביים סדר? — צושרייט זיך די מלכה און ווערט אין כעס — דאס דאנקסט דו אזוי אב פאר די נייע מלבושים׳ליך, וואס מע האט דיר געמאכט אויף יום־טוב?

דער פרינץ וויל אויפהערען וויינען, קען ער נישט; עס קוועטשט איהם, עס שטיקט איהם. עס האט זיך איהם מיט אמאל נעעפענט א קוואל, א גאנצער ברונען.

— זאג וואס איז דיר? וואס טהוט דיר וועה? וואס שוויינסט דו? ענטפער! צי דו ווילסט דער טאטע זאל דיך אנידערלייגען און אריינפיצקען לכבוד פסח?...

דער פרינץ ווערט צוגאסען און צוגאנגען. עס פלאטערט אין איהם דאס הארץ, עס ווארפען זיך איהם אלע איברים... שטעהט אויף דער מלך גאנץ פיין און לייגט אנידער דעם פרינץ אויף א בענקיל, טהוט אויס די יארמעלקע פונ׳ם קאפ און שמייסט איהם, פון דער גרינג, מיט חסד, מיט רחמנות, און זאגט בשעת מעשה:

— א יונגעלי זאל ניט וויינען! א יונגעלי זאל פאלגען טאטע־מאמע! א יונגעלי זאל פרעגען די 4 קשיות!

וויינען, זי וויינט שטענדיג אַז מען דערמאַנט דעם טאַטען, חיים׳ל שווייגט און לאָזט אַראָב די אויגען פון אליהו הנביא׳ס כוס... און עס פאַלט איהם איין אַ גליקל כער געדאַנק, אַז ביים היינטיגען סדר, ווען מען וועט עפענען די טיהר, אליהו הנביא זאָל אַריינקומען אויסטרינקען זיין כוס, וועט ער ניט אַראָבלאָזען די אויגען פון דער טיהר און פון זיין כוס, ער מוז זעהן ווי ער טרינקט, און ווי ער וועט איהם נור דערזעהן, וועט ער איהם בעטען, ער זאָל שוין אַראָבברענגען משיח׳ן. דענסטמאָל וועלען אַלע מתים לעבעדיג ווערען און זיין טאַטע אויך, ער וועט איהם דערצעהלען ווי זיין מאַמע וויינט שטענדיג, וואָס דער טאַטע איז ניט דאַ, ער וועט בעטען און וויינען פאַר איהם, ער זאָל לעבעדיג מאַכען זיין טאַטען, אַלע יונגליך אין חדר האָבען טאַטעס און ער ניט... אליהו הנביא וועט איהם ניט אָבזאָגען, ער איז אַזאַ גוטער, חיים׳ל האָט איהם שטענדיג אַזוי ליעב, ליעבער פון אלע, ער האָט אַזוי פיעל שענע טייערע מעשות געהערט דערצעהלען וועגען איהם, ער קען אַליין אַ סך מעשות נאָך דערצעהלען, ווי „אליהו הנביא פאָהרט אין דער לופטען רייטענדיג אויף אַ פייערדיג פערד". „ווי איין אָרימער יוד האָט פערלאָרען אויף דעם יריד פרעמד געלד, האָט איהם אליהו הנביא אונטערגעוואָרפען „אַ ביי־גאַ־טעל", און ווען דער יוד האָט גענומען איבערצעהלען, האָט ער געצעהלט דריי טעג מיט דריי נעכט — אַזוי פיעל געלד איז דאָרטען געוועזען... איין עושר איז דער אָרימער יוד געוואָרען". חיים׳ל ווייס אויך די מעשה מיט דעם „איש חסיד", ווי אליהו הנביא האָט איהם בעגעגנט אויף דעם יריד.

— ער איז אַזאַ גוטער, אזא גוטער, ער וועט מיר ניט אבזאגען, אַז איך וועל איהם בעטען, איך זאָל נור דערזעהן. האָט חיים׳ל געטראַכט און פעסט בעשלאָסען, אַז מען וועט עפענען די טיהר, זאָל ער ניט אַראָבנעמען קיין אויג פון אליהו׳ס כוס...

V.

— מען קען זיך שוין זעצען צום סדר, האָט חנה געזאָגט און חיים׳לען אַנידערגעזעצט אויף דער „עסע־בעט".

חנה אַריינקוקענדיג אין איהר הגדה מיט עברי־טייטש האָט געמאַכט די „קערה" און זי אַנידערגעשטעלט פאַר חיים׳לען.

מען האָט אָנגעגאָסען די כוסות און חיים׳ל האָט קדוש געמאַכט.

ווען עס איז געקומען צו „מה נשתנה", האָט חיים׳ל געוואָלט פרעגען די פיער קשיות.

— ניין, האָט חנה געזאָגט מיט שטעהענדיגע טרעהרען אין די אויגען, איך וועל דיך פרעגען און דו שווייג ביז „עבדים היינו"...

חיים׳ל האָט זיך צולאַכט ווי אַ מאַמע וועט פרעגען די קשיות, ער האָט געשוויגען ביז זי האָט אָבגעזאָגט „מה נשתנה" און דערנאָך האָבען זיי ביידע צוזאַמען ווייטער געזאָגט די הגדה.

נאָכ׳ן טרינקען דעם צווייטען כוס און נאָך דעם וואַשען זיך האָט חנה ווידער אַ קוק געטהון אין איהר הגדה און געזאָגט חיים׳לען:

— נעם אַלע דריי מצות אין דער האַנד און זאָג מיט כונה דעם הנני און מאַך די ברכה, ברעך אָב פון דער גאַנצער מצה איין כזית און עס אָנגעלעהנט.

חיים׳ל האָט אַזוי געטהון.

— פאַר וואָסזשע טהיילסט דו ניט מיר קיין ישטיקיל מצה, עס ישטעהט אין דער הגדה, אַז ווער עס פראַוועט דעם סדר, דער דאַרף איטליכען טהיילען.

— נאַ מאַמעניא נא !.. האָט חיים׳ל נעשטופט אַשטיקיל מצה גלייך דער מאַמען אין מויל אַריין און חנה האָט לאַכענדיג געגעסען פון זיינע הענדליך.

חיים׳ל האָט שוין לאַנג זיין מאַמען ניט געזעהן לאַכען און איז דערפון זעהר פרעהליך געוואָרען, אַז פון גרויס שמחה האָט ער געוואָלט פון זיין עסע־בעט איבערשפרונגען צו איהר אויף די הענד, נאָר זי האָט איהם געבעטען:

— זיי׳ מיין קינד אויף דעם עסע־בעט, דו פראַוועסט דאָך דעם סדר ווי אַ גרויסער.

ביי יעדען „זאל" לאָזט ער איהם אַראָב אַ שמיצעל. נאָר וואָס מעהר דער מלך שטראָפט דעם פרינץ, מעהר וויינט ער; און וואָס מעהר דער פרינץ וויינט, ווערט דער מלך אַלץ מעהר אויפגעטראָגען, ביז ער געהט אַרויס פון די כלים און הויבט איהם אָן שמייסען, שוין אָהן רחמנות, און פשוט שלאָגען, פאַטשען, הרג׳ענען, ממית׳ן.

— גאָט איז מיט דיר, וואָס טהוסט דו? — מישט זיך אַריין די מלכה און רייסט אוים דעם צושלאָגענעם פרינץ פונ׳ם מלך׳ס הענד.

— לאָז מען מיך שלאָגען, לאָז מען מיך הרג׳ענען, לאָז מען מיך דערהרג׳ענען אפילו אויף טוידט! — אַזוי זאָגט דער פרינץ; און פלוצים חאַפּט ער אַראָב פון זיך דאָס קאַשקעטיל און טהוט דאָס אַ שליידער פון זיך צו אַלדע שוואַרצע יאָהר און הויבט אָן רייסען פון זיך דאס קאַפּאָטקעלי, די שטיוועליך.

— נאַט אייך! נאַט אייך! — שרייט דער פרינץ ניט מיט זיין קול און רייסט זיך און דראַפּעט זיך אַליין מיט די נעגעל און בייסט זיך מיט די צייהן די אייגענע הענטליך. — נאַט אייך און ווייסט!...

— אַ דונער איז מיר! אַ שלאַק איז מיר! — שרייט די מלכה און רייסט אויף זיך די האָר — לאָז מען לויפען נאָכ׳ן דאָקטאָר! גיכער! דאָס קינד, וועה איז מיר, דאָס קינד איז פאַרביי!...

* * *

די אויגען זענען מיר צו, נאָר שלאָפען שלאָף איך נישט.. עס רוישט מיר אין קאָפּ... עס זשומעט אין די אויערען... עס הערט זיך אַ געשריי פון ווייטען, פון ווייטען... עמיצער רעדט, עמיצער שרייט, עמיצער וויינט, נאָר קיין ווערטער הערט מען נישט... עס הערט זיך אַ קריידען פון היהנער, אַ פאַטשען פון פליגעל, אַ וואָיען פון אַ ווינט, אַ קלונגען פון צובראָכענע גלעזער און דאַכט זיך אַ קאַץ מיאַוקעט... ישראל דער טויבער טראָגט מיין קאַשקעטיל אויפ׳ן קאָפּ און חאַפּט אַ טענציל מיט ברייגען, און קאַרפּע דער שוסטער מיט׳ן לעדערען רייפעל אויף די שוואַרצע האַרטע האָר פייפט אוים מיט די ליפען אַ שענעם נגון, דעם נגון פון "כהא לחמא"... איך פיהל אַ שרעקליכע היטץ אין די אויערען, אַ מאָדנע שווערינגקייט אין קאָפּ, איין איינגעשאַפּט אין האַרצען. גאַנצע שטיקער טהיילען זיך אָב פון מיר און ווערען פערשוואונדען... רויטע, געלע, גרינע, בלויע פלעקען שוועבען פאַר מיינע אויגען, בייטען זיך און דרעהען זיך. געהען אַוועק און קומען צוריק... און מיט אַמאָל ווערט פינסטער, שטאַרק פינסטער, און שטיל אַרום און אַרום!... נאָר וואַרעם, שטאַרק וואַרעם, און עס גיסט פון מיר דער שוויים...

אַז איך עפען אויף די אויגען דערזעה איך דער מאַמעס פנים, זי קוקט אַרויף אויף דער סטעלי און שעפטשעט: "איך דאַנק דיר גאָטעניו! זיסער פאַטער! האַרציגער געטרייער"!... עס גלוסט זיך מיר זעהר אַרומנעמען זי, אַ קוש טהון... קען איך נישט אויפהויבען דעם קאָפּ, נישט ריהרען מיט קיין אבר... איך זעה נאָך עמיצער שטעהט איבער מיין בעטיל, האַלט מיך ביים קאָפּ, ווישט מיר דעם שוויים, און קוקט אויף מיר מיט אויגען פול מיט טרעהרען. איך וואָלט געמענט שווערען, אַז דאָס איז דער טאַטע און ער וויינט! איך האָב קיין מאָל ניט געזעהן דעם טאַטען וויינען... אַ טאַטע זאָל גאָר וויינען!...

— טאַטע — זאָג איך צו איהם, קוים וואָס איך ריהר מיט׳ן צונג.

— זוהנו... — מאַכט ער צו מיר און טהוט מיך אַ קוש אין שטערן.

חיים'ל איז ווידער געזעסען שטיל אויף זיין עסע־בעט ווי א גרויסער . . .

מען האט דערלאנגט דאס עסען, פיש, דערנאך די קניידליך מיט יויך און נאך פסח'דיגע מאכלים.

....און חיים'ל זעהט ווי עס עפענט זיך די טהיר און עס קומט אריין אליהו הנביא, איין אלטיטשקער, א גוטענקער, א פרעהליכער מיט א ווייס זילבערנער בארד און א ווייסע זיידענע קאפאטע געשטיקט מיט זילבער אזוי ווי איין עטרה פון א טלית, ער געהט צו צו זיין כוס און טרינקט אב א ביסעלע, אז עס איז ניט צו דערקענען, דאס מען האט געטרונקען; חיים'ל לאזט ניט אראב די אויגען פון איהם און וויל איהם אננעמען ביי זיין ארבעל און אנהויבען דערצעהלען זיין בקשה, נאר חיים'ל קען ניט רעדען, ער פריווט רעדען און קען ניט .. און צו זיין גרויס וואונדער זעהט ער ווי אליהו זעצט זיך ביים טיש און זאגט: איך בין שוין היינט געווען אויף דער גאנצער וועלט, אין אלע יודישע הייזער האב איך שוין געטרונקען מיין כוט, איצט וויל איך זיך דא אביסיל אברוהען, ווייל דו, חיים'ל, האסט מיך געוואלט זעהן, און ביי מיר עפיס בעטען, קום אהער, שעם זיך ניט, און ער זעצט חיים'לען ביי זיך אויף די קניה און מיט זיין גלאטער ווייסער האנד גלעט ער חיים'לען איבער דעם פנים, אז עס ווערט איהם א מחיה אין יעדען אבר און ער זאגט חיים'לען, אז היינטיגס יאהר וועט משיח קומען, אלע טוידטע וועלען לעבעדיג ווערען און זיין טאטע אויך...

אויף חיים'לס ליפען בעוויזט זיך א שמייכעל פון שמחה, וואס ער וועט זעהן זיין טאטען...

*

חנה זעהט ווי איהר זוהן שמייכעלט פון שלאף.

זיצענדיג אויף דעם עסע־בעט איז חיים'ל באלד נאך די קניידליך מיט א האלבען ביסען אין מויל לאזענדיג איינגעשלאפען געווארען...

— „אקינד, א טראפען וויין שלאפט עס שוין . . . דאס גאנצע פלייש איז נעבליבען, ווער זאל עסען ? . . . רעדט חנה צו זיך ניט אראבנעמענדיג די אויגען פון איהר זוהן, וועלכער איז איצט שען ביי איהר אין די אויגען ווי די גאנצע וועלט, זיינע בעקעליך זענען פארביג, דער שטערען ווייס, שווארצע האר און אויף די ליפען שפיעלט א זיסער פרעהליכער שמייכעל... ווי צוויי טראפען — ע ר . . .

זי נעמט חיים'לען אויף די הענד איבערטראגען איהם אויף זיין בעט'ל און דריקט איהם צום הארצען און קושט איהם יעדעם אבר.

— גאט האט מיך געשטראפט מיט חסד... ניט צו פערזינדיגען, ביי מיר האט מען אויך נעפראוועט דעם סדר... ביי מיר איז אויך יום־טוב... — מיין קרוין! מיין „מלך!"... הערסט חיים'ל, איך וועל שוין מעהר ניט וויינען, איך וועל לעבען, לעבען, חיים'ל!...

און חיים'ל איז געשמאק געשלאפען מיט זיסע חלומות ווי אלע גליקליכע קינדער אין דער סדר־נאכט.

צוויי וועלטען.

פון דוד פינסקי.

זי איז צוגעגאנגען צו איהם, האט ארויפגעלעגט די הענד אויף זיינע אקסלען און זעהר ווייך געזאגט:

— בנימן, זאג, האסט מיך ליעב ?

ער האט אראבגעלאזען דאס בוך אויף די קניה, זי שטארק צוגע־דריקט צו זיך און מיט פערקרומטע ליפען נאכגעמאכט איהר:

— ליעב ?

— ווענסט דו מיך פאלגען ?

— ראד סטאראטסיא !

ער איז אויפגעשפרונגען פון זיין ארט און אויסגעצויגען זיך ווי א סאלדאט.

— איך וועל דיך ערגיץ שיקען, ווענסט דו געהן ?

— האטש אין פייער, לאה.

ער האט טראגיש א פיהר געטהון מיט דער האנד.

— נישט אין פייער, נאר אין וואסער.

— האטש אין ים !

— אביסיל נאהנטער, שמייכעלט זי:—טובל זיין די כלים אין טייכיל.

— מ—מ־מ־מ...

— נו ?

— שיק מיך בעסער אין ים.

— איין אנדערס מאל, היינט טהו דאס.

— אי, ניין ! קרעכצט ער אב.

— דו ווענסט עס אבער מוזען טהון.

— מוזען ?

— די מאמע פערשטעהסט, בעט עס דיך. דאס דארף דאך טהון א מאנסביל. איז וועמען זאל זי בעטען ?

— דעם בראדער שמש ! מיין דאגה וועמען ?

— אבער זי וויל, דו זאלסט געהן.

— וויל זי !

— איבער א נארישקייט... א קלייניגקייט, זאל זי זיך אבעסען דאס הארץ.

— וואס קען איך העלפען ?

— אבער א י ך בעט דיך !

זי האט ארומגענומען זיין געזיכט מיטביידע הענד און מיט ווארמער ליעבע און לאסקע אריינגעקוקט איהם אין די אויגען.

— איך וועל נישט געהן טובל זיין קיין כלים ! האט ער שארף ארויסגערעדט, בעפרייענדיג דאס געזיכט פון איהרע הענד.— מעהר פעהלט מיר שוין גאר נישט. זאג אליין, האט עס א צורה ? א י ך—געהן טובל זיין כלים !

— איך ווייס עס אליין. דו ביזט גערעכט. גוט. נאר דאך איז עס קיין סכנה נישט, אז דו ווענסט געהן. מיר וועלען געהן צוזאמען, יעכט ?

זי האט איהם ארומגענומען, א קוש געגעבען און געגלעט פאר'ן באק.

— אח, דאס איז נארישקייט ! האט ער געזאגט מיט פערדראס און אבגעטרעטען פון איהר—איך וועל נישט געהן שטעלען זיך שווייי־קען כלים אין טייך..

— וויל איך מיט דיר מעהר נישט רעדען.

זי איז מיט כעס ארויס פון צימער.

בנימן איז זיך א פאר מאל דורכגעגאנגען איבער'ן צימער. „נא־רישקייטען !" האט ער ענדליך געזאגט, אוועקגעזעטצט זיך אויף זיי ארט און ווידער פערטיעפט זיך אין בוך.

אין צימער איז אריין די שווינער.

— בנימנ'דיל, ווענסט מיך עפיס פאלגען ? האט זי ווייך געזאגט, צוגעהענדיג צום טיש.

בנימן האָט געהאַלטען די אויגען אין בוך און נישט גערן געענטפערט:

— אויב איך וועל קענען, וועל איך געווים פאלגען.

— וואלסט מיר געהן טובל זיין די כלים. א פּאָר טריט דאָך. דאָ, איי טייכיל.

— ניין.

— מען מוז דאָס דאָך, האט זי געזאָגט מיט אַ ביטערען טאָן.

— שיקט וועמען איהר ווילט.

— וועמען זאָל איך שיקען? — איהר קול האָט געציטערט—אַז עס וואָלט לעבען דער שווער, וואָלט איך דיך נישט געבעטען.

טרעהרען האָבען זיך בעוויזען אין איהרע אויגען.

— איהר וועט געבען לייבע דעם שמש צעהן — פונפצעהן קאָפּיקעס...

— דער שווער האָט נישט געשיקט לייבע דעם שמש... האָבען אַ מאָנסביל אין שטוב און בעטען איין אַנדערען?

זי האָט אָבגעווישט די אויגען.

— אָה, נאַרישקייט! איך וועל נישט געהן טובל זיין די כלים, האָט בנימן פעסט געזאָגט און געשטעלט זיך אין פענסטער.

די אַלטע האָט זיך ווי איינגעקאַרציעט און מיט טרעהרענדיגע אויגען נאָכגעקוקט דעם איידעם.

— נאַרישקייט! — האָט זי אויסגערעדט מיט אַ ביטערען געלעכטער. — ביי דיר איז דאָך אַלץ נאַרישקייט. איך ווייס נישט, ווי מען עסט פון נישט אַ געטובל'טער כלי.

בנימן האָט גאָר נישט געענטפערט און געקוקט אין גאַס. די אַלטע האָט איהם נאָכגעקוקט: טאָמער איז ער ווייכער געוואָרען. ער איז געשטאַנען אונבעוועגט. זי האָט געוואָלט עפּיס זאָגען, געמאַכט אַ בעוועגונג מיט די ליפּען, נאר גלייך האָט זי הרטה געהאָט, אוועק אין צווייטען צימער און אָנגעהויבען דאָרטען אומגעהן הין און צוריק, בעגיעסענדיג זיך מיט טרעהרען.

אומגליקליך פיהלט זי זיך, עלענד און אַליין.

איין איינציגע טאָכטער האָט זי — אַ שענע, אַ חכמה, אַ וואולע, אָבער ווייניג נחת. פריהער האָט זי זיך געלערנט און אויסגעשטודירט לעהרערקע געגען איהר און דעם אַלטענ'ס ווילען. אַ שטאָט! זלמן דעם דיין'ס טאָכטער אַ לעהרערקע. דער אַלטער און זי זענען געוועזען אויסער זיך, אָבער גאָר נישט אויסגעפיהרט. דערנאָך האָט זי חתונה געהאָט מיט בנימין קאַלמאַנאָוויטש דעם עלטסטען לעהרער פון דער יודישער עלעמענטאַרשולע—ווידער געגען דעם טאַטענ'ס און מאַמע'ס ווילען. דעם אַלטען האָט עס אפשר פערקירצט די יאָהרען. אין אַ פּאָר חדשים אַרום נאָך דער חתונה איז ער געשטאָרבען, נאָר כּל־יָמָיו האָט ער געליטען פון אַ ברוסטפעהלער... ניין, נישט פון דער טאָכטער איז ער געשטאָרבען!

און אין דער אמת'ן זענען זיי דאָך ביידע גוטע קינדער. זי האָט זיי ליעב פון גאַנצען האַרצען. ערשט זיבען חדשים נאָך דער חתונה און דער איידעם איז איהר איינגעבאַקען אין האַרצען. אָבער נישט פרום זענען זיי. נישט פרום, אַז גאָט זאָל זיי נור נישט שטראָפען. אפילו... ווידער... פערקעהרט... זי איז זיי מוחל, פאַרט „יונגע בעקליך" פון דער נייער וועלט. זיי וועלען עלטער ווערען, האָבען אייגענע קינדער, וועלען זיי אַנדערש ווערען. און ביי גאָט קויפט זי זיי אָב מיט וואָס זי קען. זי גיט אָפּט ליכט אין בית־מדרש, גיט צדקה—כמעט דעם לעצטען ביסען פון מויל, זאָגט אָב יעדען טאָג איבריגע קאַפּיטליך תהלים, געהט אָפּט אויפ'ן בית־עולם, רעדט זיך דאָרטען דורך מיט איהר אַלטען אויפ'ן פרישען קבר און בעט איהם, ער זאָל דאָרטען בייישטעהן, בעשיטצען און בעהיטען זיין בת־יחידה. די טאָכטער בענשט קיין ליכט נישט, בענשט זי אָב פאַר איהר. זי האָט טאַקי אַזוי אָנגעזאָגט: „רִבּוֹנוֹ של עולם, דאָס בענש איך פּאַר לאה'טשקען! זי וועט נאָך בענשען, רבונו של עולם! דיינם וועט נישט פערפאַלען ווערען, רבונו של עולם!" די טאָכטער פיהרט זיך נישט יודישליך אין די ווייבערשע זאַכען, און די אַלטע האָט טאַקי לאַנג נישט געוואוסט, מיט וואָס זאָל זי איבערבעטען גאָט פאַר דאָס זינד. נאָר אַז איהר האָט געגאַלטען אַריינטראָגען און צונויפקלויבען אַ שענע נדבה אויף דער קהל'שער מקוה, האָט זי זיך בערוהיגט. זי האָט זיך דערצו נאָך שטאַרק געעוסקט מיט דער מקוה ביי'ם בויען, האָט גערעדט און געטענ'עט מיט אַלע קהל'שע פיהרער, די מקוה זאָל זיין שען און ריין, ליכטיג און ציכטיג. און אַז די מקוה איז טאַקי אַרויס אַ זעלטענע מקוה, איז זי באַלד געלאָפען צום מאַן אויפ'ן קבר און אָנגעזאָגט איהם פון „איהר" מקוה און עס האָט זיך איהר געדאַכט, אַז אָט — אָט וועט זי דערהערען דעם מאַנ'ס קול פון קבר מיט דער בשורה, אַז גאָט האָט מוחל געוועזען לאה'טשקען במחילה גמורה. זי האָט זיכער דעם קול נישט געהערט, גאַנץ פשוט דערפאַר, וואָס מתים רעדען נישט. אָבער זי האָט זיכער געוואוסט, אַז לאה'טשקעס אקציעס שטעהען בעסער.

זי ווייס גאַנץ גוט, אַז ווען נישט זי, וואָלט די טאָכטער נישט זעהר אָבגעהיט געוועזען אין כשר און טריף. נאָר זי מאַכט זיך דערפון נישט ווויסענדיג, גאָט זאָל עס ביי איהר נישט אַבלייענען פון די געדאַנקען. מאַלע וואָס עס וואָלט געוועזען! דערפאַר שטראָפט דאָך נישט גאָט. אַבי איצט איז כשר.

און טויזענדער, טויזענדער עברות — האַרבע, שרעקליכע — פאַר וועלכע זי דאַרף דאָס אַלץ אָבטענ'ען זיך מיט גאָט... אָבער ווען לייט וואָלטען האָטש דערפון נישט געוואוסט! אַזוי גיט מען איהם נעביך קיין רוה נישט אין קבר.

וואָס פאַר אַ פנים וועט דאָס איצט האָבען, ווען זי וועט געהן זוכען אַ יודען אויף טובל זיין די כלים? קען זי דען עמיצען זאָגען, אַז איהר איידעם האַלט דאָס „כלים־טובל'ען" פאַר אַ נאַרישקייט — זאָל איהם גאָט נור נישט שטראָפען פאַר די רעד? „אַ נאַרישקייט"! און דער אַלטער, זכרונו לברכה, האָט עס שטענדיג אַליין געטהון, האָטש ער האָט תמיד צוגעקריינקט, דערהויפּט נאָך פסח־צייט, ווען דער טייך פלעגט זיך לאָזען. „נאַרישקייט"!

און זי פיהלט זיך עלענד, אומגליקליך, אַ ביטערע אַלמנה און גיעסט זיך מיט טרעהרען.

זי האָט אפילו נישט בעמערקט, ווי לאה איז אַ פּאָר מאָל צוגעגאַנגען צו דער טהיר און מיט אומעטיגע אויגען געקוקט אויף די לייַדענדע מוטער. אפשר וואָלטען זי די טאָכטער'ס אומעטיגע אויגען געטרייסט!

לאה איז אַריין צו בנימנ'ען. ער איז געלעגען אויפ'ן דיוואַן און געלייענט דאָס בוך. אַז לאה איז אַריין, האָט ער אַוועקגעלעגט דאָס בוך אויפ'ן האַרצען און אַ קוק געטהון אויף איהר. לאה איז צו צום פענסטער. זי האָט נישט געוואוסט, ווי הויבט מען אָן צו רעדען מיט איהם. ער האָט אַרויסגענומען אַ פּאַפּיראָס, פערדרויכערט און צוריק גענומען דאָס בוך.

— טאָמער וואָלסט דו פּאָרט געגאַנגען? — האָט לאה ענדליך געזאָגט, שרייבענדיג מיט אַ פינגער אויפ'ן פענסטער.

— ניין.

— זי וויינט דאָך שוין.

— וואָס קען איך העלפען?

זיינע ענטפערן האָבען זי נעעדגערט צום טויט. זי וועט אַליין צוויינען זיך אָדער.. אָדער זי וועט איך וויים נישט וואָס טהון.

— ביזט אַ שלעכטער.

— האָסט זיך ערשט געחאַפּט?

— אַ', הער אויף אַזוי צו רעדען! האָט זי אויסגעשריען און פערדעקט דאָס געזיכט מיט ביידע הענד.

ער האָט אַ וואַרף געטהון אַ בליק אין איהר זייט און צוריק גענומען קוקען אין בוך.

— מאַכט זיך נאַריש, האָט ער שטיל אַרויסגערעדט.

זי איז נאָך אַ ווײַלע נעשטאַנען מיט די הענד אויפ'ן געזיכט און דאַן אַרויסגענומען דאָס טאַשענטיכיל, אָבגעווישט דאָס געזיכט און אָנגעהויבען אומגעהן איבער'ן צימער, נערוויש ציהענדיג דאָס טיכיל אין ביידע הענד.

— איך מאַך מיך נאַריש, האָט זי געשעפּציעט. – נאַריש מאַך איך מיך!

— וואָס דען? האָט ער אַרויסגעברומט פון בוך.

— איך מאַך מיך נאַריש, האָט זי מיט ביטערקייט געזאָגט. — פאַר וואָס זאָל די מאַמע איבער אַ נאַרישקייט אַזעלכע יסורים האָבען?

— בין איך דען שולדיג?

— ווער דען?

ער האָט זיך צולאַכט.

— ביזט אַ מענש אָהן אַ האַרץ, האָט זי מיט האַרץ אַרויסגערעדט.

— זאָג, לאה, דו גיסט איהר אין אַלץ נאָך? — ער האָט זיך אויפגעזעטצט — דו פיהרסט דיך עפּיס אַסך אויף, ווי זי וויל? קינד איינס! מיט טויזענדער שפּיזען שטעכען מיר זי טאָג־טעגליך, טאָג־טעגליך ברענען מיר זי אויף הייסע סקאָוואָראָדעס, טאָג־טעגליך בעליידיגען מיר זי אָהן רחמנות אין איהרע הייליגסטע געפיהלען, און דו רעדסט איצט און מאַכסט זיך נאַריש וועגען אַ שטאָך מיט אַ שפּילקע, וועגען אַ קליינעם קראַטץ... קינד!

זי איז אומגעגאַנגען איבער'ן צימער, גאָר נישט געענטפערט און געצויגען דאָס טיכיל.

— מיט אַ מאָל ביזט דו געוואָרען אַ גוטע טאָכטער.

ער האָט זיך צוריק אָוועקגעלעגט און גענומען דאָס בוך.

- דאָס איז אַלץ גאָר נישט, האָט לאה אָבגעענטפערט.

— אוהום!

— און אַ שטאָך מיט אַ נאָדעל דאַרף מען אַמאָל אויסמיידען, ווען דער שטאָך איז איבריג.

— נאַטירליך!

— נאַטירליך!

— ווייל דו ווילסט אַזוי!

— נישט ווייל איך וויל אַזוי, נאָר ווייל דאָס איז אַזוי! כלים טובל'נען איז אַ נאַרישקייט, אַ קלייניגקייט, און וועלכער מען מעג נאָכגעבען...

— אַהאַ!

— דאָס בעריהרט נישט אויף אַ האָר מיינע פּרינציפּען...

— גאָר אַזוי!

— ...און האַלט מיך נישט טאָג־טעגליך געבונדען ווי אַלע אַנדערע, איך וויים וואָסערע דינים. דאָס איז איין שטאָך. און ווייטער מוז מען עס שוין טהון פון איהרעט וועגען. זי וועט דאָך נישט עסען אָדער טרינקען פון נישט אַ געטובל'טער כלי...

— זאָל זי שיקען לייבע דעם שמש.

— שעמט זי זיך בעטען אַ פרעמדען ווען זי האָט איין אייגענעם מאַנסביל אין שטוב.

— נו, דערפון בין איך נישט מחויב צו ליידען.

לאה איז צו צום דיוואַן, האָט זיך צוגעזעטצט צו בנימנ'ען גענומען קרייזלען זיינע האָר און געזאָגט מיט געבעט:

— געה, זעה, איך וועל מיט דיר אויך געהן, וועל העלפען טראָגען די כלים. דאָס איז דאָך אַ נאַרישקייט, אַ קלייניגקייט. צו וואָס זאָל זי עגמת־נפש האָבען?

זי האָט זיך איינגעבויגען צו איהם און זיי האָבען זיך צוקושט.

— האַלט האָב איך דיך... אַז דו קרייזעלסט מיר דאָס האָר, איז עס מיר זעהר געפעלען — האָט ער געלאַכט — און געהן וועל איך נישט. בעקלער אַליין: איך וועל געהן מיך שטעלען שווענקען זיך מיט כלים אין טייך! דאָס איז טאַקי אַ נאַרישקייט, אַ קלייניגקייט, אָבער איך קען מיר נישט פאָרשטעלען, ווי איך וועל דאָס טהון. זעהסט דאָך אַליין, אָט האָבען מיר מצה אויף פּסח מיט אַלע זיבען זאַכען... ביי אונז איז אַ כשר'ע קיך... ווייל אַנדערש טהון, וואָלט הייסען פערטרייבען זי פון שטוב. דאָס ווילען מיר ביידע נישט. אָבער כלים טובל'נען קען לייבע דער שמש, ווען מען דאַרף דוקא אַ מאַנסביל. בין איך נישט גערעכט?

— ביזט נישט גערעכט, נאָר מעהר וויל איך נישט רעדען.

זי איז אויפגעשטאַנען פון דיוואַן. און אָנגעהויבען אומגעהן איבער'ן צימער.

— בעט דו לייבע דעם שמש, האָט ער געזאָגט אין אַ ווײַלע אַרום לאה איז אַריין צו דער מאַמע'ן אין צימער.

די אַלטע איז געשטאַנעי איבער אַ קיישעל און געלעגט אין איהם די כלים.

זי האָט שוין געוואוסט, וואָס זי האָט צו טהון. זי האָט זיך דערמאָנט, ווי מיט יאָהרען צוריק, ווען דער אַלטער האָט נאָך געלעבט, איז זי אויך אַ מאָל אין דער צייט געוועזען אין אַ גרויסער פערלעגענהייט. דער אַלטער איז גראָד געוועזען וועגען אַ קהל'שער זאַך אין אַ נאָהנטען שטעדטיל און האָט ערשט אויף מאָרגען, אום עכטען ערב פּסח געדאַרפט קומען, און זי האָט נישט געהאַט, ווער עס זאָל איהר בודק חמץ זיין, האָט זי זיך אַליין געהאָלפען, דאָס איז אָפילו אַ מאַנסבילשע מלאָכה. אָבער דאָך האָט זי „געשטעלט אויף זיך" און אַליין בודק חמץ געוועזען. זי וועט דאָך נישט געהן דינגען וועמען! און זי האָט עס געמאַכט נישט ערגער פאַר דעם בעסטען מאַנסביל. זי קען עס דען נישט, וואָס? אויף מאָרגען האָט דער אַלטער זי געלויבט דערפאַר.

און איצט וועט זי אַליין געהען טובל זיין די כלים. ביי דער נאַכט וועט זי אַליין בודק חמץ זיין. זי וועט דען ווייטער אָנהויבען דינגען זיך מיט'ן איידעם? אַ סך זאַכען וועט זי אַליין דאַרפען טהון — אַלץ מאַנסבילשע זאַכען.

— אָח !

און איהר הארץ „פערגיסט זיך מיט בלוט".

— איך וועל שיקען נאך לייבע דעם שמש, האט לאה געזאָגט.

— איך דארף קיינעם נישט, האט די אַלטע אָבגעענטפערט מיט איין אומעטינגען קול און עטוואס שטאלץ און געלעגט א כלי נאך אַ כלי.

— וואָס אַרט דיך ?

— איך דאַרף קיינעם נישט.

— וואָס דען וועסט דו טהון ?

— אַט וועסט דו זעהן, וואָס איך וועל טהון—איך וועל אַליין געהן.

— אַליין ?

— וואָס דען מיינסט דו, איך וועל דאָס נישט קענען ? איך קען, דאַנק גאָט, איך ווייס דאַנק גאָט, ווי מען איז זיך נוהג. אַליין, אַלץ אַליין, כלים טובל זיין־אַליין... בודק חמץ זיין־אַליין... איין ערוב תבשילין מאַכען־אַליין... דעם סדר אָברעכטען־אַליין... די פיער קשיות פרעגען־אַליין... און אַליין ענטפערען דעם תירוץ... אַליין... אַלץ אַליין...

זי האט גערעדט מיט אַ געבראָכענעם קול. אין איהר רעדען האָבען זיך געהערט די טענער פון דעם העכסטען אומגליק. זי האט געצווינגען די ווערטער, ווי זי וואָלט זיך וועלען פערטיעפען, דערגרייכען ביז'ן גרונד. אין גאַנצען בעגרייפען איהר עלענד איהר ביטערע אַלמנה'שאַפט.

לאה האט עס געפיהלט. איהר ברוסט האט געדריקט פון רחמנות. זי האט זיך קוים איינגעהאַלטען פון וויינען און גענומען העלפען דער מאַמען איינלעגען די כלים.

— וואַרט, וואַרט, — האט זי גערעדט פריינדליך, מיט וואַרמער ליעבע — האסט נישט גוט איינגעלעגט, די טעלער וועלען זיך צוברעכען. וואַרט, איך וועל איבערלייגען. אַט אַזוי, אָ... אַט אַזוי... אַזוי איז יעצט בעסער.

דער אַלטער האט עס הנאה געטהון. זי איז אַ ביסיל מונטערער געוואָרען.

— אַט אַזוי, אָ... האט לאה וויטער גערעדט, איינלייגענדיג די כלים. — און ווייסט, מאַמאַ, איך געה מיט דיר, איך וועל דיר צוטראָגען די כלים.

די אַלטע האט אַרומגענומען די טאָכטער און אַ קוש געטהון.

— פאַרט אַ טאָכטער, האט זי געזאָגט ווי פאַר זיך.

לאה האט אויף זיך אָבגעווישט אַ טרעהר און אַרויסגעלאָפען אין צווייטען צימער. אין אַ ווײַלע אַרום איז זי אַריין פון דאָרטען מיט אַ ווייסען טישטוך און גענומען איבערדעקען די כלים אין קיישעל. זי האט עס געטהון געשיקט, שנעל, זי איז אויפגערעגט געוועזען. עס איז אַריין די פאַרב אין איהרע באַקען. איהרע שענע בלויע אויגען האָבען אויפגעבליטצט...

— איז עס נישט אַ פערגעניגען טהון אַ מצוה ? האט די אַלטע געזאָגט, בעוואונדערענדיג די שענע טאָכטער.

לאָה האט זי נישט פערשטאַנען.

— דו געהסט טהון אַ מצוה,— האט די אַלטע צוגעגעבען— שיינסט דו גאָר יעצט.

— אַח, דאָס מיינסט דו ! האט לאה אויסגערופען מיט אַ ברייטען שמייכעל.

און די אַלטע האט דערפיהלט, אַז נישט די מצוה האט אָנגעצונדען דאָס פייער'ל אין לאה'ס אויגען, נאר זי מאַכט זיך נישט הערענדיג דעם געדאַנק און האט זיך פערטיעפט אין קרבן מנחה, אין וועלכען זי האט געוואלט זיך איבערצייגען, אַז זי ווייס די ברכה, וועלכע מען דאַרף מאַכען ביי כלים טובל'נען.

לאה האט גענומען דאָס קיישעל אויף די רעכטע האנד און אַרויס. די אַלטע נאָך איהר.

— זעהסט, האַ ניאַמקע ? מיר קענען אויסקומען אָהן דיר אויך, האט לאה געזאָגט צו בנימנ'ען, דורכגעהענדיג זיין צימער.

בנימין האט אַ קוק געטהון אויף דאָס שענע ווייב, אַ שמייכעל געטהון און גאָר נישט געענטפערט. שפעטער אַ ווײַלע האט ער אַרויס־גערעדט פאַר זיך :

— נישט לאָגיש, נישט לאָגיש...

די אַלטע האט זיך אַ־אָבגעלאָזען אויף די פערזען נעבען קליינעם טייכיל, געמאַכט די ברכה „על טבילת כלים", דריקענדיג יעדעס וואָרט און אָנגעהויבען טונקען יעדע איינציגע כלי דריי מאָל. זי האט עס גע־טהון לאַנגזאַם, מיט השק און כונה — די מצוה זאָל זיך מעהר ציהען, זי איז געוועזען בעגייסטערט. אַ זיסיגקייט און גליקזעליגקייט, איין אָנ־גענעהמע, געטליכע רוהיגקייט האט אָנגעפילט איהר גאַנצע זעל' און צונאָסען זיך איבער איהר געזיכט. און זי שפירט איין אונענדליך גרויס גליק, וואָס די טאָכטער שטעהט דאָבײַ, וואָס די טאָכטער האט אַ חלק אין דער מצוה. אָה, זי וועט עס דערצעהלען דעם אַלטען !

און די טאָכטער שטעהט דאָבײַ, קוקט זיך צו צו דעם, וואָס די מאַמע טהוט און — שמייכעלט. זי פערשטעהט דער מאַמעס בעגייסטע־רונג, זי פיהלט וואָס אין דער מוטער קומט פאָר, נאר... שוין וואָלט טאַקי אויסזעהן בנימין, ווען ער וואָלט זיך אַראָבגעלאָזען אויף די פערזען און געשווינקט זיך מיט דעם באָרג געשיר אין טייך אַראָב־לאָזענדיג און אויפהעבענדיג יעדער כלי דריי מאָל אין וואַסער. זי וואַרפט איהר בליק אויף דאָס בריקיל איבער'ן טייכיל. צי שטעהט דאָרטען נישט עמיץ און קוקט אויף איהר און לאַכט. .

צוויי וועלטען, צוויי וועלטען !

---

* * *

און ווידער איז דער זומער פריש ערוואַכט,
און אַלעס בליטצט און גלאַנצט און בלינקט און קלינגט !
דאָס ווייטע פעלד טהוט אָן די אַלטע פראַכט,
די ערד, ווי לאַכט זי, און דער הימעל זינגט !

און אומעטום אַ לעבען הערשט גאָר ניי —
אויך איך, אויך איך וויל אויפשטעהן טרינקען לופט !
לאָזט שטייגען מיך צום באַרג יעצט פריש און פריי ;
איך הער פון אונטען ווי עס רופט און רופט.

אָבווישען וויל איך מיר פון הערץ דאָס וועה,
און פון דער באַק די אַלטע, אַלטע טרעהר ;
זעהט, אומעטום וואו נור איך געה און שטעה,
בליהט אַלץ דאָס נייע לעבען מעהר און מעהר.

הערט, אומעטום ווי ווילד עס לאַכט און זינגט,
און אַלעס, אַלעס שטורמט און רוישט און שאַלט,
און אָהנע אויפהער הער איך ווי עס קלינגט —
דער זומער ציהט אַריין יעצט מיט געוואַלט !

און מיט געוואַלט איז פּלוצלינג אויך ערוואַכט
מיין חלום ווידער — און ער בליהט און גליהט ;
די שענע וועלט לעבט ווידער אויף און לאַכט,
דאָס נייע לעבען גליהט יעצט אויף און בליהט !

דוד פרישמאַן.

די יודען אין מצרים.

נאָך עגיפּטישע דאָקומענטען.

איבער די אלטע יודישע געשיכטע האָבען מיר אַ לאַנגע צייט געהאַט נור איין איינציגע קוועלע — דעם תנ״ך. ערשט אין דעם פערגאַנגענעם 19־טען יאהרהונדערט האָבען די ענטדעקונגען, וואָס זענען געמאַכט געוואָרען אין מצרים און אין בבל, אויפגעעפענט אַ נייע וועלט פאַר די מענשליכע פאָרשונג, וועלכע האָט אויך בעלויכטען פיעל דונקעלע זייטען פון דער אַלטער יודישער געשיכטע. די פיעל טעמפּלען און דענקמעלער פון מצרים מיט זייערע בילדער און אינשריפטען זענען טויזענדער יאָהרען געלעגען פערשאָטען אין דער ערד, די הויכע פּיראמידען, די פיעל שטיינערנע פיגורען און זיילען זענען ווי אַ רעטעניש געשטאַנען און עדות געזאָגט פון אַ לעבען, וואָס איז לאַנג פערקלונגען געוואָרען, פון אַ לעבען וואָס איז געווען פול מיט גבורה און שענקייט. דער פאָרשענדער מענשליכער גייסט האָט צו דעם רעטעניש געפונען אַ שליסעל, נאָך פיעל הקירות און ארבייט איז מען דערגאַנגען דעם סוד פון דער עגיפּטישער שפּראַך, וועלכע איז שוין לאַנג פון דער וועלט פערשוואונדען געוואָרען, און די אַלטע אינשריפטען מיט דאָקומענטען פון דער פערזונקענער מצרים׳שער מלוכה האָבען אויפגעוויקעלט פאַר אונז אַ הערליכעס בילד אויס דעם לעבען פון אַ געבילדעטען פאָלק, וועלכעס האָט געהאַט אַ גרויסע 4־טויזענד יאָהרעדיגע געשיכטע. אַלטע פערזונקענע שטעדט ווערען נאָך אויך איצט ווייטער אויסגעגראָבען און וואָס ווייטער דערגעהען מיר אַליך מעהר סודות פון דעם אַלטען לעבען.

פאַר אונז יודען זענען די הקירות איבער די אַלטע געשיכטע פון מצרים מיט דעם וויכטיגער, דאָס זיי וואַרפען אַ העלעס ליכט איבער פיעל זייטען פון אונזער אייגענער אַלטע געשיכטע. די עגיפּטישע דענקמעלער ערקלערען אונז פיעל שטעלען אין דער ערצעהלונג פון דער תורה איבער די יודישע געשיכטע אין מצרים, איבער זייערע צרות און איבער זייער אויסלייזונג. אמת, ביז איצט איז נאָך דער נאָמען פון יודען אויף די עגיפּטישע דענקמעלער ניט געפונען געוואָרען. עס איז נור איין השערה, דאָס מיט דעם נאָמען אַפּרו, וועלכער ווערט אָפּט דערמאַנט אין די עגיפּטישע אינשריפטען, האָבען די מצריים אָנגערופען די יודען, אָבער בעוויזען איז דאָס ניט. נאָך דער פערבינדונג, מיט וועלכער דער נאָמען אפּרו ווערט געבראַכט, מיינט מען, אַז מיט דעם וואָרט זענען בעצייכענט פערשידענע פרעמדע פעלקער און ניט נור יודען אַליין.

ווען מיר האָבען אָבער אין די עגיפּטישע דענקמעלער ביז איצט ניט געפונען בפירוש דערמאַנט די יודען, ווען עס ווערט אין ערגיץ ביי די מצריים ניט דערצעהלט פון די יודען אין מצרים און פון זייער אויסלייזונג, געפינען מיר דאָך ביי זיי פיעל מאַטעריאַל, דורך וועלכעס מיר קענען קאָנטראָלירען די ערצעהלונג פון דער תורה און קריגען אַ טיפערען בליק אין אונזער אלטע געשיכטע.

מצרים, ווי אַ לאַנד, וואָס האָט זיך אויסגעצייכענט מיט איהר פרוכטבארקייט, מיט איהרע גרויסע בעוואָהנטע שטעדט, האָט צוגעצויגען צו זיך פערשידענע רויבערפעלקער, וועלכע האָבען געוואָהנט אין די מדבריות און אויף די בערג צווישען כנען און מצרים. פון אַלטע צייטען אָן האָבען די מצריים געזוכט מיטלען, ווי צו פערצוימען דעם וועג פון די פערשידענע אזיאַטישע פעלקער, וועלכע ווערען אין די עגיפּטישע אינשריפטען אָנגערופען מיט דעם נאָמען עמו (פון דעם סעמיטישען וואָרט עם—פאָלק) און פון די רויבערפעלקער (אין מצרים בעקאַנט אונטער דעם נאָמען שוו, פון דעם סעמיטישען שסה—רויבען).

סעמיטישע פעלקער האָבען זיך אַליך מעהר גערוקט קיין מצרים צו און פון דעם דערצעהלט אונז אויך אַ בילד, וואָס איז אונז איבערגעבליבען אויס דער צייט, ווען עס האָט געהערשט אין מצרים די 12־טע קעניגליכע פאַמיליע (דינאַסטיע). אויף דעם בילד זענען אָבגעמאָלט 37 סעמיטען, וועלכע ברייננען פרעה דעם קעניג פון מצרים מתנות און בעטען אום ערלויבעניש זיך צו בזעצען אין לאַנד. דאָס בילד שטאַמט אונגעפעהר פון דעם יאהר 2000 פאַר דער אייראָפּעאישער צייטרעכנונג. דער נאָמען פון דעם פיהרער איז אבו־שא, וואָס קלינגט עכט סעמיטיש, אויך די געזיכטער זענען סעמיטיש און די פאַרב איז די, מיט וועלכע די מצריים פלעגען תמיד מאָלען די סעמיטען אין אונטערשיעד פון אַנדערע פעלקער.

דאָס בילד איז אַ שענע אילוסטראַציאָן צו די עפטערע ערצעהלונגען פון דער תורה, וועלכע זאָגט אונז, אַז ווי נור עס פלעגט טרעפען אין כנען אַ הונגערסנויט, פלעגט מען געהן קיין מצרים.

די שטענדיגע רייבונגען צווישען די מצריים און די אַזיאַטישע פעלקער האָבען ענדליך געבראַכט דערצו, אַז גרויסע מחנות פון אַזיאַטישע הירטענפעלקער היקסאָז האָבען זיך אַראָבגעלאָזען אין מצרים און איינגענומען דאָס גאַנצע צפון־לאַנד. די אזיאַטען האָבען זיך בעזעצט אין לאַנד און האָבען געגרינדעט איין אייגענע קעניגליכע דינאַסטיע. די היקסאָז האָבען אָבער באַלד אָנגעהויבען אָנצונעהמען די עגיפּטישע קולטור, זיי האָבען אָנגעהויבען צו בויען דיזעלבע טעמפּלען און פּיראמידען, ווי פריהער די עגיפּטישע מלכים, זיי האָבען איבערגענומען די געטער פון מצרים און אָנגעהויבען צו פיהרען דאָסזעלבע לעבען מיט דעמזעלבען שטאַט ווי די פרעה׳ס פון מצרים. צוגלייך אָבער האָבען זיי אַריינגעטראָגען אין מצרים פיעל מנהגים פון אזיען. פיעל סעמיטישע ווערטער האָבען זיך פון דעמאָלט אָן אָנגעהויבען אויסצובריייטען אין מצרים, פיעל הויכע בעאַמטע פון דער מלוכה האָבען געטראָגען סעמיטישע נעמען און די סעמיטישע אָבגעטער בעל און עשתרת האָבען אָנגעהויבען צו געפינען אנבעטער אין מצרים צוגלייך מיט די עגיפּטישע אָבגעטער.

אונטער דער הערשאַפט פון די היקסאָז האָט זיך די סעמיטישע בעפעלקערונג אין מצרים פערגרעסערט דורך ניי אָנגעקומענע סעמיטישע שבטים און פעלקער. אין יענע צייט פון דער סעמיטישער הערשאַפט פאַלט אויך אויס די יודישע בעזעטצונג אין מצרים, וואו די יודען האָבען געקענט בעקומען אַ גוטע און פריינדליכע אויפנאַהמע.

די ערצעהלונגען וועלכע מיר האָבען אין דער תורה, גיבען אונז אַ קלאָרעס בילד פון דעם אמאָליגען לעבען אין מצרים, וועלכעס שטימט אין אַלע איינצעלהייטען מיט די אופנים פון עגיפּטישען לעבען, וועלכעס מיר קענען דורך די עגיפּטישע דענקמעלער.

פון די עגיפּטישע בילדער זעהען מיר, אַז אין מצרים איז זעהר גרויס געווען די צאהל פון סעמיטישע קנעכט, מיר ווייסען אויך פון די עגיפּטישע אינשריפטען אַז ווייהרויך איז געווען אַ גאַנגבאַרער ארטיקעל, וועלכען מען פלעגט ברייננען פון כנען קיין מצרים. פון דעם דערצעהלט אונז אויך די תורה ביי מכירת־יוסף. די גדולה, צו וועלכער יוסף איז אויפגעשטיגען אַ דאַנק זיין פעהיגקייט צו דייטען די חלומות, ווערט אונז אויך אילוסטרירט דורך די עגיפּטישע דאָקומענטען, וועלכע ווייזען אונז,

ווי הויך עס זענען געווען אנגענומען אין פאלק די טרומידייטער. די אויס־ציינונגען, פון וועלכע עס דערצעהלט אונז דער ספר בראשית, דאס פרעה האט אנגעטהון אויף יוסף'ן זיין רינג, איהם אנגעטהון אין זיידענע קליידער און אין א גאלדענער קייט אויפ'ן האלז, געפינען מיר אויך אין עגיפטישע דענקמעלער ביי אנדערע גרויסע בעאמטע, אפילו דאס ווארט טבעת געפינען מיר אין די עגיפטישע דענקמעלער, די העכסטע בעאמט־טען ווערען אויך אין די עגיפטישע שריפטען, אזוי ווי יוסף אין חומש, אפט "אדון" גענאנט מיט דעם צוזאץ "דער צווייטער נאך דעם קעניג". אין חומש זאגט פרעה צו יוסף: "דו זאלסט זיין איבער מיין הויז", אין די עגיפטישע אינשריפטען געפינען מיר אויך איין טיטעל, וואס בעטייט דאס אייגענע "דער וואס איז געזעצט איבער דאס הויז". דאס ווארט אברך, וועלכעס מען האט געהייסען שרייען פאר יוסף איז איין עגיפטישעס און בעטייט: דיין ווארט איז אונזער וואונש". דער צווייטער נאמען, וועל־כען יוסף האט אנגענומען אין מצרים — צפנת פענח — איז עגיפטיש און בעטייט "גאט זאגט — ער זאל לעבען". אויך די עגיפטישע דענק־מעלער ערצעהלען אונז פון דעם מנהג צו געבען הויכע בעאמטע נייע נעמען. אויך פוטי־פרע איז עגיפטיש און בעטייט, "א מתנה פון דער זון" (די זון איז אין מצרים געהאלטען געווארען פאר א גאטהייט).

די בעשרייבונג פון די עגיפטישע זיטען, וועלכע עס גיט אונז די תורה איבער דאס לעבען ביי'ן קעניגליכען הויף, איבער די לאגע פון פאלק, איבער די לאגע פון די עגיפטישע פריסטער — שטימען אלע איין מיט די אנדערע ידיעות, וועלכע מיר האבען ערווארבען איבער מצרים פון די דענקמעלער און אינשריפטען אין זייער אייגענער שפראך.

וואס פאר א ריכטיגעס בילד פון הונגער אין מצרים גיט אונז די תורה, קען מען זעהן, ווען מיר וועלען פערגלייכען א עגיפטישע בע־שרייבונג פון הונגער וואס איז געהערט אין איין אנדער צייט (3000 יאהר פאר דער קריסטליכער רעכנונג, אונטער דעם קעניג טאזערטאזיס). דעם קעניג איז מודיע איין בעאמטע פון דרום־מצרים: "איך בין אין טיפע־זארג וועגען דעם טהראן און די איינוואהנער פון פאלאץ. אין טרויער איז פערזונקען מיין נשמה וועגען דעם גרויסען אומגליק, ווייל דער נילוס איז ניט ארויסגעטרעטען פון זיינע ברעגעס אין משך פון 7 יאהר פון מיין הערשאפט.

"עס איז ניטא קיין געטריידע, עס איז אויסגעטריקנט דאס גראז און פוסט איז פון אלץ, וואס דיענט נור צום עסען. איטליכער ווערט א רוצח נעגען דעם אנדערען. מען וויל געהן און מען קען ניט. קינדער פערגיסען טרעהרען, יונגע לייט געהען ווי שאטענס און ביי די אלטע איז די נשמה נידערגעבויגט, זייערע פיס זענען צוזאמענגעקרימט און אויסגע־שטרעקט אויף דער ערד, און זייערע הענד ליגען אין רוה אין בוזעם.

"די גרויסע פון דער מלוכה זענען אבהענדיג. די שפייכלערס הא־בען קיין זאך אויסער לופט, דען אלעס וואס איז געווען, איז אויפגע־צעהרט".

די הערשאפט פון די היקסאז אין מצרים האט געדויערט 250 יאהר. די איינצעלנע דרום לענדער פון מצרים האבען זיך פעראייניגט צוזאמען, און האבען אראבגעווארפען פון זיך נאך פיעל בלוטיגע מלחמות דעם יאך פון די פרעמדע. די סעמיטען זענען ארויסגעטריבען געווארען פון מצרים און אין לאנד איז ווידער אויפגעשטעלט געווארען א ריין עגיפ־טישע קעניגליכע דינאסטיע (די 18־טע). די אלטע געטער האבען ווידער פערנומען זייער אויבענאן און אין מצרים האט זיך אנגעהויבען א ניי־פרישעס לעבען. מיט די היקסאז זענען אבער ניט אלע סעמיטען פער־טריבען געווארען, פיעל רוהיגע סעמיטישע איינוואהנער זענען געבליבען אויך ווייטער אין לאנד. איין פאפירוס, וועלכער בעשרייבט די הערשאפט פון ראמזעס III דערצעהלט, אז דער דאזיגער קעניג האט בעזעצט אין מצרים א קאלאניע פון סעמיטישע איינוואנדערער. די פיהרער פון דער קאלאניע ווערען אין פאפירוס אנגערופען מרינא (מר—סעמיטיש הערר). סעמיטישע נעמען געפינען מיר אויך אין אנדערע אינשריפטען נאך דער פערטרייבונג פון די היקסען.

צווישען די סעמיטען, וואס זענען נאך געבליבען אין מצרים, הא־בען אויך געמוזט זיין די יודען. מיט דער 18־טער און 19־טער דינאסטיען הויבט זיך אן די גלענצענדסטע צייט פון דער עגיפטישער געשיכטע. מצרים ווערט ניט נור פריי פון דער פרעמדער הערשאפט, נאר מצרים הויבט אויך אן אויסצוברייטען די גרענצען פון איהר מלוכה אין דרום דורך די גליקליכע מלחמות מיט כוש און אין צפון און מזרח מיט די סעמיטישע פעלקער פון כנען און סוריען. דער עגיפטישער חיל אונטער דעם טאפ־פערען פרעה רעמסיס דעם צווייטען נעמט איין פיעל מעכטיגע לענדער און פעלקער. גאנץ כנען, די מעכטיגע מלוכה פון די חתים, דמשק, ארם־נהרים — אלין בויגט זיך אונטער דער שטורמענדער קראפט פון דעם גלענצענדען הערשער. נאך דעם ווי רעמסס האט בעפעסטיגט זיין מלוכה, האט ער זיך גענומען ווי די אלטע פריהערדיגע פרעה'ס צו בויען שטעדט, פעסטונגען, פיראמידען און פאלאצען. די גרויסע מלחמות האבען איהם געגעבען פיעל געפאנגענע, וועלכע זענען געווארען פאר קנעכט אין מצרים און וועלכע האבען צוגלייך מיט די יודען געבויט און געארבייט פאר פרעה'ס הערליכקייט. רעמסס דער צווייטער איז געווען דער נעמליכער פרעה, אונטער וועלכען די יודען האבען אזוי פיעל געליטען אין דער צייט פון משה'ן.

פון פיתום און רעמסס, וועלכע מען האט געהאלטען פאר אויס־געטראכטע נעמען, ווייסען מיר אויך איצט פון די עגיפטישע דענקמעלער. אויך זיי דערצעהלען אונז, אז רעמסס האט אין מזרח פון זיין מלוכה (אין גושן) 2 שטעדט: פי־תום און רעמסס. פיתום ליגט אין דער געגענד, וועלכע הייסט אין די עגיפטישע אינשריפטען תהוקו (אין העב. סכות). אין די אויסגראבונגען, וועלכע דער בעריהמטער פארשער לעפסיוס האט געמאכט אין יאהר 1883 אין יענעם ארט, האט מען געפונען א גרויסע שטאדט, מיט גרויסע שפייכלערס. אויך די תורה דערצעהלט אונז פון די שפייכלערס, וועלכע די יודען האבען געבויט אין פתום און רעמסס. פון רעמסס דערצעהלען אונז די עגיפטישע אינשריפטען, אז דאס איז געווען א פעסטונג, וועלכע איז אויפגעבויט געווארען פון קעניג רעמסס דעם צווייטען, כדי צו פערהיטען דאס לאנד פון די רויבערפעלקער אין מזרח.

די אינשריפטען, וואס בעציהען זיך אויף פיתום און רעמסס, ווער־פען אויך א העלערעס ליכט איבער די מעשה מיט דעם עגל, וועלכען די יודען האבען געמאכט אין דעם מדבר. די שטאדט פיתום בעטייט אין עגיפטישער שפראך די וואהנונג פון תום. דאס איז איין אנדער נאמען פאר דעם הויפטגאט פון די מצריים אזירים. פון יאהר צו יאהר ווערט אונז דערצעהלט, ברענגט מען דעם גאט תום א זילבערנעס קאלב. דאס זילבערנע קאלב. דערצעהלט אונז איין אלטע אינשריפט, ווערט אנגערופען "דער לעבעדיגער גאט, דער גאט פון די פרעמדע פעלקער".

אין דעם האבען מיר א נייעס בעווייז פון דער יודישער קנעכט־שאפט אין מצרים און פון מצרים'ס איינפלוס אויף אונז.

איבער דאס יודישע לעבען אין מצרים קענען מיר זיך מאכען א בע־גריף פון די עגיפטישע בילדער, אין וועלכע עס איז אבגעמאלט מיט

אלע איינצעלהייטען די אַרבייט פֿון די אזיאַטישע קנעכט (עמו). איין עגיפּטישעס בילד שטעלט אונז פֿאָלגענדעס פֿאַר: טרעגערס שלעפּען אין גרויסע קאַסטענס לעהם, אייניגע שעפּען אין גרויסע קריג וואַסער, און גיסען עס אויפ׳ן לעהם. אַנדערע מאַכען פֿון דעם לעהסדורך הילצערנע פֿאָרמעס ציגעל, ווייטער אַנדערע טראָגען אויף ברעטער און שטאַנגען די אויסגעטריקענטע ציגעל. נעבען די סעמיטישע אַרבייטער (עמו) שטעהט איין עגיפּטישער אויפֿזעהער און טרייבט זיי צו מיט אַ שטעקען, מען זאָל פֿלייסיגער אַרבייטען.

צו דעם בילד איז דאָ אויך אַ אינשריפֿט מיט די דאָזיגע ווערטער: דער אייפֿזעהער זאָגט צו די אַרבייטער: „דער שטעקען איז ביי מיר אין האַנד, זייט ניט פֿויל". דאָס בילד איז פֿון דער צייט פֿון טהוטמאָזיס דעם דריטען, אַנ׳ערך פֿון יאָהר 1600 און עס איז נור אין פֿאַרבען און ליניעס די ווידערהאָלונג פֿון די ווערטער אין „שמות".

איין פּאַפּירוס, וואָס געהערט צו דער צייט פֿון רעמסס, גיט אונז אַ חשבון פֿון אַ בעאַמטען איבער די אויפֿגעטהוענע אַרבייט; אין דעם חשבון פֿון דעם עגיפּטישען בעאַמטען געפֿינען מיר אויך די ווערטער, וועלכע דערמאָנען אונז אָן די בעקאַנטע ווערטער פֿון דער תורה: „די אַרבייטער, שטעהט אין פּאַפּירוס, האָבען טעגליך געמאַכט זייער בעשטימטע צאָהל פֿון ציגעל און זיי זענען אין דער אַרבייט ניט פֿויל געווען".

דער גלאַנץ, מיט וועלכען עס האָט געשיינט איבער מצרים די לאַנגע הערשאַפֿט פֿון רעמסס דעם צווייטען (1347-1280) איז גלייך מיט זיין טויט אויסגעלאָשען געוואָרען. אונטער דער הערשאַפֿט פֿון זיין זוהן מענעפּטעה (1280-1262) הויבט זיך אָן אַ טרויריגע צייט פֿאַר מצרים. ווילדע, אונבעקאַנטע פֿעלקער זענען געקומען פֿון צפון זייט און אָנגעפֿאַלען אויף מצרים, די פֿעלקער פֿון אזיען האָבען מורד געווען, מרידות און בונטען האָבען אויסגעבראָכען אין מצרים. דאָס לאַנד האָט פֿערלאָרען זיין קראַפֿט און עס איז שוין מעהר צו זיין פֿריהערדיגער גדולה קיינמאָל ניט געקומען.

די שוואַכקייט, וואָס איז אַריינגעטראָטען אין מצרים נאָך רעמסס טויט אונטער מענעפּטעה האָבען אויסגענוצט די יודען, זיי האָבען צובראָכען די קייטען פֿון דער לאַנגער קנעכטשאַפֿט און זענען אַרויס פֿול האָפֿנונג און מוטה צו ווערען אַ פֿריי און זעלבסשטענדיג פֿאָלק. אַזוי ווי מענעפּטעה איז געשטאָרבען אין יאָהר 1262, פֿאַר דער אייראָפּעאישער צייטרעכנונג, נעמט מען דערום איצט אָן, אַז יציאת מצרים פֿאַלט אונגעפֿעהרט אויף דאָס יאָהר 1240.

י. ל.

אויף פּסח.

(אַ בילד).

חנה די אלמנה איז אַריין אין שטוב מיט אַ פּאַר קרענצליך ציבעלע אויפ׳ן האַנד, וואָס זי האָט נור וואָס געקויפֿט אין מאַרק אויף פּסח.

— ציבעלע האָבען מיר שוין אויף פּסח, וואָס פֿעהלט נאָך? — האָט זי געזאָגט מיט אַ ביטערען שמייכעל צו איהר טאָכטער, אַ מיידיל פֿון אַ יאָהר צוועלף, מיט אַ בלאַסען געזיכט, ווי נאָך אַ קראַנקהייט.

דאָס מיידיל האָט אויך אַ שמייכעל געטהון.

חנה האָט זיך געזעצט עסען אָנבייסען.

עטליכע קליינע קינדער, וועלכע האָבען זיך ביז אַהער פֿרעהליך געשפּיעלט אין אַ ווינקעלע, זענען שטילער געוואָרען, דערזעהענדיג אַז די מוטער איז עפּיס אומעטיג, און זענען צוגעגאַנגען צום טיש.

— ווען וועט מען נעהמען באַקען מצה? — האָט געפֿרעגט אַ קליין מיידעלע, וועלכע איז געשטאַנען נעבען דער מוטער. דאָס קינד האָט ניט געוואוסט, אַז די מאַמע איז אומעטיג, ווייל זי טראַכט וועגען מצה.

שוין דאָס פֿיערטע יאָהר ווי חנה איז אַ׳נ׳אַלמנה און דאַרף אויסהאַלטען איהרע פֿיער קליינע קינדער. זי איז נאָך אַ יונגע פֿרוי פֿון עטליכע און דרייסיג יאָהר, נאָר מיט דעם גאַנצען לעבען איז זי איבערגעגעבען נור צו די קינדער און וועגען זיך טראַכט זי גאָר ווייניג.

ווען דער מאַן האָט געלעבט, האָבען זיי ביידע געהאָרעוועט אויף דאָס שטיקיל ברויט: ער האָט צוגעהאַנדעלט אין מאַרק און זי האָט געהאַט אַ שטיקעלע פּרנסה אין שטוב פֿון ברויט באַקען.

קיין עשירות איז קיינמאָל ניט געווען, נאָר פֿאַר קיין אָרים־מענש האָט מען חנה׳ן אין שטעדטיל חס־ושלום ניט גערעכענט. וואָס הייסט — זי האָט ברוך־השם געלעבט אַ לעבען מיט לייטען גלייך...

און נאָכדעם, ווי דער מאַן איז געשטאָרבען, האָט חנה אויך ביי קיינעם קיין נדבות ניט געבעטען, אַביסיל מעהר געהאָרעוועט ווי פֿריהער, אַביסיל ווייניגער געשלאָפֿען — און גאָט פֿערלאָזט ניט.

שווער איז איהר געווען נור פֿאַר פּסח. עס קלויבט זיך אויף אַלעם צוזאַמען: מען דאַרף פֿיעל־ווייניג די קינדער בעקליידען; היינט אַזא יום־טוב! עפּיס אַ קלייניגקייט פּסח! אין דערוואָכען איז ווי עס וויל זיך, אַבער יום־טוב... דעריבער פֿלעגט חנה נעהמען קלויבען אויף פּסח נאָך אין מיטען ווינטער. אַזוי ווי ס׳איז ביי איהר אַ חוב אַלע פֿרייטאָג אַריינוואַרפֿען אין פּושקע צוויי קאָפּיקעס, אַזוי האָט זי געוואוסט אַלע דאָנערשטאָג נאָכ׳ן מאַרק אָבלעגען אַ רובל „אויף פּסח".

היינט׳גס יאָהר האָט זי אויך געקליבען... האָט אָבער גאָט אָנגעשיקט דעם טיפֿוס... איהר עלטערע טאָכטער איז געלעגען עטליכע וואָכען צום בעט. ווער האָט אין זינען געהאַט פּסח? ביי אַזאַ צייט פֿערגעסט מען אַלעס. און אַזוי איז אַוועק ביי חנה׳ן איהרע פּסח־געלד, און זי איז נאָך געוואָרען אַ בעל־חוב אין עטליכע רובל...

ווי מאַכט מען איצט פּסח? לייהען אַ רובל איז שווער פֿאַר פּסח, בפּרט אַז זי איז שוין גענוג פֿערשולדיגט... וואָס טהוט מען?

חנה טראַכט שוין עטליכע וואָכען וועגען דעם און קען זיך קיין עצה ניט געפֿינען. דערצו האָט זי געהאַט אַ בריעף פֿון איהר בן־יחיד, אַז ער וועט קומען אַהיים אויף פּסח...

איין און איינציגען זוהן האָט חנה. דאָס איז איהר בעסט קינד, פֿון וועלכען זי האָפֿט צו האָבען פֿיעל נחת. ער לערענט שוין דאָס דריטע יאָהר אין דער פֿרעמד און די מוטער האָט פֿון איהם גוטע און געטרייע בריעף. ער בעט ביי איהר קיינמאָל קיין געלד ניט און שרייבט, אַז ס׳פֿעהלט איהם גאָר ניט.

ביי דעם געדאַנק, אַז יענקעלע וועט קומען אויף פּסח, האָט חנה׳ס געזיכט געשיינט פֿאַר פֿרייד. שוין דריי יאָהר ווי איהרע ימים־טובים האָבען פֿערלאָרען זייער פֿרעהליכקייט... עס קומט צו די סדרים... ביי אַלעמען איז אַזוי פֿרעהליך, און ביי איהר אין שטוב איז אומעטיג... ניטאָ קיין מאַנסביל ביים טיש... די קינדער ווערען צושלאָפֿען, און אַזוי געהט אַוועק דער יום־טוב.

„ווען יענקעלע וועט קומען, וועט זי ערשט וויסען פֿון אַ יום־טוב. ער מוז שוין זיין אַ גרויסער בחור... ווי דערלעבט מען שוין איהם צו זעהן!"

„נאָר — טראַכט חנה ווייטער — ער דאַרף געוויס נעביך אַ נייע קאַפּאָטע אָדער נייע שטיוועל... און דאָ איז נאָך אויף מצה ניטאָ".

„מסתמא וועט דאָך גאָט אויסהעלפען" — דאָס איז די איינציגע האָפנונג, וואָס מאַכט חנה'ן אַביסיל לייכטער אויפ'ן האַרצען.

עס איז שוין אַכט טאָג צו פסח. די נגידים האָבען שוין אָבגעבאַקען מצה, און חנה האָט נאָך ניט געפונען קיין מיטעל, ווי פסח צו מאַכען.

שלעכט !... אין שטעדטיל ווייס גאָר קיינער ניט אַז זי איז אַזוי געדריקט. זי האָט אַ אייגענע שטוב מיט אַ שטיקעלע פרנסה, וועמען זאָל איינפאַלען, אַז זי האָט נאָך קיין מצה ניט ?

„וואָס טהוט מען" ? „וואָס טהוט מען" ? זי האָט שוין אַלץ איבערגעטראַכט און זיך קיין עצה ניט געפונען, חאָטשע צורייס זיך !

„אפשר גאָר"... — פאַלט איהר אַ געדאַנק פון וועלכען עס נעהמט איהר ביים האַרצען — „ניין ! זאָל מיך גאָט אָבהיטען דערפון". מיין מאַנ'ס זכות זאָל מיר ביישטעהן, איך זאָל „דערצו" ניט אָנקומען".

נאָר אויף מאָרגען איז איהר דער דאָזיגער געדאַנק אויסגעקומען ניט אַזוי שרעקליך. „נויט ברעכט אייזען",— טראַכט זי — „אַ חרפה איז נור גנב'נען". „אין אַ שלעכטע צייט מוז מען צו אַלץ געוואָהנט ווערען...

זי נעהמט אויף זיך די פאַציילע און געהט אַרויס פון שטוב.

אויף דרויסען שטעלט זי זיך אָב. „איך וועל געהן בעטען „מעות־חטים", איך ? !...

זי געהט אַריין צוריק אין שטוב.

עס ווערט איהר אומעטיג אויפ'ן האַרצען. „מיט וואָס האָב איך אַזוי פערזינדיגט ביי גאָט" ? — טראַכט זיך איהר.

„וואָס וועט אָבער פאָרט זיין" ?— טראַכט זי ווייטער — פערזעצען אַ קישען אין משכון איז שענער ? ניין... ס'איז גאָר ניט אַזאַ חרפה. אַז גאָט וועט מיר העלפען וועל איך אַוועקגעבען די עטליכע רובל, וואָס איך וועל נעהמען „מעות־חטים"... ניש קשה, רבי יואל, דער גבאי פון מעות־חטים, קען מיך גוט און וועט פערשטעהן, אַז איך טהו דאָס ניט פון וואוילטאָג...

זי הויבט זיך אויף און געהט אַרויס פון שטוב. זי לויפט געשווינד און מאַטערט זיך צו פערטרייבען די געדאַנקען... נאָר קומענדיג נעהנטער צו רבי יואל'ס הויז, געהט זי לאַנגזאַמער... עס ווערט איהר קאַלט אין אַלע גלידער און זי קעהרט זיך אום צוריק אַהיים.

אַ גאַנצען טאָג האָט חנה פערבראַכט אין קלעמעניש, זי האָט קיין נאַטור ניט געהאַט צו וויינען, נאָר היינט האָבען זיך איהר ניט ווילענדיג געגאָסען טרעהרען פון די אויגען..

אין אַבענד אָבער האָט זי ביי זיך געמאַכט אַ האַרץ צו געהן בעטען. זאָל זיין וואָס עס איז ! לית־בְּרֵירָה !

אין פיהרהויז ביי רבי יואל'ן האָט זי בעגעגענט איין אָרימע יודינע מיט אַ פערוויינט פנים.

— איבער אַ יאָהר זאָל ער דאַרפען נעהמען „מעות חטים", טאַטע זיסער ! — האָט די יודינע געשריען אויפ'ן קול — צוויי רובעל גיט ער מיר, צוויי מכות זאָלען זיך איהם זעצען. וואָס וועל איך טהון מיט צוויי רובעל ?

די יודינע האָט אַ קוק געטהון אויף חנה'ן. חנה איז בלאַס געוואָרען. עס האָט זיך איהר געדוכט אַז די יודענע דערקאָנט, נאָך וואָס זי, חנה, געהט...

זי איילט זיך צו עפענען די טיהר און געהט אַריין אין שטוב.

אין שטוב זענען דאָ עטליכע פרעמדע מענשען; איינינע וואָס קומען איינצאָהלען „מעות חטים" און איינינע וואָס קומען בעטען.

אַלע זענען חנה'ס בעקאַנטע... זי האָט שוין חרטה וואָס זי איז געקומען... נאָר אַרויסגעהען באַלד פאַסט ניט... מע וועט גלייך פערשטעהן...

רבי יואל זיצט ביים טיש, אויף וועלכען עס ליגען צוויי לאַנגע פאַפירען: דאָס זענען די צעטלען פון די „געבער" און די „נעמער", וועלכע מע מאַכט ביים רב פאַר פסח. דער גבאי קוקט דאָ אין איין צעטעל, דאָ אין צווייטען. ער האָט בעמערקט חנה'ן און פריינדליך געזאָגט:

— איהר דאַרפט אוודאי עפּיס צו מיין ווייב, זי וועט באַלד אַריין.

— הערט רבי יודעל — האָט ער זיך געקעהרט צו אַ יודען מיט אַ רויט פנים — עס וועט אייך ניט העלפען קיין טאַטע און מאַמע. מע האָט אייך געשטעלט אין צעטעל צעהן גילדען, און איך וועל ניט נעהמען ווענינער אַ קאָפּיקע. איהר זענט אהן־עין־הרע אַ יוד אַ נגיד און אָרימע לייט זענען היינטיגס יאָהר אָהן אַ שיעור...

רבי יודעל איז אַריינגעקומען אין כעס.

— זעהט נאָר ! אויף פרעמדע געלד איז ער אַ בעל — דעה ! און אַז איך וויל ניט געבען מעהר ווי אַ רובעל ?

— וועט מען אייך די מצה ניט אַרויסגעבען פון בעקער.

— מיר וועלען זעהן.

ער איז אַרויסגעלאָפען מיט האַסט פון שטוב.

צום טיש איז צוגעגאַנגען איין אָרימער שניידער.

— וויפיעל זאָל איך געבען ? — האָט ער געפרעגט.

— וויפיעל איהר קענט.

דער שניידער האָט אַרויסגענומען צוויי זילבערנע גילדען און אַנידערגעלעגט.

— הלואי איבער אַ יאָהר זאָלט איהר געבען צעהן רובעל — האָט רבי יואל צו־געוואונשען, געבענדיג אַ קוויטעל, אַז ס'איז איינגעצאָהלט מעות חטים.

נאָכדעם זענען צוגעגאַנגען די וואָס דאַרפען נעמען.

— אייך האָט מען געשטעלט דריי רובעל — האָט ער געזאָגט צו איין אָרימער יודענע.

— וואָס וועל איך דערמיט מאַכען, מיט אַ געזינדעלע ?

— וואָס זאָל איך אייך טהון ? — האָט רבי יואל געזאָגט האַלב בעטענדיג זיך, האַלב מיט אונגעדולד — איהר זעהט דאָך וויפיעל אונזערע נגידים געבען.

— האָטש נאָך אַ רובעל.

— אויף נאמנות, אַז ס'איז אונמעגליך. פאַר וואָס זאָלט איהר ניט גלויבען ?

די אָרימע יודענע האָט צוגענומען די דריי רובעל און איז אַרויס.

ביסליכווייז זענען צוגעגאַנגען די איבעריגע אָרימע לייט. חנה איז געזעסען און עס האָבען איהר געציטערט הענד און פיס, דערמאַהנענדיג זיך, אַז זי וועט דאַרפען בעטען...

— וואָס מאַכט איהר עפּיס ? וואָס שרייבט אייך אייער זוהן ?— האָט רבי יואל גענומען רעדען מיט חנה'ן, נאָכדעם ווי אַלע אָרימע לייט זענען אַרויס.

— דאַנקען גאָט ! — האָט זי געענטפערט.

רבי יואל האָט איבער־אנייעס גענומען קוקען אין די פאַפירען.

— אַי אַ יאָהר ! האָט ער גערעדט ווי צו זיך — איך בין שוין צוועלף יאָהר גבאי מעות־חטים, איז נאָך קיינמאָל אַזוי פיעל אָרימע לייט ניט געווען. איהר זאָלט וויסען ווער עס נעהמט נעביך היינטיגס יאָהר מעות־חטים... דאָס האַרץ צוגעהט זעהענדיג...

„ווי בעט מען, רבונו של עולם?"

— איך זאָג אייך — האָט רבי יואל ווייטער גערעדט — אַז איך האָב שוין קיין הארץ ניט. די אָרימע לייט פערקלאָגען מיר דאָס לעבען, און בעלי־בתים גיבען ווענינ.

„ניין, בעסער אַ קישען פערזעטצען, אַבי ניט בעטען".

חנה האָט זיך אויפגעהויבען.

— א גוטע נאַכט! איך האָב קיין צייט ניט צו וואַרטען מעהר.

אויפ'ן וועג האָט זי בעגעגענט איהר קליינע טאָכטער.

— מאַמע, יענקעלע איז געקומען צופאהרען.

חנה האָט פערגעסען איהר לאַגע און איז געשווינד געלאָפען אהיים.

— מיין קינד, מיין לעבען, מיין נשמה! — האָט די מוטער אויסגעשריען פאַלענדיג איהר זוהן אויפ'ן האַלז.

„ער איז בעקליידט ווי עס דאַרף צו זיין, א דאנק דיר גאָט".

אין עטליכע מינוטען ארום האָט זיך איהר דערמאַהנט וואָס זי האָט נור וואָס איבערגעליטען ביי רבי יואל'ן אין שטוב און זי איז געוואָרען אומעטיגער.

— מאמע וואָס ביסטו עפּיס אומעטיג? — האָט דער זוהן געפרעגט.

— איך בין ניט צופרידען וואָס דו ביסט געקומען — האָט זי שמייכלענדיג געענטפערט.

— ניין מאַמע, איך מיין אויף אַנ'אמת, דו ביסט עפּיס פערזאָרגט. אפשר דאַרפסטו געלד?

— און אַז יאָ, ביסטו אפשר דער נגיד צו לייהען מיר? האָט זי מיט אַ ליעבליכען שמייכעל געזאָגט.

דער זוהן האָט אַרויסגענומען פון קעשענע אַ בייטעלע און דערלאַנגט דער מוטער זעקס רובעל, וועלכע ער האָט „אננעקליבען אין דער פרעמד" —

* * *

צום ערשטען סדר איז געווען פרעהליך ביי חנה דער אלמנה אין שטוב. עס איז געווען ליכטיג און צוגעפוצט יום־טוב־דיג. אַרום טיש זענען געזעסען איהרע טעכטער און ניט אַראָבגענומען די אויגען פון זייער איינציגען ברודער, וועלכער איז געזעסען אויבען אָן און אָבגערעכט דעם סדר...

הנה'ס פנים האָט געשיינט פון שמחה. זי האָט געקוקט אויף איהר קינד און דאָס הארץ איז איהר געווען פול מיט האָפנונג... צו מענשען איז זי ניט אָנגעקומען, דאַנקען גאָט... פון הימעל איז איהר אַראָבגעשיקט געוואָרען אַ מלאך... און דער דאָזיגער מלאך איז איהר ליעבער און איינציגער זוהן...

מ. לאַזאַרעוו.

צְוֵויי סְדָרִים.

Tempora mutantur et nos
mutamur in illis.

א לאטיינישעס שפריכווארט: די צייטען בייטען זיך א'ן מיר בעטען זיך מיט זיי.

דער פסח־סדר.

רבי ישראל גוטמאַן — אַ שענער יוד פון דער גוטער אלטער צייט, דער גרעסטער מיוחס אין שטאָדט דלפּונישאַק, אַ דאַנציגער האָלץ־סוחר, א גרויסער בעל־צדקה און אַ גרויסער למדן — איז געגאַנגען פון שול פרעהליך, לוסטיג אהיים, און מיט אַ פרעהליכען, הויכען „גוט יום־טוב!" איז ער אַריינגעגאַנגען אין שטוב. מיט איהם צוזאַמען איז אַריינגעגאַנגען זיין בן־יחיד'ל, אַ יונגיל פון אונגעפעהר ניין יאָהר מיט שוואַרצע האָר און שוואַרצע שענע אויגען, אַ קיילעכדיג שען פנימ'ל, מיט רויטע בעקעליך, בלוט און מילך, אָנגעטהון עלעגאַנט־יודישליך, און האָט אויך מיט זיין קלינגענדער שטימעלע זיין „גוט יום־טוב" אָבגעגעבען דער מאַמען און דער עלטערער שוועסטער. נאָך זיי ביידען זענען אַריינגעקומען דריי אורחים, וועלכע רבי ישראל האָט צו זיך איינגעלאַדען אויף די ערשטע טעג יום־טוב: צוויי סאָלדאַטען און עפּיס גלאַט אַ יוד מיט אַ דארען בלאַסען פנים, ווי עס זעהט אויס — אַ בטלן אָדער אַ פּרוש. יעדער פון די געסט האָט אָבגעגעבען זיין „גוט יום־טוב" נאָך זיין שטייגער און נאָך זיין ראָלע וואָס ער שפּיעלט אין לעבען.

— גוט יום־טוב, גוט יום־טוב! — האָט פריינדליך געענטפערט אַלעמען די בעל־הבית'טע, אַ פרוי פון אַ יאָהר איינינע און דרייסיג, אויסגעפוצט לכבוד יום־טוב אין אַ זיידען שענעם קלייד מיט גרויסע שניר פערלען אויפ'ן האַלז און גרויסע גאָלדענע אויררינגליך אין די אויערען.

— גוט יום־טוב, מאַמע! — האָט דאָס יונגעל ווידער געזאָגט צוגעהענדיג צו איהר לוסטיג, פונקט אַזוי ווי ער האָט געוואָלט אַז די מאַמע זיינע זאָל אויף איהם בעזונדער אַכטען און זאָל איהם בעזונדער ענטפערן.

— גוט יום־טוב דיר, מיין נחום'קע! — האָט די מוטער איהם בעזונדער געענטפערט איהם צו ליעב און האָט איהם אַ הייסען קוש געטהון אין זיינע פולע, ווייכע בעקעליך. — נו, מיין זוהן, האָט זי ווידער געזאגט, באַלד קומט דיין סלווּשכע. קאָנסט דו גוט די פיער קשיות?

— א צו גוט, מאַמע, צו גוט — האָט דאָס יונגיל געענטפערט עפּיס אַזוי ווי בעליידיגענד זיך.

— אויב נישט, פערשטעהסט דו מיך, וועסט דו נישט בעקומען די מתנה, וואָס דער טאַטע האָט דיר געבראַכט פון אויסלאַנד — האָט די מוטער איהם מיט אַ שמייכעל געזאָגט, האָטש זי ווייס גאַנץ גוט אַז איהר נחום'קע ווייס שוין פיעל, פיעל מעהר ווי די פיער קשיות צו פרעגען: ער לערענט שוין לאַנג תנ"ך און האָט שוין אפילו אָנגעהויבען צו לערנען גמרא. זי האָט זיך פלוצים אָבגעריסען פון איהם און האָט זיך געווענדעט צו די געסט, וועלכע האָבען זיך געשטעלט ביי דער טיהר פון עסצימער:

- אַך זענט מוחל, זענט מוחל, ליעבע געסט! פאַרוואָס שטעהט איהר דאָ אין פאָרצימער? קומט אריין, זענט מוחל!

און דאָס רעדענדיג האָט זי יעדערן א שטוהל געגעבען און האָט זיי פריינדליך געבעטען זיצען.

אין עסצימער, ווי אויך אין אַלע צימערן, איז ליכטיג, שען זויבער, עס בלאַנקט אין יעדען ווינקעל. אלעס איז געוואַשען, געפוצט לכבוד דעם הייליגען, גרויסען יום־טוב. דער טיש אין מיטען עסצימער איז שוין גדעקט און צוגעגרייט צום „סדר". א שניי־ווייס טישטוך בעדעקט דעם טיש, אין די פיער זילבערנע, בלאַנקענדע לייכטער ברענען גרויסע סטערין־ליכט. אויף אַ זילבערנעם טאַץ שטעהען אַ גרויסער געשליפענער קאראַפין מיט רויטען וויין, כוסות פון געשליפענעם קאָלירטען גלאָז, זילבערנע בעכערס און א קליינע זילבערנע בעגאַלדעטע דאָזע מיט חרסת, ביי דער זייט שטעהט די „קערה" — א שען עמאַליר־

טער טעלער מיט די מרור און זרוע. נעבען טיש איז געבעטעט די היסב־בעט פאַר דעם בעל־הבית אויף אַ שענער ווייכער סאָפקע.

אָט האָט מען זיך גנזעצט צום טיש. דער בעל־הבית אויבענאָן אין ווייסען קיטעל און אויפ׳ן קאָפּ אַ שוואַרץ־סאַמעטענע יאַרמאַלקע. רעכטס פון איהם האָבען זיך געזעצט זיין פרוי, זייער בן יחיד און זייער טאָכטערל, אַ מיידיל פון צוועלף יאָהר, אַ שלאַנקע און צאַרטע מיט שעהנע אויסדריקליכע אויגען, וועלכע איז אויך זעהר פֿעראינטערעסירט מיט דעם סדר און וועלכע וויל טאַקי מיט איהר ברודער צוזאַמען זאָגען די „הגדה“, און נעבען איהר זייערע צוויי קלענערע מיידליך. לינקס זענען געזעסען די געסט: דער בטלן און די צוויי סאָלדאַטען און נאָך זיי דער בעל־הבית׳טעס אַ אָרימער קרוב.

מען האָט אָבגעמאַכט קדוש און מען הויבט אָן די הגדה זאָגען.

„כְּהָא לַחְמָא עַנְיָא דִי אֲכָלוּ אַבְהָתָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם“ ! — הויבט אָן דער בעל־הבית פֿרעהליך מיט זיין געזונדטער באַסענשטימע, נאָך איהם — דער בטלן מיט זיין פֿערשטיקטער האלב פֿרויען־שטימע און נחום׳קע מיט זיין הילכיג־קלינגענדען אַ־ילט. די סאָלדאַטען האָבען שטיל געזאָגט, עפּיס איז זיי, ווי עס זעהט אויס, נישט צו מוטה געווען האָטש זיי האָבען געזעהן און זיך גוט איבערציינט אַז דער בעל הבית און די בעל־הבית׳טע האָבען זיי גאַנץ גערען. דער בעל הבית האָט דאָס בעמערקט און אַז ער האט געענדיגט די ווערטער: „הָשַׁתָּא עַבְדֵי, לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרִין“, האָט ער זיך געווענדעט מיט אַ פֿריינדליכער מינע צו זיי און געזאָגט:

— מיר זענען, מיינע ליעבע פֿריינד, אלע יודען און אין דעם יום טוב זענען מיר אלע גלייך „בני חורין“, פֿרייע מענשען. איהר זענט מיינע געסט, וויל איך, איהר זאָלט זיין ביי מיר אין שטוב ווי ביי זיך אין דער היים. נו, פֿרעהליכער, פֿרעהליכער, מיינע געסט! און דו נחום׳קע — האָט ער צו זיין בן־יחיד׳ל געזאָגט — פֿרעג די פֿיער קשיות, אָבער געדענק, האָב אין זינן די מתנה!

און נחום׳קע, דער העלד פֿונ׳ם אָבענד, איז ארויס אויפ׳ן שטרייטפּלאַץ מיט שטאָלץ און מוטה. ער האט געפֿרעגט די פֿיער קשיות מיט געפיהל, מיט׳ן גאַנצען שיק, ווי עס פּאַסט פֿאַר אַ וואָהלען יונגיל, אַז עס איז פּראָסט געוועזען אַ מחיה צו הערען. דער פֿאָטער האָט געשמייכעלט פֿאַר נחת, די מוטער האט געקוואָלען און אפילו די געסט האָבען אויך געהערט מיט אינטערעס.

— נו, מיין זוהן, נאָך מאָרגען אַזוי גוט און דו האָסט שוין פֿערדיענט די מתנה — האָט דער פֿאָטער איהם געזאָגט, אַ קניפּ טהוענדיג איהם אין זיין רויטען בעקעלע.

מען האָט ווייטער געזאָגט די הגדה הויך און מיט אַ פֿרעהליכען ניגון, אַלע, אַלע, ווער עס איז נור ביים טיש געזעסען. איבערהויפּט האָט דער בעל הבית געזאָגט מיט אַזא כונה, פּונקט אַזוי ווי ער וואָלט דאס איצט אַליין אַרויסגעהן פון מצרים „ביד רמה“, און זיין שטימע האָט געקלונגען אין אַלע צימערן און געווים אויף אַ שטיק גאַס אַרום זיין שטוב אויך. ער האט געמאַכט מיט די הענד, מיט׳ן קאָפּ, מיט׳ן גאַנצען קערפּער אַזוי אַז ער האָט פֿאָלעם רעכט געהאט צו זאָגען אויף זיך דעם פּסוק: „כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה“, אַלע מיינע ביינער זאָגען, און ער האט ווירקליך מקיים געוועזען די ווערטער פון אונזערע תנאים, וואָס מיר זאָגען אין דער הגדה: „בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיָּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא מִמִּצְרָיִם“, ד. ה. אין יעדען דור מוז יעדער יוד אין זינן האָבען אַז פּונקט ווי ער אַליין איז אַרויס פון מצרים.

ביי די „ארבעה בנים“ האט מען זיך עטוואָס צוגעשטעלט: רבי ישראל מיט זיין גאַסט, דעם אָרימען למדן, האָבען געמאַכט אַ שמועס איבער דעם אונטערשיעד צווישען דער פֿראַגע פון ח כ ם און דער פֿראַגע פון ר ש ע און האבען שטאַרק מפלפל געווען איבער דעם שוואַכען חילוק פון זייערע ביידענס טענות, פֿאַר וואָס איז אַז דער זאָגט „אתכם“ איז ער אַ חכם, און דער אַז ער זאָגט „לכם“ איז ער אַ רשע און מען האָט איהם שוין געמאַכט אַ דרש „לכם ולא לו“, און איהם שוין אַרויסגענומען פון כלל און שוין גוזר געווען די צייהנער איהם אַרויסצושלאָגען. רבי ישראל אַלס גלייכער קאָפּ און קענער פון דער העברעאישער שפּראַך האט אַ קנאַפּען אונטערשיעד געפֿונען צווישען „אתכם“ און „לכם“, נאָר דער בטלן האט זיך שטאַרק נעאַמפּערט, אַז עס איז זעהר אַ גרויסער חילוק און האט עס מיט אַלערליי אויבער־סברות און מיט זיין דרעהען מיט׳ן גראָבען פינגער „בעשיינפערליך“ ערוויזען...

ביי די צעהן מכות האָבען זיי ווידער אַ סטאַציע געמאַכט. זיי האָבען גערעדט איבער די דרשות פון רבי יוסי הגלילי, פון רבי אליעזר און פון רבי עקיבא, ווי לויט זייערע מיינונגען האָבען זיך די מכות אָהן עין־הרע „געפּרוכטפּערט און געמעהרט“ אַז פון צעהען זענען געוואָרען גאַנצע דריי הונדערט. דער בטלן האָט זיך דאָ ערלויבט ויינעם אַ וויץ, אַ פּשט׳יל אַריינצושטעלען און דורך זיינע גימטריאות (בוכשטאַבענרעכענונג) איז נאָך אַ גרעסערע ברכה אין די מכות אריין און עס איז פון זיי געוואָרען מעהר ווי טויזענד...

מיט אַ בעזונדער פֿרעהליכען ניגון און מיט אַ בעזונדער לעבעדיגקייט האט רבי ישראל געלעזען דאס שטיק, וואו עס ווידערהאָלט זיך דער „לך לך, לך כי לך, לך אף לך“. ער האָט עס געזונגען מיט אַ עקסטרא־ניגון, און נחום׳קע האָט אַקאָמפּאַנירט זעהר לוסטיג מיט זיין איילט־שטימע און עס איז אויסגעקומען זעהר אַ פֿרעהליכער דועט...

נאר אָט זענען זיי שוין געקומען צו „חד גדיא“. דאָס האט בעזונדערס פֿעראינטערעסירט נחום׳קען: עפּיס אַ מעשה אַ שענע מיט אַ ציגעלע, וועלכעס אַ קאַץ האט אויפֿגעגעסען און דורך דעם איז געוואָרען אַ גאַנצע מהומה מיט אַ הונד, מיט אַ שטעקען, מיט פֿייער, מיט וואַסער, מיט אַ אָקס, מיט אַ שוחט, וועלכע האבען איינע די אנדערע פֿערצעהרט, ביז צום סוף איז געקומען גאָט ברוך הוא אַליין און האט זיך אין דעם אַריינגעמישט און האט זיין כעס אויסגעלאָזען צו דעם לעצטען פון זיי... דער טאַטע האָט איהם ערקלערט אז אונטער דער מעשה פֿערשטעהט זיך אַ גאנצער סוד, אַז דאָס ציגעלע איז דאָס יודישע פֿאָלק און די קאַץ, דער הונד, דער שטעקען און ז. וו. זענען די פֿעלקער בבל, אשור, יון, ישמעאל, רומי און ד. ג. נחום׳קען וועלכער האט געוואוסט פון תנ״ך די נעמען פון אַמאַליגע יודישע „גוטע פֿריינד“, איז דאס זעהר געפֿעלען און האָט זיך שטאַרק דערביי פֿערטראַכט...

דער בטלן האָט זיך זיינע פּשט׳ליך געזאָגט אויף דער מעשה — פּשט׳ליך, וואָס ער האט געפֿונען אין ספרים, און אויך אייגענע איינפֿעלע. און אַזוי האָבען זיך רבי ישראל מיט דעם למדן מפלפל געוועזען און זיך געוויצעלט מיט פּשט׳ליך ביז צום סוף פון דער הגדה.

אָבער דאס איז נאָך נישט געוועזען גאָר. די צוויי סאָלדאַטען זענען אַוועקגעגאַנגען, די הוזלייט זענען געגאַנגען שלאָפֿען און דער בעל הבית מיט דעם פּרוש זענען נאָך געבליעבען זיצען און נאָך לאַנג, לאנג האָבען זיי גערעדט איבער דער פֿ ר ע ה ל י כ ע ר „יציאת מצרים“ און איבער פֿיעל אַנדערע יודישע ט ר ו י ע ר י ג ע „יציאות“, נאָך לאַנג

האבען זייערעביידענס שטימען געקלונגען אין גרויסען עסצימער. נאך לאנג האט געדויערט רבי ישראל גוטמאנס „סדר"...

דרייסיג יאהר זענען פון דאמאלס אן אריבער. די צייטען האבען זיך געביטען און מיר האבען זיך מיט זיי צוזאמען געביטען, ווילענדיג און אמאל אויך נישט ווילענדיג, און, ווי עס פערשטעהט זיך, אנדערע צייטען — אנדערע פייגעל, אנדערע פייגעל, —אנדערע ליעדער...

מיר האבען ווידער ערב פסח ביי נאכט, ווידער דער סדר.

אבער „ווי אנדערש!" דארף היינט אונזער אמאליגער קליינער העלד נחום'קע אדער היינטיגער גרויסער אריסטאקראט נאאום גוטמאן אויסרופען צוזאמען מיט געטהעס העלד ווערטהער... ער האט דאס אבער נישט אויסגערופען און האט אפילו נישט געטראכט וועגען דעם. „אנדערש?" — נו געוויס אנדערש און אנדערש דארף דאך טאקי זיין: מיר קענען דאך נישט לעבען און דיינקען יעצט ווי אונזערע טאטעס און זיידעס האבען מיט צעהנדליגער יאהרען צוריק געלעבט און געדיינקט.

נאאום גוטמאן איז נור וואס געקומען אהיים פון דער איינציגער גרויסער סינאגאגע אין ווארשא. פאר נאכט קומענדיג פון קאנטאר האט ער געבעטען זיין זוהן אלעש, ער זאל אויך מיט איהם געהן אין סינאגאגע אום צו הערען (דאוונען אויף לשון קודש האט אלעש נישט געקענט) ווי דער קאנטאר מיט דעם כאר וועלען מעריב זינגען — האט ער אבער נישט געוואלט געהן: עס איז איהם א שאד געוועזען די צייט פאר די עקזאמענעס, נו איז ער, דער פאטער, אליין געגאנגען.

קומענדיג אהיים האט ער ווירקליך געפונען זיין זוהן, א יונגיל פון א יאהר 15, זיצענדיג איבער א בוך און מאכענדיג זיינע לעקציאנען, בעת זיין טאכטער איז געזעסען אין זאל און האט אויף דער פיאנינא שטודירט רובינשטיינ'ס א שטיק. זיין פרוי, א הויכע, צארטע און סימפאטישע ברונעטקע, איז געזעסען געשטיצט אויף דער ווייכער אטאמאנע און האט אויך אריינגעקוקט אין א בוך ערוואַרטענדיג זיין קומען. אלע צימערן, וועלכע זענען געוועזען בעפוצט מיט פראכטיגע מעבעל, מיט בילדער, טרומאען, שענע סטאטועז, קאלאנען, זשיראנדעלען און נאך פיעל אנדערע, גרויסע און קליינע פויך־זאכען — זענען שען בעלויכטען, וואהרשיינליך אויך לכבוד יום טוב, אבער עס פעהלט עפעס, עס פעהלט דער גייסט, עס פעהלט לעבען... מען דעקט דעם טיש, מען שטעלט אויף איהם אן פראכטיגע, טהייערע געשיערע אפילו „כרמל" וויין פון בעסטען סארט און גוטען קאניאק פון יודישע קאלאניעס אין א"ץ ישראל, אבער נעוואלד, „ווי אנדערש!" עס פעהלט עפעס, עס פעהלט, עס פעהלט...

די טאכטער, א מיידיל פון א יאהר 17, האט דערהערט דעם פאטערס שטימע, איז ארויס פון זאל און האט איהם בעגריסט מיט א „גוטען אבענד, פאפא!" און דערביי אין האנד א קוש געטהון.

— היינט איז יום טוב, פסח, מיין טאכטער — האט ער איהר בעמערקט אבגעבענדיג איהר א קוש אין קאפ.

— אך, פארדאן, פארדאן, פאפא — האט זי זיך פערענטפערט — איך האב גאנץ פערגעסען. אלזא איז באלד מאכט מען דאס וואס מען רופט עס אן „שיידער?"

— „סדר" ווילסט דו זאגען — האט דער פאפא איהר פערבעסערט.

— יא, יא, סדר, סדר. באלד מאכט מען דאס?

— באלד, באלד, רענינקע.

— נו, טאכטער, זעץ זיך צום טיש, מיר וועלען דעם „סדר" אבריכטען. אלעש, אלעש! — האט דער פאטער גערופען אויף דעם זוהן, וועלכער איז געזעסען אין דריטען צימער איבער זיינע ביכער און פאפירען.

דער זוהן, אנגעטהון אין א שווארצער קורצער בלוזע, איז אריין אין עסצימער.

— עפעס גראד היינט ביזט דו אזא מתמיד געווארען, מיין זוהן — האט דער פאטער געזאגט עפעס נישט בייז און נישט איבריג פריינדליך.

— וואס זאל איך טהון, אז גראד אויף די צוויי יודישע טעג יום טוב האט מען אונז פיעל אויפגעגעבען אין גימנאזיום און דערצו שווערע לאטיינישע איבערזעצונגען, דער טייוויל זאל דאס נעמען — האט דער זוהן געענטפערט.

— נו נו, מיין זוהן — האט זיך די מוטער אויך אריינגעמישט — זאל דאס שוין בלייבען אויף מארגען פריה.

— אך, מאמא, איך האב נאך גאנץ ווייניג צו ענדיגען, איך מוז עס נאך יעצט — האט דער זוהן געזאגט.

די מאמא און דער פאפא האבען דורכאויס געפאדערט ער זאל געהן צום טיש. ער האט זיי צוליעב געטהון און האט זיך מיט זיין בוך געזעצט צום טיש.

מען האט אנגעהויבען אבריכטען דעם „סדר", דאס הייסט, אייגענטליך, יעדערער האט זיך געטהון דאס זייניגע ווי אין א געוועהנליכען מיטוואך ביי דעם אבענדברויט, די פרוי האט געשפראכען און אונטערגעשפאסט מיט איהר טאכטער, גערעדט פון טהעאטער, פון קליידער, פון שמוק, פון מאדעס, דער זוהן האט געקוקט אין זיין לאטיינישע גראמאטיק; נור ער, דער פאטער, אליין האט געמירמעלט אונטער דער נאז, אזוי ווי נור עפעס יוצא צו זיין, די „הגדה", אזוי ווי עס איז איהם געווען זעהר נישט אנגענעהם צו לייענען דאס אלץ אין אנוועזענהייט פין זיין אייגענער פרוי...

יא, אזוי איז דאס ווירקליך געוועזען: ער האט זיך געשעמט פאר זיין פרוי, וועלכע האט פון איהם צייטענווייז געלאכט און געשפאטעט פאר זיינע צערעמאניעס. זי ווי א געבילדעטע אייראפעאישע פרוי פון יודיש־פוילישען אדעל, פון די „פאליאצי וויזנאניא מאיזשעסאוועגא" האט אויף אזעלכע זאכען געקוקט ווי אויף נארישע צערעמאניעס, פון וועלכע א קלוגער, פראקטישער און אייראפעאישער מענש דארף ווייכען. זי האט אבער אויף איהר מאן מיט איהר „מאראל" גאנץ ווייניג איינדרוק געמאכט און ער האט זיך געטהון דאס זייניגע: פארט א געוועזענער ליטוואק. נאר דערפאר האט זי פיעל געווירקט אויף זייערע קינדער און איבערהויפט אויף אלעש'ען. אז אלעש איז געוועזען א קליינער יונגיל האט זיין פאטער ניט געזשאלעוועט קיין געלד צו דינגענפאר איהם לעהרער, צו לערנען איהם העברעאיש דאוונען און לעזען. אבער ליידער זייט ער האט אנגעהויבען צו געהן אין גימנאזיום, האט ער עס אין גאנצען פערלאזען: נישטא קיין צייט אויף אזעלכע זאכען, צו מאכען די לעקציאנען פון גימנאזיום איז פיעל וויכטיגער, דען וואס פאר נוצען בריינגט דאס העברעאיש לערנען, דאס דאוונען? אזוי האט די הויז־רעדעלפיהרערקע, די מאמא, מאדאם סאפי, געזאגט און אלעש האט אויף דעם מסכים געווען. יעצט האט ער דאס שוין אין גאנצען פערגעסען אז ער קען שוין כמעט נישט אפילו לעזען אין סדור. דעם פאטער האט עס געקריינקט, איהם האט דאס הארץ געריסען, וואס ער האט דערלאזען דערצו, אבער ער האט שוין יעצט נישט געקענט העלפען און צוליעב שלום־בית האט ער דאס ביטער געפיהל געמוזט שטיקען אין זיך, נאר דאך פלעגט זיך אמאל זיין געפיהל אויסגיסען אין ביטערע ווערטער פאר זיין פרוי אדער פאר זיין זוהן אליין, אז צופיעל, צופיעל איז ער, אלעש, אבגעטראטען פון יודישען וועג, אז צופיעל פערקריסטעלט איז רבי ישראל גוטמאנס אייניקיל...

אלעש איז יעצט געזעסען ביים טיש און האט צייטענווייז געווארפען בליקען אויפ'ן טאטען עפעס אזוי ווי מיט א נייגעריגקייט; עס איז איהם לעכערליך פארגעקומען די גאנצע סדר־צערעמאניע, די כוסות, דעם טאטענס ניגון פון דער הגדה חאטש פיעל זאכען פון די סדר־ארדנונגען האט דער טאטע אליין נישט ערפילט און האט זיך מיה געגעבען צו פערקלענערן די „קאמעדיע" אין די אויגען פון זיינע היימישע קריטיקער. אלעש האט געקוקט און האט אפט א שמייכעל געטהון. ער האט מינדליך נישט נעפרעגט ווי יענער זוהן, דער רשע, פון דער הגדה: „מָה הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת לָכֶם?" אבער דאס האט אין איהם געפרעגט אהן ווערטער יעדער אבר, יעדער קוק, יעדע מינע אויף זיין געזיכט...

ענדליך האט אלעש געענדינט זיינע שווערע אויפגאבען און מען האט צוזאמען אבענדברויט געגעסען. נאך אבענדברויט האט אלעש צוליעב געטהון דעם טאטען און האט אויך אריינגעקוקט אין דער הגדה מיט א פוילישער איבערזעצונג. ער האט געקוקט, געקוקט מיט א איראנישען שמייכעל אויף די ליפען און האט זיך אם ענדע שטארק פונאנדערגעלאכט. די מוטער, די שוועסטער און דער פאטער אלע האבען אויף איהם די אויגען אויסגעשטעלט.

— וואס איז דאס פאר א געלעכטער מיט א מאל? — האט דער פאטער געפרעגט.

— וואס איז דאס פאר אונזין! — האט אלעש לאכענדיג אויסגעשריען: — א ציגעלע איז פון דער קאץ אויפגעגעסען געווארען, דערפאר האט דער הונד אויפגעגעסען די קאץ און דערפאר האט דער שטעקען געשלאגען דעם הונד, חא־חא־חא! זאג אליין, פאפא, און אזעלכע „מעשות" דארף מען דאס לעזען? דאס האט א צוזאמענהאנג מיט דער יודישער אויסלייזונג פון מצרים?!

— צופריה ליידער ווערסט דו, מיין זוהן, רייף — האט דער פאטער האלב בייז, האלב איראניש געזאגט — און עס איז א מערקווירדיגע זאך, אז דער שכור'ער טרעפט שטענדיג אין רינשטאק אריינצופאלען, דער אונוויסענדער טרעפט שטענדיג אויף א זאך, וואס פאר איהם איז לעכערליך.

און דער פאטער האט איהם ערקלערט, אז דער „חד גדיא" איז אייגענטליך געמאכט געווארען פאר קליינע קינדער, וועלכע דארפען אין דעם אבענד פרעגען ביי זייערע פאטערס די פיער קשיות, אום זיי צו פערוויילען, זיי זאלען נישט איינשלאפען, און דערום דוקא שטעהט דער „חד גדיא" אין סוף פון דער הגדה צו ווייזען, אז דאס איז נישט פון די נייטהיגע לעזע שטיקער. אלעש האט שוויגענדיג אויסגעהערט דעם טאטענס ענטפער און האט ווייטער מיט א איראניע געקוקט אין דער הגדה און האט ווי אין זיך געלאכט.

עס האט זיך אבער יעצט ניט געלאכט זיין טאטען. ער האט זיך אין דעם אויגענבליק דערמאנט אלטע, אלטע געשיכטעס פון זיין לעבען, ער האט זיך דערמאנט זיין אייגענע קינדהייט, בשעת ער איז נאך געזעסען אין דלפונישאק ביי ז י י ן טאטענס טיש, ווי ביי א י ה ם איז צוגעגאנגען צום „סדר". ער האט פערגלייכט די צוויי סדרים — זיין טאטענס מיט זיין אייגענעם, און האט אויך געקלעהרט וועגען דעם דריטען סדר, דאס הייסט וועגען דעם סדר פון זיין זוהן אלעש אין פיעל יאהר ארום, אויב ער וועט נור זיין.

און ער איז זעהר אונמוטהיג געווארען...

וו א ר ש א. אברהם זיננער.

אליהו הנביא.

(איין אמתיע געשיכטע)

די ערשטע נאכט פון פסח.

אין דרויסען איז פינסטער. עס רעגענט און ס'איז קאלט. די בלאטע איז גרויס און טיעף. ס'איז, ווי מע זאגט, איין עברה א הונד פון שטוב ארויסלאזען. ביי אונז אין שטוב איז ריין, ליכטיג אין ווארעם. אויפ'ן הארץ איז אזוי גוט, זיס און פרעהליך!

אונזער שטוב איז ניט קיין גרויסע. זי בעשטעהט אין גאנצען פון איין היבש חדר מיט א קיך, דאך גלויבט זיך מיר ניט, עס זאל ערגיץ זיין שענער, ריינער, ליכטיגער, גרעסער און ווארעמער. די ווענד זענען ריין, ווייס, ווי שניי. די פאדלאגע איז ביי אונז נישט פון קיין ברעטער, נאר ערשט היינט האט מען זי איבערניי אויסגעשמירט מיט פריש לעהם. אפילו די באלקעס פון דער סטעליע האט מען ביי אונז געוואשען, געריבען און געפוצט. אונזער מעשענער האנגלייכטער מיט די פיער לייכטער פונם טיש בלישטשען און פונקלען, ווי גינגאלד. יעדעס שטיקעלע, יעדעס ברעקעלע איז ריין, שען, אז מע קאן זיך אין איהם אנשפיגלען, אז מע מעג זיך בוקען דערצו. דער טיש איז געגרייט, אז ס'איז נור א תענוג א קוק צו טהון, די כוסות פון אלע מינים פארבען גלאז און די פלעשער וויין בלישטשען און פונקלען, ווי דער טייערסטער קריסטאל. ס'איז פשוט אונמעגליך די אויגען אברייסען פון זיי.

היינט די זיסע און געשמאקע ריחות פון דער קיך, פונ'ם אויווען — צונעהען זיך אין אלע אברים.

ליכטיג, לעבעדיג און פרעהליך איז אין יעדער ווינקעלע!

איך בין נאך גאר יונג. איך בין אין גאנצען אלט א יאהר אכט. איך פערשטעה שוין אבער אלסדינג, ווי איין אלטער. איך בין שוין איין אלטער גמרא־יונג, און פערשטעה און פיהל, ווי גוט ס'איז, ווי גליקליך איך בין, וואס דער גרויסער און שטארקער גאט האט מיך א יודען בעשאפען, ניט ק י י ן ג ו י, וועלכער איז אזוי אונגליקליך, אז אפילו שבת און יו"ט עסט ער פראסטע ראזאווע ברויט און א שטיקיל חלה בעקומט ער נור אין זכות פון א יודען, ווען ער נעמט ביי איהם שבת פריה די לייכטער אראב און הייצט אין הרובע.

אך, ווי גליקליך איך פיהל זיך שוין א גאנצען חדש, פון פורים אן! פון פורים אן געהען מיר שוין ניט „ביי נאכט" אין חדר. דער רבי מיינער איז שטארק טרוד מיט זיין שמורה־ווייץ אויף מצות. גאנצע טעג זיצען מיר, תלמידים זיינע, אין דער „אלטער שול" און קלויבען דעם דאזיגען ווייץ. פאר דריי „ציבולקעס" בעקומען מיר א גראשען און פאר צעהן „קוקיהל"־זערנעם — אויך א גראשען.

מיין רבי באקט שמורה־מצות אויף אייגענעם חשבון. ער פערקויפט זיי זיינע בעל־בתים און די גבירים פון דער גרויסער שטאדט קאמענעץ־פאד.

מיר לעבען עס און ברענען וועלטען!

באלד נאך פורים, איינמאל אויף דער נאכט האבען זיך דער טאטע מיט דער מאמען לאנג, גאנץ לאנג געסוד'עט. אין דער פריה, ווען דער טאטע איז, אזוי ווי אלע טאג, אין שטאדט אריינגעגאנגען, האט ער זיך מיטגענומען, פערוויקעלט אין זיין רויטע פאטשיילע, אונזערע זעקס שטיקליך זילבער. דעם אייגענעם אויף דער נאכט האט ער אהיים געבראכט, פערפאקט אין גראב בלוי פאפיער, עפיס א גאנץ פעקיל. איך האב גרויס חשק געהאט צו וויסען, וואס אין דעם פעקיל געפינט זיך, נאר דער טאטע האט עס ארויפגעלעגט אויף דער הרובע און מיט זיין

גוטען שמייכעל מיר געזאגט: ווילסט וויסען, וואס דאַרטען ליגט? נאר דאַרט ליגט דער סוד פאַר קליינע יונגליך.

גאַנץ פריה, איך האָב נור די אויגען געעפענט, זענען שוין יעקב־יוסף דער שוסטער און מלך־דוד, דער גרעסטער קאַרוואַססאַרער שניי־דער, ביי אונז אין שטוב געוועזען. איך בין אַזש דער־ציטערט געוואָרען פאַר גרויס שמחה. מען נעמט מיר אַ מאָס אויף שטיוועל, אויף אמת'ע שטיוועל מיט גאַנצע האַלעוועס, אויך אַ קאַפּאָטע פון אמת'ער לויסטרין אויף אַ פאַר הויזען און אויף אַ זשילעט!

— אַ ניי קאַשקעטיל, זוהנינו, און אפשר נאָך אַ זיידענס וועל איך די אויך, איה"ש, אויף יו"ט קויפען.

מיין מאַמע ביי די ווערטער דרעהט אַוועק דעם קאָפּ אין אַ זייט און רייבט זיך עפּיס שטאַרק־שטאַרק די אויגען מיט איהר פאַרטוך.

איך בין גליקליך, איבערגליקליך, נאַר איך שווייג. אויף מיין קליין גופ'ל, איבער מיינע קליינע אברים צונעהט זיך און צוגיעסט זיך עפּיס אַזאַ גוטער, זיסער און געשמאַקער געפיהל, אַז איך קאָן אַזש דעם אָטהעם ניט האַפּען.

אַזוי פיהל איך זיך תמיד, בשעת מיין טאַטע דער טייערער זיסער טאַטע מייגער פאַרעט מיך פרייטאָג און ערב יו"ט אין באָד אויף דער אויבערשטער באַנק מיט אַ גוט, ווייך אַנגעריבען מיט זייף בעזעמיל אָדער, להבדיל, ווען דער רבי "פּערהערט" מיך דעם "שיעור" פון דער וואָך ביי איינעם פון די קאַמעניצער גבירים און דער גביר גיט מיר "שבת־אויבס", טהוט מיר אַ קניפּ אין בעקיל און זאָגט מיר: — "אַזוי אַזוי, קינד מיינס, בעדאַרפ'ן זיך לערנען, אַז מ'איז אַ מענש, איין אמת יודיש קינד, אַז מע וויל אַ רב זיין!"...

און די מצות באַקען!

איך שלאָף כמעט דורך די נעכט ניט: איך ציטער, ווי אַ פיש טאָמיר קומט'ן אונז צו די מצות וועקען און איך וועל ניט הערען, וועט'ן מיך ווידער, ווי פאַר צוויי און פאַר איאָהרען, אין דער היים לאָזען.

אָבער איך בין געוועזען ביי די מצות באַקען!

ס'איז געוועזען האַלב צוויי ביי נאַכט. פּלוצים — טראַך, טראַך!

— רב חיים! שענה חיה! שטעהט אויף מצות באַקען!

צוקערזיס איז אין דער ראַזינער נאַכט דעם בעקער־יונג'ס קול געוועזען כמעט מיט דעם איינענעם נגון וועקט'ן צו סליחות.

און מיר זענען אין דער נאַכט די ערשטע געוועזען צום באַקען, אַזוי ווי די מאַמע האָט טאַקע געוואָלט:

ווי גליקליך בין איך אין ראַזינער נאַכט געוועזען!

אין דרויסען געהט עפּיס אַ מין שניי אָדער אַ דין, געדיכט, נאַס און קאַלט רעגענדיל. אַ פויל ווינטיל נעמט דורך און דורך. די בלאָטע איז גרויס, טיעף, כמעט איבער'ן גאַרטעל.

נאָר וואָס האָט דאָס געאַרט? אדרבה, פּינקט פאַרקעהרט: ס'איז נאָך פרעהליכער און היימליכער געוועזען. היינט ביי אַזאַ זאַך, — וואָס שווערער די מצוה קומט אָן, — איז זי גרעסער, און מע נעמט פאַר איהר נאָך מעהר שכר.

אַביסיל בין איך אַליין געקראָכען און אַ ב'סיל האָבען מיך דער טאַטע, די מאַמע, דער ברודער און די עלטערע שוועסטער אונטערגע־טראָגען.

און דאַרטען, ביים בעקער!

אַ גאַנץ גרויסע שטוב. אַרום די ווענד שטעהען לאַנגע און ברייטע טישען. אַרום די טישען שטעהען ווייבער און מיידליך, יודען און בחורים.

די סטעליע איז אָנגעהאָנגען מיט לאָמפּען. אַ ברייטער, לאַנגער און טיעפער אויווען. אין שטוב איז ליכטיג, אַזוי ווי ביי טאָג און וואַרים ווי אין באָד. דער גרויסער אויווען ברענט, פּלאַקערט, ווי דער גיהנם און די מצה־אַרבייטער זינגען און קאַטשען, לאַכען און רעדלען, שרייען און מעסטען, ניסען, שניידען און באַקען:

ווי גליקליך בין איך דעמאָלט געוועזען! וויפיעל פרייד און פאַר־גענינגען בריינגט אונז דער ערב פסח!

און די אינדיקעס...

די מאַמע האָט זיי געקויפט באַלד נאָך סכות קליינינקע. וואָס פאַר אַ "פאַרפאַלק" איז פון זיי געוואָרען! אפילו ביי ישראל דינצעס איז אַזאַ פּאָר'ל ניט געוועזען. גאַנצע צוויי חדשים פאַר דער שחיטה פלעגט שוין אינזער אינדיק הויך און פרעהליך אויף מיין שאלה: ווען איז פורים?" ענטפערען: "אָדר, אָדר, אָדררו!" אַ פּנים אונזער אינדיק האָט ניט געוואוסט, אַז נאָך פורים — געהט פסח...

און ווי גוט, ווי שען די שטיוועל מיינע זענען אַרויסגעקומען!

ס'איז אַ סברא, אַז זיי וועלען נאָך סקריפּען אויך. דער שוסטער האָט מיר אַליין געזאָגט. אַבי עס זאָל נור ווערען טרוקען אין דרויסען.

היינט די קאַפּאָטע, די הויזען, די זשילעט און דאָס זיידענע היטיל!

אַ גליקליכער חדש!

יעדער טאָג, יעדער שעה אין איהם האָט און ב־ענגט נייע, פרישע פריינד און פערגעניגען.

ניט אומזיסט קוקען מיר יודען אַזוי אַרויס און בעטען אויף משיחין: דעמאָלט וועט זיין איין לאַנגער שבת, איין בעשטענדיגער יו"ט!

קיין בלאָטעס וועט דעמאָלט געווים אויך ניט זיין. אַך, ווי גליקליך מיר קאַ־וואַססאַרער יודען, וואָלטען געוועזען, ווען ביי אונז זאָל תמיד, כסדר טרוקען זיין!

איבער די גרויסע בלאָטעס איז אין שטעדטיל געוואָרען ערב יו"ט אַ שרעקליכער יקרות אויף קאַרטאָפּלעס, בוראַקעס, אייער און עופות. ס'איז שוין זגוטע יאָהרען, אַז אונזערע קאַרוואַססאַ־ער האָבען נעביך געמוזט די אַלע זאַכען אין קאַמענעץ קויפען. זיי זענען נעבעך גוט אויס־געריסען געוואָרען. אַ קליינינקייט: "קויפען ביי דער גאַנז האָבער!" אַ גליק האָטש, וואָס ביי אונז איז שוין אַלעס פון לאַנג געוועזען. נאַר ווער נאָך האָט אַזאַ טייערע מאַמע, אַזאַ זיסע בעל־הבית'טע? ניט אומ־זיסט קוקט מיין טאַטע אויף איהר מיט אַזוינע גוטע און פרעהליכע אויגען אַלע פרייטאָג צו נאַכטס, בשעת ער זאָגט: "אשת חיל מי ימצא"!

איבער די בלאָטעס איז מיר היינטיגס יאָהר געראָטען דער בעוור חמץ. נאָך פאַר יאָהרען האָבען מיר חברה אַליין אין אויווען געמאַכט. אויף היינטיגס יאָהר האָבען מיר זיך ערשט פערקאַטשעט די הענד: ביי אונז חברים איז נאָך ווינטער אָבגעשמועסט געוואָרען, אַז מיר זאָלען אויסמויערען אַ גאַנץ גרויסען אויווען מיט איין אמת'ען קוימען בכדי מיר זאָלען אין איהם פערברענען דעם חמץ פונ'ם גאַנצען שטעדטיל.

איבער דער פערשאָלטענער בלאָטע בין איך היינט אויף דער נאַכט אין שול ניט געגאַנגען און האָב מיינע חברים ניט געקאָנט ווייזען מיין נייע הלבשה...

דערוויל בין איך אין דער היים שטאַרק פערנומען. איך האַלט אין איין לויפען פון שטוב אין קיך אַריין און צוריק. איך דאַרף און מוז אַלעס צוגרייטען צום סדר. די חרוסת האָב איך אַליין געמאַכט און ניט נור פאַר אונז: אַסך שכנים קומען צו מיר נאָך חרוסת, און איך

גיב זיי מיט כבוד, מיט דאַנק. די זרוע, די בצה מיט'ן מרור זענען נאָך ניט פאַרטיג. מרור איז דוקא דאָ גענוג, איבער גענוג: ביי אונז אין שטעדטיל בעקומט מען איהם כמעט אומזיסט. נאר מע דאַרף פון איהם חזרת מאַכען, און די מאַמע די שוועסטער מיט דער שוועגערין זענען שטאַרק פערנומען אין קיך, און איך האָב פשוט קיין האַרץ ניט זיי אבצוהאַלטן... אַבריסען פון זייער אַרבייט. אַזוי ווי אויף להכעיס איז היינטיגער ערב פסח געפאַלען אים שבת. אַ גאַנצען טאָג האָט מען גאָר ניט געקאָנט טהון, און די גאַנצע ארבייט מוז איצט אבגעטהון ווערען אין 3-4 שעה. די מאַמע מיינע איז נעבעך שטאַרק פערנומען מיט די פיש. די אַרבייט וועט זי קיינעם ניט געטרויען. די שוועסטער מיט דער שוועגערין שיילען קאַרטאָפלעס און רייבען זיי אויף די רייבאייזענדליך. דער אויווען ברענט, פלאַקערט און וואַרט אויף די געסט: קניידליך, קוגעליך, לאַטקעס און שאַר ירקות.

אפילו די עסע-בעטען זענען נאָך ניט אויסגעבעט.

איך דערמאָן זיך, אַז איך האָב נאָך ניט געדאַווענט. גיך חאַפּ איך מיין "כל-בו" סידור'ל און נעם זיך דאַווענען.

דאָס דאַווענען מאַכט אויף מיר בעשטענדיג אַ גרויסען איינדרוק. איך פערשטעה דעם טייטש פון די גרויסע און היילינע ווערטער, און זיי פעדטראַגען מיך וויט-ווייט, אין איין אַנדערער גרויסער און ליכטיגער וועלט אַריין. יעדעס מאָל, בשעת איך שטעה שמנה-עשרה און דערמאָן זיך פאַר וועמען איך שטעה, רעד און בעט,—ווער איך גאָר איין אַנדער מין בעשעפעניש.

דאָס מאָל, אַז מיין קאָפּ, מיין האַרץ זענען אָנגעפילט מיט אַזוינע טייערע געדאַנקען און געפיהלען, נעם איך זיך צום דאַווענען נאָך מיט מעהר חשק און מיט אַ ניי מין התלהבות. עפּיס דאָס מאָל געפון איך גאָר אין דער שמנה-עשרה נייע ווערטער מיט נייע טייטשען און פרושים. שטאַרק, שטארק פערמאַך איך די אויגען. איך קוועטש זיי צו מיט'ן גאַנצען כח, ביז רויטע, בלויע און פייערדיגע רעדער און ויילען טראָגען זיך און פליהען פאַר מיינע פערמאַכטע אויגען. איך בעקום נאָך מעהר און שטאַרקער התלהבות און ווענד זיך גלייך צו גאָט אַליין:

— "דו גרויסער און שטאַרקער גאָט, מלך איבער אַלע מלכים, האסט אונז אויסגעלייזט פון'ם שלעכטען און ביטערען גלות מצרים, אויסגעקליבען אונז יודען פון אַלע פעלקער, האָסט אונז ליעב בעקומען. אויפגעהויבען העכער פון אַלע אומות העולם און האסט אונז געגעבען דיין הייליגע תורה, דיין הייליגען נאָמען, — דערמאָן-זשע זיך אין אונזערע אבות, משיח בן-דוד'ן און אין דיין הייליגע שטאָדט ירושלים"...

מיין קאָפּ, מיין האַרץ און אַלע אברים זענען פול מיט אַזוינע גרויסע, הויכע, טייערע און זיס-געשמאַקע געדאַנקען און געפיהלען, אַז, שטעהענדיג אַזוי אין ווינקעלע, צוויין איך זיך וואַרעם, הייס... די טרעהרען הייסע און געזאַלצענע גיסען זיך פון מיינע אויגען, פערנעצען מיין פנים און איך שטעה אַליין און וויין...

פלוצים דערפיהל איך, אַז פון אַלע זייטען קוקט מען אויף מיר. איך עפען די אויגען...

דער טאַטע, מיין ברודער מיט'ן שוואָגער זענען שוין אַהיים געקומען פון דער שול. די מאַמע מיט מיין שוועסטער און שוועגערין זענען שוין אויך אין שטוב. די עסע-בעטען זענען שוין אויך אויסגעבעט.

אַלע קוקען אויף מיר מיט פערוואונדערטע פנים'ער, און איך קוק נור אויף מיין טאַטען...

זיין פנים לייכט, זיינע אויגען בל'יטשטשען און פונקלען. אַלע פרייטאָג צו נאַכט פלעגט ער אויסזעהן גאָר אַנדערש, ווי אין די וואָכענדיגע טעג, און דעמאָלט פלעג איך איהם בעשטענדיג בעסער, שטאַרקער און הייסער ליעב האָבען. נאָר דעמאָלט זעהט ער אויס נור שבת'דיג און ניט מעהר. דאָס מאָל אָבער קען איך זיך גאָר אויף איהם זאַט ניט אָנקוקען: זיין פנים, זיין גאַנג, אפילו זיין קול זענען געענדערט געוואָרען.

— אַ גוטער יום-טוב דיר, מיין ליעב קינד! איך זעה, אַז דו ביזט שוין פאַרטיג — לאָמיר זשע זיך נעמען צום סדר אַבריכטען! הער, מיין טייער קינד! חאָטש דו ביזט ניט מעהר, ווי דער יונגסטער און קליינסטער בן-מלך, דאָך אויף היינט אויף דער נאַכט גיב איך דיר איבער מיין גאַנצע מלוכה. דו בעפעהל און מיר וועלען דיך אויספאָלגען!

יעדער פערנעמט זיין אָרט און איך, דער קלענסטער און יונגסטער פון אַלע ביי אונז אין שטוב, ווער פלוצים דער גאַנצער רעדעלפיהרער. די קערה לעג איך אַליין אויס אויסווענינג און הויב אָן, ווי איין אמת'ער גענעראַל, קאָמאַנדעווען מיט מיין חיל:

— "קדש!"... — "ורחץ!"

אַלע דריי מלכים שטרעקען אויס די הענד, און זייערע מלכות וואַשען זיי. איך, בן-מלך, שטרעק אויך אויס מיינע הענדליך און די עלטסטע מלכה אַליין גיסט זיי מיר אָב.

איך בעפעהל: — "כרפס!"... — "יחץ!"... — "מגיד!"

איך פרעג די פיער קשיות מיט איין הויך קלינגענדיג קול'כיל און ענדיג מיט אַ קוויטשיקיל.

אַלע קוקען אויף מיר און קוועלען גאָר אָן. די טייערע אַלטע מלכה לאָזט גאָר פון מיר די אויגען ניט אַראָב. אויף מיר קוקט זי מיט פיעל מעהר חשק, ווי אין דער הגדה אַריין. זעהר אָפט גיסען זיך ביי איהר אָן די אויגען מיט טרעהרען. זי זאָגט, אַז דאָס איז פון דעם חריין און ווישט זיי מיט'ן פאַרטוך...

דעם קאָפּ, דאָס האַרץ, אַלע מיינע אברים זענען פול, איבערפול מיט פרייד, מיט גליק...

דער ערשטער טהייל הגדה איז שוין אבגעזאָגט ישען, פיין, מיט'ן אמת'ען הגדה-נגון און מיר עסען און טרונקען. די פיש—דער לויתן אַליין: טעם גן-עדן. די יויך, קניידליך, קוגעליך, לאַטקעס, די אינדיטקשע און דער צימעס פונ'ם אינדיקס קראָפּ—מעדני מלך. די אַלטע מלכה קוועלט גאָר אָן און די יונגע מלכות (די מחברים פון קוגעליך און לאַטקעס) ווערען רויט און לאָזען פערשעמט די אויגען אַראָב.

פלוצים גיב איך אַ קאָמאַנדאַ: — "צפון!"

דער טאַטע שטעקט אַרונטער זיין האַנד אונטער'ן קישען פונ'ם עסבעט. ער זוכט, ער טאַפּט דאָרט, אָבער ער נעמט צוריק אַרויס די ליידיגע האַנד.

— דער אפיקומן איז נעלם געוואָרען—זאָגט ער ערנסט, שטאַרק פערוואונדערט — אברהרם'נו, אנו, זיך דו, מיין זוהן!

אַלע קוקען זיך איבער פערוואונדערט, אָהן אַ שום שמייכעל. נור די אַלטע מלכה קוקט אויף מיר אַזוי גוט, אַזוי ליעבליך, מיט אַזאַ וואַרם שמייכעלע! דער קוק און שמייכעל טייטשען אַזוי ריין: "די ביינער מיינע זאָלסט דו מיר איבערלעבען, קדיש'ל מיינס!"

מיר ווערט נאָך פרעהליכער אויפ'ן האַרץ, נאָך בעסער און נאָך וואַרעמער אין אַלע אברים.

איך הויב אויף דאָס קישען, איך זוך כלמר'שט, איך קען זיך שוין אָבער מעהר ניט איינהאַלטען און שיס אויס מיט אַ געלעכטער:

— איהר זעהט דאך אליין, אז ער איז נישטא,—וואס־זשע בין איך שולדיג?

— אזוי, אזוי, שקץ איינער, איז דאס גאר דיין ארבייט? וואס האסט דו צו מיר? פאר וואס קומט דאס מיר? נאך ביזט דו פון מיר ניט צופרידען? אויסגעקליידט האב איך דיך, דאנקען השי"ת, ווי איין אמת'ען בן מלך. הלואי אויף איבער א יאהר ניט ערגער! וואס־זשע נאך ווילסט דו?

— אדוני קעניג, איך וויל דו זאלסט מיר ענטפערען אויף מיינע קשיות.

— האב איך דיר דען ניט געענטפערט אויף דיינע פיער קשיות?

— יא. אבער ניט די קשיות מיין איך. איך האב נאך, נייע שאלות.

— מילא, וואס קען איך מיט דיר טהון, אז איך בין ביי דיר אין די הענד? פרעג, מיין זוהן, נאר קורץ און שארף! עס איז שוין שפעט.

— אליהו הנביא קומט צו יעדען אין שטוב אריין, בשעת מען עפענט די טיהר? ער טרינקט ביי איטליכען יודען ווייז פון "זיין" כוס? מע קען איהם זעהן? ווער זעהט איהם? וואס בעדארף מען טהון, מע זאל איהם זעהן?

ווי אזוי קען ער אין איין צייט זיין אויף דער גאנצער וועלט אין יעדער יודישער שטוב? ווי אזוי טרונקט ער, אז אין כוס בלייבט דער איינענער, גאנצער ווייז? ווי אזוי קען ער גלאט אזוי פיעל ווייז אין אזא קליינער צייט אויסטרונקען? די שאלות האב איך מיין טאטען ניט געפרעגט, אין דעם ענין, האטש איך בין נאך אזוי יונג געוועזען, בין איך שוין געוועזען איין אמת'ער זוהן פון מיין פאלק, און האב גוט געוואוסט און פערשטאנען, אז צו פיעל שאלות און קשיות טאר דער יוד ניט פרעגען.

— מיר גלויבען, אז דער הייליגער אליהו הנביא קומט צו יעדער יודען. ווער ס'איז זוכה דערצו, צו דעם קומט ער, מאכט א ברכה אויף "זיין" כוס ווייז און טרונקט אב אביסיל. ווער ס'האט נאך א גרעסערע זכיה— דער זעהט איהם אויך. דער צדיק, דער אמת'ער צדיק הדור זעהט איהם געוויס. די גרויסע צדיקים האבען איהם אודאי געזעהן. דער בעל־שם (זכרונו לברכה!) פלעגט איהם ניט נור זעהן, נאר אפילו שמועסען מיט איהם. מע זאגט נאך וועגען רב ליב־שרה'ס, אז ער פלעגט איהם אקעגען געהן און מקבל שלום זיין ביי איהם. פיעל מעשיות דערצעהלט, מען וועגען דעם פון די גרויסע צדיקים... נאר ס'איז שוין שפעט, מיין זוהן, און איך בין זיך נוהג עסען דעם אפיקומן און בענשען פאר 12, פאר דער האלבער נאכט...

— "צפון!" — גיב איך נאך איינמאל פרעהליך א געשריי און דערלאנג דעם אפיקומן.

אט האט'ן שוין אבגעבענשט, אויסגעטרונקען דעם דריטען כוס. מע גיסט שוין אן דעם פערטען.

איין אלט, טייער, רויט און נעגאלדעט גלאז געפינט זיך ביי אונז אין שטוב. א סך, זעהר פיעל דורות זענען איבערגעגאנגען ביז דאס טייערע גלאז איז אנגעקומען בירושה צו מיין טאטען. דאס גלאז איז אין אונזער פאמיליע שטארק אבגעהיט, מ'האלט עס און מ'היט עס, ווי דעם בעסטען און טייערסטען אבן־טוב. קיינמאל האט נאך קיינער פון דעם גלאז ניט געטרונקען. מ'האלט עס נור פאר דעם גרויסען און הייליגען גאסט, וועלכער קומט צו יעדער יודען אין דער דאזיגער נאכט פון פסח.

דאס גלאז איז אליהו הנביא'ס כוס!

מיין טאטע נעמט דאס גלאז אין דער האנד. ער קוקט אויף איהם לאנג פשוט אזוי און אקעגען דאס ליכט. לאנג — לאנג בעקוקט ער עס און בעטראכט עס פון אלע זייטען, פונקט ווי ער וואלט דאס געזעהן איצט דאס ערשטע מאל אין זיין לעבען. האלטענדיג דאס גלאז אין דער האנד, פערטראכט ער זיך שטארק און לאנג און פון זיין הארץ רייסט זיך ארויס א לאנגער און טיעפער זיפץ. נאך דעם גיסט ער איהם פול אן מיט'ן בעסטען וויין, וואס ביי אונז געפינט זיך און שטעלט איהם צוריק אויף זיין ארט.

דער טאטע גיט א וואונק מיט די אויגען, און מיין שוועגערין געהט עפענען די טיהר...

— "שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך..."

מיין שוועגערין גיט פלוצים א שרעקליך געשריי ווי א ווידער־קול ענטפערען איהר מיט דערמזעלבען מיין מאמע מיט דער שוועסטער.

טוידט דערשראקען שפרינגען מיר אויף פון אונזערע ערטער און ווערען מיט איינמאל אזוי ווי פערשטיינערט...

אין אונזער פארהייזיל איז ליכטיג, שטארק ליכטיג און ס'הערען זיך טריט, שווערע טריט... עס געדויערט איין רגע, נאר א לאנג, גרויסע שרעקליכע רגע, און צו אונז אין שטוב אריין בעווייזען זיך מיט איינמאל צעהן מענשליכע פינגער... מיר קוקען זיך גוט צו און דערזעהען, אז די צעהן פינגער נעמען זיך פון צוויי הענט פון איין הויכען, אלטען און ברייטען יודען...

ער איז שוין אין גאנצען ביי אונז אין שטוב...

זיין פנים לייכט, ווי די לבנה. זיינע צוויי גרויסע, שווארצע אויגען בלישטשען און פונקלען, ווי די שטערען אין הימעל. זיין בארד איז לאנג, ברייט און ווייס, ווי דער שניי, ער איז אנגעטהון אין א שפונעל נייער אטלאסנער קאפאטע מיט א סאמעטען היטיל.

ער איז שען און גרויס, ווי א מלאך פון גאט.

מיט אויסגעשטארצטע, דערשראקענע אויגען קוקען מיר אויף איהם. מיר זענען ניט טוידט, ניט לעבעדיג. פשוט פערשטיינערטע מענשען...

ער געהט צו צום טיש, בויגט זיך אן, טרונקט אב אביסיל וויין פון "זיין" כוס און ווערט נעלם...

איך בין טוידט, ווי די וואנד. מיינע האר אויפ'ן קאפ שטעלען זיך און שטעכען, ווי נאדלען. מיין קליין הערציל קלאפט, לויפט און פליהט גיך און שטארק, גלייך ווי עס וויל זיך ארויסרייסען פון מיין קליין גופ'ל. אט פונקט אזוי פליהט, קלאפט זיך און רייסט זיך א קליין פער'שכור'ט פויגעלע אין פערמאכטען שטייגיל...

וואס ס'האט זיך ווייטער געטהון ביי אונז אין שטוב אין דער דאזיגער נאכט פון פסח—געדיינק איך ניט: איך בין געלעגען, ווי א פער'שכור'טער...

ווי דורך א חלום געדיינק איך נור, אז אין א האלבער שעה ארום נאך דער געשיכטע, ווען אונזער עולם האט זיך אביסיל בערוהיגט האט דער טאטע מיינער א זאג געטהון:

—קינדער, גדיינקט, אז מיר האבען געזעהן און גאר ניט געזעהן! איהר פערשטעהט? איך וויל, אז פון אונז זאל דאס ניט ארויסקומען. איהר פערשטעהט מיך? ווייטער—גאר נישט.

דעם ערשטען טאג פסח אין דער פריה האט מען זיך אין אלע קארוואססארער שולען געשטעלט דאווענען שפעטער ווי תמיד כמעט מיט צוויי שעה. אין שטעדטיל האט גערעש'ט געפילדערט, ס'האט געקאכט ווי אין א קעסיל. פון קליין ביז גרויס האט מען גערעדט, געטענה'ט, גע־

שריען און דערצעהלט פונ׳ם נעכטינגען גאסט. נאר ניט פון אונזער שטוב איז דער סוד ארויס: אליהו-הנביא איז ניט נור ביי אונז געוועזען, ער איז געוועזען אויך ביים רב, ביים שוחט און אפילו ביים חזן פון דער "יונגסטער שול".

דעם גאנצען רעש האט אנגעמאכט דער שמש פון דער "יונגסטער שול".

אזוי איז געוועזען די מעשה:

אברהם׳קע, דער שמש פון דער "יונגסטער שול", האט זיך אויף יו"ט, ערשט אויף דעם טאקע פסח, געמאכט, דאס ערשטע מאל אין זיין לעבען, איין אטלאסנע קאפאטע, מיט א סאמעטען היטיל. געפראוועט די סדרים האט ער (קיין אייגען ווייב און קינדער האט ער שוין אין דער צייט ניט געהאט) ביים חזן. איבער׳ן רעגען און דער גרויסער בלאטע האט ער באלד נאכ׳ן דאוונען פערשלאסען די קאפאטע מיט׳ן היטיל אין עמוד פון דער "יונגסטער שול", וואו ער האט טאקע שוין כמה וכמה יאהרען געוואהנט. קיין בעל-פחד איז אונזער שמש קיינמאל ניט געוועזען: אויף זיין אלטען קאפ האט זיך שוין געוויס געפונען א סך ווייניגער האר, וויפיעל נעכט ער האט אין זיין לעבען, אלס "יונגסטער"-פערבראכט איינער אליין אין איין שטוב מיט א מת. די נייע קאפאטע וויעדער מיט׳ן היטיל זענען ביי איהם שטארקע חשובים געוועזען. א קלייניגקייט: אלע זיינע יאהרען האט ער פון זיי געקלעהרט און געטראכט! איבער דעם, קוים האט ער נור, אפילו אויף דעם גרויסען גאסט, דערקענט זיין קאפאטע, דאס היטיל און די וואקסענע ליכט פון דער שול,— האט ער איהם שוין ניט אבגעלאזט.

דער שמש האט אנגעמאכט א רעש, ס׳זענען צוזאמענגעלאפען שכנים און דער סוף איז געוועזען אז מען האט אליהו הנביא געפיהרט אין דער "יונגסטער שול" אריין. דארטען האט מען געפונען זיינע פריי-הערדיגע מלבושים, פון וואנען מ׳האט שוין בחוש ארויסגעזעהן, ווער ער איז.

באלד טאקע זענען געקומען די דיענער פון דעם קאמעניצער בית-המשונעים...

— "יודען, איך בין דער אמת׳ער אליהו הנביא! לאזט מיך ניט צוריק פיהרען אין פאלאץ פון דעם ס"מ מיט זיין חיל! זיי שלאגען, הרג׳ענען און מוטשען מיך! יודען צו ליעב אייך געה איך יעדען טאג דורך אלע שבעה מדורי גיהנם און ווער געמשפט באש ובמים, און איהר דערלאזט דאס און שווייגט?!... בהמות, מאכט מיך פריי, — וועל איך אייך משיח׳ן ברייגגען, און פונ׳ם גלות אויסלייזען! רוצחים! איהר קוילעט זיך אליין!"...

אלע זענען געשטאנען און געשוויגען. אליהו הנביא׳ן האט מען געבונדען און צוריק אין בית-המשוגעים אוועקגעפיהרט.

ישעיהו לערנער.

די הגדה און די קניידליך.

(פסח׳דיגע געדאנקען).

זאגט מיר דעם אמת, ליעבע יודעליך, וואס האט איהר ליעבער: די הגדה אדער די קניידליך? —

— אויך מיר א שאלה, געוויס די קניידליך, ס׳איז אפילו א ווערטיל ביי יודען: "מען מיינט ניט די הגדה, מען מיינט נור די קניידליך", א יוד ווי געוועהנליך זוכט אין לעבען די קניידליך, נור די קניידליך, און ווי אויף צו להכעיס, געפינט ער די הגדה... נור די הגדה...

און די "הגדה" האט א יוד בכלל ניט ליעב. עפיס מעשיות, משלים, געשיכטען... עס געהט ניט פאר א יודען, עס פאסט פאר גוים, פאר פריצים, פאר ליידיגגעהער, פאר הולטייעס זיך אבגעבען מיט אזוינע זאכען; א יוד איז זאליד, שרעקליך זאליד, ערנסט, ווי מען זאגט עס אין מיין שטעדטיל. אין יעדער זאך זוכט ער א תכלית, א צוועק, א גרונד. אז לערנען איז א שטיקיל גמרא, מיט אלע מפרשים, אז חקירה — איז טיעפע פילאזאפיע אהן א גרונד. וואו מען דארף צולעגען דעם קאפ. אבער פערנעמען זיך מיט "הגדה", מיט מעשיות... עס געהט עפיס ניט פאר א יודען. מען זאגט יא כלומר׳שט די הגדה׳ דער עיקר אבער, מיינט מען די קניידליך.

געוויס, מיינע ליעבע יודעליך, איך האב אויך ניט פיינט וואס איהר האט ליעב. איך בין אויך א שטארקער בעלן אויף קניידליך, פעטע גוטע קניידליך, איבערהויפט הרעמזליך — איז מיין לעבען, פאר א גוטע חרעמזיל א פעטע, א רויטע א קיילעכדיגע, ווי א אדמיניסטראטאר אין די יודישע קאלאניעס (איך קען זיי ניט, נאר איך רעכען דאס אזוי וויזען זיי אויס) — פאר אזא הרעמזיל וואלט איך אוועקגעגעבען פיעל, זעהר פיעל. איך וואלט אוועקגעגעבען... א העלפט הבטחות פון דער חברה "יק"א", צוויי דריטעל קארעספאנדענציעס פון ארץ ישראל— א גרויסען טהייל "מאמרים" אין אונזערע צייטונגען... אפשר טאקי די גאנצע פרומקייט פון אונזערע רבנים און די גאנצע גוטסקייט פון אונזערע דיפלאמירטע פארשטעהער, א גרויסען חלק פון די הכנסות, וואס עס בלייבט נאך אלע "הוצאות" פון די טאניץ-אווענדען, און נאך פון אזוינע זאכען, וואס עס קאסטען אונז זעהר טהייער. בקיצור, פאר א גוטע הרעמזיל, און אפילו, פאר סתם א קניידיל, וואלט איך אוועקגעגעבען פיעל. דאך האב איך די הגדה אויך ניט פיינט. איבערהויפט ווען איך וויים, דאס די הגדה וועט... ברענגען קניידליך.

איך האב עס פערשטאנען אין מיינע יונגע יאהרען, און וואס עלטער פערשטעה איך עס אלץ בעסער, דאס א גוטע הגדה איז די, וועלכע ברענגט קניידליך... נאר, ווי אין נאך פיעל אנדערע זאכען, אזוי אויך אין דעם האט זיך מיט דער צייט געביטען מיין גוסט, מיין געשמאק, חלילה ניט אין גאנצען, נאר אין קלייניגקייטען. דאך האט ער זיך געביטען.

כדומה למשל אמאל האב איך ליעב געהאט צו הערען א מגיד, איך האב ליעב געהאט צו הערען זיינע הבטחות און זיינע שרעקע אויף דער און יענער וועלט. אום צו הערען א מגיד, בין איך געוועזען קאפאביל צו לויפען פאר א ווארסט. היינט — האבען זיי מיר אזוי פיעל דערעסען מיט זייערע פוסטע דרשות, דאס אז איך הער, עס זאגט א מגיד, אנטלויף איך פאר א ווארסט... אמאל האב איך ליעב געהאט צו הערען מעשות פון פרומע, גוטע יודען, ווי אזוי זיי האבען אוועקגעלייגט זייערע כחות, זייער. געזונד פאר׳ן פאלק, האבען זיך געראנגעלט מיט׳ן שטן, געשלאגען מיט פריצים, דיספוטירט מיט גלחים, געגאנגען, געלאפען, געפאהרען, געהאט קפיצת הדרך, געסטארעוועט פאר זייער פאלק ישראל. היינט אז איך הער דערצעהלענדיג אזוינס, נעהמט מיר אן א געלעכטער ביז בויך-וועהטיג... אמאל האב איך ליעב געהאט צו שמועסען וועגען אונזערע גרויסע און קליינע גבירים, וועגען אונזערע "דאמאראסצענע" און אויסלענדישע ראטשילד׳ס, ווי שטארק, ווי רייך

זיי זענען, וויפיעל מיליאָנען זיי פערמאָגען, ווי אזוי זיי אנטלייען געלד „אַלע מלכים" און נעמען אין משכון זייערע „קרוינען„, ווי אזוי, ביי אלע זייערע געשעפטען, ביי אלע זייערע „הלוואות" האָבען זיי אין זינען דעם כלל ישראל... ווי אזוי זיי האָבען געוואָלט אבקויפען אלע יודען פאַר א טייערען מקח, נאָר דער קיסר האָט חרטה געהאַט... איך האָב געגלויבט אין דעם ווי אין „תורת לאָקשען"; היינט... ווערט מיר „ניט גוט" הערענדיג אזוינע זאכען... אמאָל האָב איך ליעב געהאַט צו הערען געשיכטען פון אונזערע געבילדעטע, ווי אזוי אין די יונגע יאהרען האָבען זיי געליטען פון די „פינסטערע" פאַנאַטיקער. וועלכע עס האָבען זיי ניט געלאָזען... פערליעבען זיך אין זייערע טעכטער... דערנאָך אז זיי האָבען אויסגעשטודירט האָבען זיי טאַקי גענומען דעם פינסטערען פאַנאַטיקערס טאָכטער, און בענוצט זייער בילדונג נור לטובת הכלל, האָבען געזוכט פערשפרייטען בילדונג צווישען יודען... זיין זיינע פאַרשטעהער, העלפער אין די שלעכטע צייטען. היינט, אז איך הער ווער עס דערצעהלט אזוינע „גוזמאות", זאָג איך איהם איינפאַך, דאָס ער לייגט... און וואָס, זאָל איך פאַר אייך לייקענען, אמאָל אין מיינע יונגע יאהרען, האָב איך טאַקי שטאַרק ליעב געהאַט צו הערען פראָסט מעשות פון... א בחור מיט א מיידיל וועלכע ס'האָבען זיך ליעב געהאַט און האָבען אויסגעפיהרט וואָס זיי האָבען געוואָלט. זי איז געוועזען שען, יונג און רייך, און ער... אָרים, ווי א קאָלאָניסט אין ארץ ישראל. נאָר רייך מיט האָפנונגען ווי זיי... דער פאָטער האָט געזוכט פאַר איהר — א דאָקטאָר מיט קראַנקע, א יוריסט — מיט אָנזעצערס, א אינזשענער מיט פּלאַנעם — א באַנקיר — מיט פרעמדע געלד... און זי איז דאָך אנטלאָפען מיט איהם, מיט'ן אָרימען משכיל... אָדער — פערקעהרט, „ער" איז א טאַטענס א קינד, רייך ווי א אדמיניסטראַטאָר אין ראָטשילדס אָדער יק"א'ס קאָלאָניעס, געשטודירט אלע זיבען און זיבעציג חכמות, מען רעדט איהם „כלות" מיט תרפ"ט אלפים, מיט ציהרונג, מיט קליידער, גאַנצע בערג, מיט אבסטאַנאָוקעס, פון פימפּשען האַלץ — און דער, קוקט ניט אויף קיין גליקען, און נעמט „איהר", נור „איהר", דאָס שענעס נאָר אָרימעס קינד... אָך, ווי ליעב האָב איך געהאַט צו הערען אזוינע „ספורים", איך האָב אין דעם אויך געגלויבט... און היינט, אז מען דערצעהלט מיר אזוינע מעשות—שפּיי איך יענעם אין פּנים. בקיצור, וואָס זאָל איך אייך פיעל דערצעהלען, מיין געשמאַק האָט זיך פיעל געביטען. איבערהויפּט אין די זאַכען וואָס איך האָב אמאָל ליעב געהאַט.

איך בעט אייך, זיך צוהערען גוט צו מיינע ווערטער. איך מיין ניט חלילה, דאָס ער האָט זיך טאַקי אין גאַנצען געביטען. ניין. עס זענען נאָך דאָ פיעל זאַכען, וואָס איך האָב א מאָל ליעב געהאַט, האָב עס נאָך איצטער אויך ליעב, און וועל עס ליעב האָבען, נאָר אין אייניגע זאַכען האָט זיך געביטען מיין כאַראַקטער. און צווישען זיי — אויך מיין מיינונג וועגען דער הגדה. —

הגדה, ווי געזאָגט האָב איך נאָך אין מיינע יונגע יאהרען ליעב געהאַט. נאָר דאַמאָלס האָב איך ליעב געהאַט די ערשטע העלפט „הגדה", דאָס הייסט, די הגדה פאַר די קניידליך, און היינט האָב איך ליעב, די הגדה נאָך די קניידליך. —

קניידליך, ווי עס פערשטעהט זיך, האָב איך אלע מאָל ליעב, פאַר די הגדה, נאָך די הגדה, אין מיטען דער הגדה. — ווען ס'מאַכט זיך, נאָר די הגדה, האָב איך ליעב — נאָך די קניידליך.

(ענדע קומט). א. ל. לעווינסקי.

צום בילד.

א בילד, א שען טייער בילד, וואָס דערמאָנט אינז פון אַלטע, אלטע צייטען.

וואָס קען זיין טייערערס, שענערס און ליעבערס ווי פרייהייט פאַר א פאָלק, וואָס איז א סך יאהרען געוועזען קנעכט און דערנידערט.

דאָ אין דעם בילד שטעלט פאַר אונז דער קינסטלער פאַר דעם גרויסען נס, וואָס איז אַלעמען בעקאַנט פון חומש. נאָך דעם, ווען משה האָט פון קנעכטשאַפט ארויסגעפיהרט דאָס יודישע פאָלק פון מצרים, האָט מען דערצעהלט דעם מלך פון מצרים, אז דאָס יודישע פאָלק איז אנטלאָפען, דאַן האָט פרעה געזאָגט: „וואָס האָבען מיר געטהון? מיר האָבען אוועקגעשיקט די יודען, זיי זאָלען שוין מעהר פאַר אונז ניט אַרבייטען", און ער האָט געהייסען שפּאַנען זיין רייטוואָגען און האָט מיט זיך מיטגענומען זעקסהונדערט פון די בעסטע רייטוועגען און אלע וועגען פון מצרים און די מצריים זענען נאָכגעלאָפען די יודען. משה איז מיט די יודען אין דער טריקעניש איבערגעגאַנגען דעם ים. דער ים האָט זיך באַלד ווידער צוריקגעקעהרט. פון אַלע זייטען האָט זיך דאָס וואַסער געהויכערט און פרעה מיט די מצריים זענען אריינגעפאַלען אין ים.

פון איין זייט ראַנגלען זיך מיט דעם טויט די געזונדע מצריים. און אויף דער צווייטער זייט אויף א הויך אָרט שטעהט משה מיט זיין קליין פאָלק ישראל און זינגען א לויב צו גאָט פאַר דעם גרויסען נס, וואָס ער האָט פאַר זייערע אויגען מיט זיי געטהון, א לויב פאַר די טייערסטע זאַך ביים מענשען — די פרייהייט.

נ ד ב ו ת

פאַר די הונגעריגע אין בעסעראַביען און פאַר דעם ארבייטער פאָנד אין פאַלעסטינא, וועלכע זענען איינגעטראָפען אין דער אַדמיניסטראַציע פון „יוד" פון 1 ביז 10 מאַרט.

פאַר די הונגעריגע אין בעסעראַביען: פון די חברה „אחיאסף": ה׳ מתתיהו כהן — 3 רו"כ, ה׳ אליעזר קאַפּלאַן – 3 רו"כ, ה׳ י. א. אלישוב — 2 רו"כ. — אין דער פאַבריק פון ה. גראָסבערג, איז צוזאַמענגעקליבען געוואָרען: פון ה׳ פאכטער — 30 קאָפּ., ה׳ וואַלרליוועראַנט און ה׳ יעלען צו 25 קאָפּ., פון ה"ה אפּפעל, פערלמאַן, כהן, לאַקס, קליאָווער און שפּילעווסקי צו 20 קאָפּ., און פון ה"ה רושעווקא און ראָזענבלאַט צו 10 קאָפּ., צוזאַמען 2.20 רו"כ. —

פאַר די הונגעריגע און דעם אַרבייטער־פאָנד, העלפט אויף העלפט: פון ה"ה מאיר סלוצקי און קלמן ראַכלין אין ראָמאַדאַן וועלכע זיי האָבען צוזאַמענגענומען ביי מ׳ אסתר פּיאַטיגאָרסקע, קלמן ראַכלין אין סעדי׳ רובאַנאָוו צו 1 רו"כ; ישראל פּאַנטוק, יהודא עפּעלבוים, אסטראָווסקי עט רומעלניצקי, יצחק זאַראַכאָוויץ און יצחק פּאַדוואַלני צו 50 ק., יוסף קאַנעווסקי 30 ק. מאיר סלוצקי, האַרכאָוו, אלטערמאַן און טולעוויץ צו 25 ק. ראַשעווסקי, קאַנעווסקי, האַנזבורג און סמאָראַדינסקי צו 20 ק. קאַהאַן, מאַרקאָוויץ, דובראָווסקי, סלאָוקין, און 2 ה"ה קריצעווסקע צו 15 ק. סאַפּראַנאָוויץ, קלימאָוויצקי, קאַלפּאַקסאַ, און כאַסכאַן צו 10 ק. קליינע נדבות 25 ק. צוזאַמען (נאָך אבצוג פּאָרטאָ) 9 רו"כ.

פון ה׳ שמחה לאַנבורג, אלס ברכה צו זיין פריינד'ס ניסן מענדלזאָהנ'ס חתונה מיט פרייליין שימה אדם אין גאַראַדייע — 1 רובל.

פאַר די הונגעריגע אין בעסעראַביען 5 רו"כ און פיר דעם ארבייטער־פאָנד 4 רו"כ, צוזאַמען 9 רו"כ: פון דער ציוניסטישער חברה אין וואָלפאַ (גוב. גראָדנאָ) וועלכע האָט צוזאַמענגענומען ה׳ אפרים פּאַסינסקי.

צוזאַמען האָבען מיר ערהאַלטען פיר די הונגעריגע אין בעסעראַביען 19.20 רו"כ און פיר דעם ארבייטער־פאָנד אין פאַלעסטינא 10 רו"כ.

Verlag „Achiasaf". Verantwortlicher Red. M. Berkowitz. — Herausgeber u. Buchdruckerei Josef Fischer Krakau.

טיכטיגע אגענטען ווערען געזוכט!

פערלאג „בילדונג“

אונטער דער רעדאקציאן

פון א. קאַטיק.

די אויסגאבע „בילדונג“ שטרעבט צו פאפולאריזירען די וויסענשאפט לויט די בעגריפען פון דער מאססע, און איז אללגעמיין געבען דעם פאלק צו לעזען ניטצליכע און גוטע ביכער. די פראגראממע, ריכטונג און דער רעדאקטאר זענען די זעלבינע ווי ביי'ן אמאליגען פערלאג אונטער דעם טיטול „א. קאטיק'ס אויסגאבען“, וועלכער איז יעצט איבערגעגאנגען אין איינענטהום צו דעם פערלאג „בילדונג“.

די ביכער, וואס דער פערלאג „בילדונג“ האט ארויסצוגעבען וועלען ערשיינען סעריען־וויז; די ערשטע סעריע וועט ענטהאלטען 24 ביכער געטהיילט אין 3 אבטהיילונגען:

1) נאטור וויסענשאפטליכע.
2) געזעללשאפטליכע.
3) בעללעטריסטישע.

אין דער ערשטער סעריע וועלען אריין צווישען אנדערע, די פאלגענדע ביכער:

1) וועגען דער זון, לבנה און שטערען.
2) פהיזיק.
3) פהיזיאלאגיע.
4) קולטור־געשיכטע.
5) געשיכטע פון עגיפטען. (מצרים)
6) געשיכטע פון אשור און בבל.
7) אלטע געשיכטע (פאלעסטינא און פיניקינען).
8) געשיכטע פון פרס ומדי.
9) ווי אזוי פ[illegible]רשידענע פעלקער לעבען: (עטנאלאגיע) דייטשען [illegible]ייער לעבען [illegible]יטען, מנהגים א. ז. וו.
10) די פראנ[illegible]יזען.
11) נארד אמעריקאני[illegible] פעראייניגטע שטאאטען.
12) פאליטישע עקאנאמ[illegible] (נאך באגדאנאוו)
13) יום כפור און אנ[illegible]ען [illegible] פינסקי.
14) דאס לעבען [illegible] רייזען.
15) שריפטען [illegible]

איך [illegible]ק פון ש״י אנ[illegible]ואהן, ה. ד. הור[illegible]מ. ספעקטאר [illegible] עליכם און [illegible]

פרייז פ[illegible]רטא 4 רובעל. דאס געלד קע[illegible]רען אין 4 ראטעס. צו רובל אין [illegible]

איינצעלנע ב[illegible] ק., מיט פארטא 30 קאפ.

[illegible]אדרעס:

Книгоиздательству „Билду[illegible] Бѣлостокъ.

טיכטיגע [illegible]ענטען ווערען געזוכט!

חברת אחיאסף.

ספרי למוד ומקרא לבני הנעורים:

1) **עברית בעברית**, ראשית למודי שפת עבר ע״פ השטה הטבעית, חבר **י. אפשטיין.**
המיתורה היותר קלה ומועילה ללמוד שפ״ע עם ציורים שונים לשיעורי הלמודים ותוי זמרה לשירי ילדים הבאים בספר.
מחירו 50 ק״פ ועם פארטא 60 ק׳, מכורך יפה 80 ק׳, וע״פ 90 ק׳.

2) **דברי הימים לבני ישראל**, מאת **מ. ברוינשטיין.**
חלק א׳. מימים קדמונים ועד חרבן ביתר, עם ספר מלים בתרגום לשפת רוסיא.
חלק ב׳. מן חרבן ביתר עד דור הרמב״ם.
הספר נדפס באותיות גדולות ומנקדות ובסופו נמצאו שאלות לתלמידים.
מחיר כל חלק 1 רו״כ ועם פארטא 1.12 רו״כ, מכורך יפה 1.30 רו״כ ועם פארטא 1.42 רו״כ.

3) **זכרונות לבית דוד**, מאת **א. ש. פריעדבערג.**
ספורים היסטוריים בתולדות ישראל מן חרבן הבית הראשון עד תקופת הרמבמ״ן.
מחיר חלק א׳ 1.54 ר׳ ועם פארטא 1.72 ר׳, מחיר חלק כ׳ וחלק ד׳ 1.40 ר׳ כל אחד וע״פ 1.50 ר׳, מחיר חלק ג׳ 1.73 ר׳ וע״פ 1.91 ר׳. עבור כריכה מהודרה יש להוסיף 30 קאפ׳.

4) **„האביב“** ספר מקרא יקר בערכו הכולל מאמרים, שירים וספורים מאת סופרים נודעים. נערך ע״י **י. ח. ראבניצקי.**
מחירו 60 ק׳, עם פארטא 70 ק׳, מכורך 75 ק׳ ועם פארטא 85 ק׳.

5) **שירת הזמיר**, מאת **בוקי בן יגלי**, (הד״ר י״ל קאצענעלסאהן) ספור לבני הנעורים.
מחירו 25 קאפ׳ וע״פ 30 ק׳.

6) **ה. אנדרסן, ספורים והגדות**, כתובים עברית עם פתח דבר מאת **דוד פרישמאן** (הוצ׳ א. ז. כהן).
מחירו 60 ק׳ וע״פ [illegible] ק׳, מכורך יפה ע״פ 1 ר׳.

Издательство „АХІАСАФЪ“, Варшава.

Продолжается подписка

на еженедѣльный иллюстрированный научно-популярный журналъ для самообразованія

„Народное Благо“

изданія годъ 4-й.

Редакція журнала задается цѣлью содѣйствовать удовлетворенію назрѣвшей въ обществѣ потребности къ самообразованію и стремленію найти отвѣты на практическіе вопросы жизни.

Въ этихъ видахъ редакція предполагаетъ дать читателю интересное, полезное и разнообразное чтеніе, какъ по изящной литературѣ (романы, повѣсти, разсказы, стихотворенія, сцены), такъ и по различнымъ отраслямъ знаній; редакція намѣрена давать мѣсто статьямъ по чисто теоретическимъ вопросамъ исторіи, географіи, естествознанію и проч.; по вопросамъ практическимъ будутъ предлагаться общедоступные обзоры свѣдѣній по законовѣдѣнію, сельскому хозяйству, техникѣ, ремесламъ, медицинѣ и гигіенѣ, а также изъ области новѣйшихъ изобрѣтеній; кромѣ того, редакція будетъ давать обзоръ вновь вышедшихъ законовъ и распоряженій, особенно тѣхъ, которые касаются народа, и сдѣлать этотъ отдѣлъ постояннымъ.

Редакція будетъ облекать всѣ статьи въ общедоступную форму. Выбирая изъ вопросовъ науки и практической жизни наиболѣе важные, редакція дастъ систематическое изложеніе цѣлыхъ отдѣловъ науки, приближающееся къ типу публичныхъ общедоступныхъ лекцій. Такъ, уже начаты печатаніемъ очерки по рус. исторіи въ XIX в. (ст. А. Д. Брюхатова, И. М. Катаева, М. В. Довнаръ-Запольскаго, Г. Н. Шмелева), статьи по международному праву—«Война и Право» И. И. Иванова, предположены къ помѣщ. очерки изъ жизни растеній, статьи о Сибири и Китаѣ, а также этюдъ проф. И. Н. Миклашевскаго «Сельское хозяйство въ Японіи» (экономич. очеркъ).

Въ наст. №№ печатается повѣсть А. А. Вербицкой «Въ людяхъ». Въ теченіе года будетъ помѣщена драма того же автора «Дѣти Вѣка», а также повѣсть Н. И. Тимковскаго «Около жизни» и друг.

Подписка принимается въ Москвѣ: Большой Хамовническій пер., домъ Поповой—редакція и контора. Въ отдѣленіи конторы: Никитскія ворота, типографія Л. Сомовой и во всѣхъ книжныхъ магазинахъ.

Подписная цѣна:

3 руб...

въ годъ съ до... ...сылкою

Безъ доставки и пе... ...полгода 2 р.

Разсрочка: для ино... ...ѣ 1 р. 50 к. 1... февраля 1 руб. 1... ...ьскихъ подписчиковъ по 50 ко...

יצא לאור ונשלח להחותמים

„הדור“ Nr. 14

וזה תכן עניניו:

אורגניזציה לאומית. אליהו הלים רחלין.
האספה הכללית להברת ישוב א״י ישראל. (סוף) ר.
השקפה על דברי המדינות.
בארצות המערב. יב. ש. ב״ד.
ברוסיה. A.
במכתבי־העתים. —w—
מאורעות ומעשים.
מלאכת מחשבת — תחית האומה. ד״ר ש. ברנפלד.
בתי הספר ביפו. גור.
כוכבים מציצים וכבים. (שיר). ה. נ. ביאליק.
איש צבא (תמונה). ס. אומנסקי.
עבדים היינו? (פיליטון). לצפר.
רשימות שונות.

תנאי ההתימה: באוסטריה־אונגריה: לשנה 14 קראנען, לחצי שנה 7 קראנען, לרבע שנה 3,50 קראנען. ברוסיה: לשנה 6 רו״כ, לחצי שנה 3 רו״כ, לרבע שנה 1,50. באשכנז לשנה 12 מארק, באנגליה לשנה 12 שילינג. בשאר ארצות לשנה 17 פרנק. בארץ ישראל לשנה 15 פראנק.

הגליון הזה הוא האחרון לרבע השנה נבקש למהר לחדש את החתימה למען שלא יבוא הפסק במשלוח העלים.

Издательство „АХIАСАФЪ“, Варшава.

Механическо-Токарное Заведеніе

АДОЛЬФА ШТЕЙНКЕ

Въ Варшавѣ. улица Лешно. № 18.

Имѣются балансѣровые прессы, штанцы и т. п. Принимаетъ также починки разнаго рода машинъ, а равно и предметовъ входящихъ въ составъ механики.

цѣны умѣренныя.

נייעס!! נייעס!!

גרוכבענדער עלעקטרא־גאלוואנישע היילען גרינדליך נאך קורצען געברויך, ווי עס איז איבערצייגט געווארען, אז נאך 3 מאנאטליכען טראגען, ווירד דער ברוך פאללשטענדיג אויסגעהיילט. פרייז פאן איינער זייטע 6 רובל, צווייזייטיג 10 רובל. בויכבינדען פיר פרויען, עלאסטישע זאקען פיר געשוואלענע פיס, אונד פערשיעדענע אנדערע כירורגישע ארטיקלען — צו בעקומען נור ביים אפטישען־כירורגישען געשעפט אונטער דער פירמא: אלעקסאנדער סענאטארסקא 22 ווארשוי.

אדרעססע:

„АЛЕКСАНДРЪ“
Сенаторская ул. № 22,
Варшава.

דא עס האט זיך געצייגט דאס מען מאכט נאך דיזע ברוכבענדער ביטען מיר אויפמערקזאם צו זיין אויף די אריגינעלע ביטין סטעמפעל פאן אונזער פירמא